

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ

TURKISH LIBRARIANSHIP

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ / *TURKISH LIBRARIANSHIP*

Yayımlayan / *Publisher*: Türk Kütüphaneciler Derneği / *Turkish Librarians' Association*

Cilt / *Volume* 37 • Sayı / *Issue* 4 • Aralık / *December* 2023

İçindekiler / *Contents*

	Sayfa / <i>Page</i>
Editörden / <i>Editorial</i>	i
Genel Başkanın Mesajı / <i>Message from Chairman</i>	
Ali Fuat Kartal. Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu Kapsamında Anıtkabir Özel Defteri Yazısı	221
Ali Fuat Kartal. Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu Açılış Konuşması	223
Araştırma Makaleleri / <i>Research Articles</i>	
Zeynep Kalemci ve Özlem Gökkurt Demirtel. Üniversite Kütüphanelerinin Elektronik Kaynakların Seçim ve Değerlendirilmesinde Yaşadığı Zorluklar / <i>Difficulties of University Libraries in Selection and Evaluation of Electronic Resources</i>	227
Derleme / <i>Review Articles</i>	
Halise Şerefoğlu Henkoğlu. Transhümanizm ve Dijital Dünyada Yaşlanma: Kütüphanelerin Aktif Yaşlanmadaki Rolü / <i>Transhumanism and Aging in the Digital World: The Role of Libraries in Active Aging</i>	243
Elif Çevik ve Mehmet Toplu. Dijital Eşitsizliğin Hibrit Eğitimdeki Yansımaları / <i>The Reflections of Digital Inequality in Hybrid Education</i>	267
Okuyucu Mektupları / <i>Reader Letters</i>	
Mutlu Binark. Annem Naile Binark'ın Anısına: Emeğini Görünür Kılmak / <i>In Memory of My Mother Naile Binark: Making Her Labor Visible</i>	293
Kitap Tanıtımı / <i>Book Review</i>	
Mithat Bayer Zencir. Yapay Zekâ: Disiplinlerarası Yaklaşımlar / <i>Artificial intelligence: Interdisciplinary approaches.</i>	305
Mehmet Kürşat Değer. Çeşitli boyutları ile Okul Kütüphaneleri / <i>School libraries along with their various dimensions</i>	309

Başeditör / Editor-in-Chief

Doç. Dr. Tolga Çakmak, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, tcakmak@hacettepe.edu.tr

Editörler / Editors

Doç. Dr. Şahika Eroğlu, Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, sahikaeroglu@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Kasım Binici, Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, kbinici@karatekin.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Güler Demir, Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, gulerdemir2009@gmail.com

Dr. Emre Yağlı, Hacettepe Üniversitesi Üniversitesi İngiliz Dil Bilimi Bölümü, yagli@hacettepe.edu.tr

İstatistik Editörü / Editor-in-Statistics

Dr. Öğr. Üyesi Onur Toka, Hacettepe Üniversitesi İstatistik Bölümü, onur.toka@hacettepe.edu.tr

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Selda Ekici, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, sekici@metu.edu.tr

Ülkü Özgüven Ceylan, Bartın Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, uozguven@bartin.edu.tr

Feride Aydın Çolak, Uşak Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, feride.colak@usak.edu.tr

Sekretarya / Secretariat

Sebahat Keçici, TED Üniversitesi Ayşe Ilıcak Kütüphanesi, sebahat.kecici@tedu.edu.tr

Yayın Yönetmeni / Production Editor

Müberra Yılmaz, TED Üniversitesi Ayşe Ilıcak Kütüphanesi, muberraylmz123@gmail.com

Son Okuma / Proofreading

Sercan Tırnavalı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, sercan.tirnavali@tbmm.gov.tr

Esmâ Bağcı, Konya İl Halk Kütüphanesi, esmabagci@hacettepe.edu.tr

Simge Kaya, TED Üniversitesi, simge.kaya@tedu.edu.tr

Türk Kütüphaneciliği, Türk Kütüphaneciler Derneği'nin resmi yayın organıdır. Dergide bilgi ve belge yönetimine ilişkin sorunları inceleyen ve çözüm önerileri sunan Türkçe veya İngilizce özgün bilimsel (hakemli) makaleler, görüşler, okuyucu mektupları, kitap değerlendirmeleri ve çeviri yazılarına yer verilmektedir. Dergide yer alan makaleler *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*, *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *Library and Information Science Abstracts (LISA)*, *Library, Information Science and Technology Abstracts (LISTA)* ve *TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin*'de dizinlenmektedir. *Türk Kütüphaneciliği* açık erişimli bir dergidir. *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*'da yer almaktadır. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar/ları sorumludur. Gönderilen yazılar Editörler Kurulu'nun incelemesinden geçer.

Turkish Librarianship is the quarterly journal of Turkish Librarians' Association. It is a peer-reviewed journal publishing original scientific (refereed) articles, opinion papers, letter to editors, book reviews, translations on information management in Turkish and in English. Articles that appear in *Turkish Librarianship* are indexed in the *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *Library and Information Science Abstracts (LISA)*, *Library, Information Science and Technology Abstracts (LISTA)*, *Bibliography of Articles in Turkish Periodicals* and *TUBITAK ULAKBIM TR Index*. *Turkish Librarianship* is an open access journal on and listed in *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*. The opinions expressed are those of the authors only. They do not necessarily represent the views of *Turkish Librarianship*. All Submissions to the *Turkish Librarianship* are subjected to assessment by the Editorial Board and evaluation by the peer review board.

Yönetim Yeri / Managing Office: Necatibey Cad., Elgün Sok. 8/8, Kızılay 06440 Ankara / Türkiye
Tel/Phone: +90 (312) 2301325 • Faks / Fax: +90 (312) 2320453

İçindekiler / Contents

	Sayfa / Page
Editörden / Editorial	i
Genel Başkanın Mesajı / Message from Chairman	
Ali Fuat Kartal. Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu Kapsamında Anıtkabir Özel Defteri Yazısı	221
Ali Fuat Kartal. Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu Açılış Konuşması	223
Araştırma Makaleleri / Research Articles	
Zeynep Kalemci ve Özlem Gökkurt Demirtel. Üniversite Kütüphanelerinin Elektronik Kaynakların Seçim ve Değerlendirilmesinde Yaşadığı Zorluklar / <i>Difficulties of University Libraries in Selection and Evaluation of Electronic Resources</i>	227
Derleme / Review Articles	
Halise Şerefoğlu Henkoğlu. Transhümanizm ve Dijital Dünyada Yaşlanma: Kütüphanelerin Aktif Yaşlanmadaki Rolü / <i>Transhumanism and Aging in the Digital World: The Role of Libraries in Active Aging</i>	243
Elif Çevik ve Mehmet Toplu. Dijital Eşitsizliğin Hibrit Eğitimdeki Yansımaları / <i>The Reflections of Digital Inequality in Hybrid Education</i>	267
Okuyucu Mektupları / Reader Letters	
Mutlu Binark. Annem Naile Binark'ın Anısına: Emeğini Görünür Kılmak / <i>In Memory of My Mother Naile Binark: Making Her Labor Visible</i>	293
Kitap Tanıtımı / Book Review	
Mithat Bayer Zencir. Yapay Zekâ: Disiplinlerarası Yaklaşımlar / <i>Artificial intelligence: Interdisciplinary approaches.</i>	305
Mehmet Kürşat Değer. Çeşitli boyutları ile Okul Kütüphaneleri / <i>School libraries along with their various dimensions</i>	309

Editörden

Editorial

Tolga ÇAKMAK*

Değerli Okuyucularımız,

Türk Kütüphaneciliği dergisi editör kurulu olarak Dergimizin 2023 yılındaki dördüncü sayısını sizlerle paylaşmaktan gurur duyuyoruz. Cumhuriyetimizin 100. yılını kutladığımız bu yılda 4-7 Ekim 2023 tarihlerinde Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu düzenlendi. Bu kapsamda Genel Başkanın Mesajı bölümünde Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Başkanı sayın Ali Fuat Kartal'ın 4-7 Ekim 2023 tarihleri arasında düzenlenen Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu kapsamında Anıtkabir Özel Defterine yazmış olduğu yazıyı ve Sempozyum açılış konuşmasını sunuyoruz. Sayımızda ayrıca ikisi derleme, biri araştırma makalesi olmak üzere üç hakemli makale, bir okuyucu mektubu ve iki kitap tanıtımı bulunuyor.

Dergimizin bu sayısındaki ilk araştırma makalesi üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynakların yaşadığı zorlukları betimlemeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda makalede 24 üniversite kütüphanesinde karşılaşılan zorluklar yarı yapılandırılmış görüşmelerle elde edilen veriler çerçevesinde sunulmaktadır. Dergimizde yer alan diğer hakemli makaleler derleme türündedir. Bu çerçevede ilk olarak transhümanizm ve aktif yaşlanma kavramlarının kütüphanelerin görev ve sorumlulukları literatürdeki çalışmalar doğrultusunda analiz edilmiştir. Dergimizdeki üçüncü hakemli makale olan bir diğer derleme makalesinde de dijital eşitsizlik ve hibrit eğitim kavramları yayımlanmış raporlardaki resmî istatistikler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Dergimizin okuyucu mektubu bölümünde 1963-1964 eğitim öğretim dönemi Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü mezunu, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Kütüphane Müdürü Naile Binark'ın alanımıza katkıları Prof. Dr. Mutlu Binark tarafından kaleme alınmıştır. Dergimizin bir diğer bölümü olan kitap tanıtımı bölümünde ise alanımızda son dönemde yayımlanmış iki kitaba ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak Vakıfbank Kültür Yayınları tarafından yayımlanan "Yapay Zekâ: Disiplinlerarası Yaklaşımlar" başlıklı kitap içerisindeki bölümler ele alınmaktadır. Sayımızdaki bir diğer kitap tanıtımında ise İdeal Kültür Yayıncılık tarafından yayımlanan "Çeşitli Boyutları ile Okul Kütüphaneleri" başlıklı kitaba yönelik değerlendirilmeler yapılmaktadır.

Dergimizin her sayısında olduğu gibi bu sayının ortaya çıkışı da bir ekip çalışmasına dayanıyor. Bu doğrultuda ekibimize iki meslektaşımızı daha dahil etmekten memnuniyet duyuyoruz. Bu sayımızdan itibaren kabul sonrası süreçlerin yönetiminde TED Üniversitesinden Müberra Yılmaz ve son okuma süreçlerinde de yine TED Üniversitesinden Simge Kaya ekibimizde yer almaya başladı. Kendilerine katkıları için şimdiden teşekkür eder, başarılı bir çalışma dönemi dileriz. Bu sayımızın ortaya çıkmasına katkı sağlayan tüm yazarlarımıza, çalışmaların bilimsel değerlendirme süreçlerinde titiz değerlendirmeleri ile yayın kalitemize katkı sağlayan tüm hakemlerimize ve çalışmaların gönderiminden itibaren yayın süreçlerinin tüm aşamalarını büyük bir özveriyle yürüten editörlerimize ve editör yardımcılarımıza teşekkür ederim.

Keyifli bir okuma deneyimi dileğiyle...

* Türk Kütüphaneciliği dergisi Başeditörü. Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü E-posta: tcakmak@hacettepe.edu.tr
Editor-in-Chief of Turkish Librarianship. Hacettepe University, Department of Information Management. Email: tcakmak@hacettepe.edu.tr

Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu Kapsamında Anıtkabir Özel Defteri Yazısı

Ali Fuat KARTAL*

Aziz Atatürk,

Emperyalistlere karşı dünyanın en haklı, en meşru bağımsızlık savaşını vererek kurduğunuz Cumhuriyetin 100. Yılına kutluyoruz. Bulduğumuz coğrafya ve karşı devrimcilerin saldırılarına rağmen, Cumhuriyet hala ayakta bu devrimlerin ve cumhuriyetin temellerinin ne kadar sağlam atıldığının yadsınamaz bir kanıtıdır.

Savaş cephesi dahil en zor koşullarda dahi kitap okuyarak Türk insanına okuma konusunda da örnek olmanız ve Cumhuriyetin ilanından sonra devrimleri gerçekleştirmek ve dünyadaki devrimleri sosyal gelişmeleri incelemek amacıyla Çankaya Köşkü'nde kütüphane kurmanız, Türkiye Cumhuriyeti'ni bilimsel düşünce üstüne kurduğunuzun kanıtı olmasının yanı sıra okumaya ve kütüphanelere verdiğiniz öneminin göstergesi olmuştur. Ayrıca mesleğimiz açısından da gururla söz ettiğimiz bir örnektir.

Cumhuriyetin Türk Kütüphaneciliği üzerindeki en çarpıcı etkisi, kütüphane hizmetinin bir devlet işlevi olarak tanınması ve buna göre kütüphanelerin hukuki ve ekonomik yapısının yeniden düzenlenmesi yönünde atılan adımlar ve 3 Kasım 1928 tarihinde yapılan Harf Devrimi ile birlikte Halk Okuma Odaları ve Halkevlerinin açılmasını sağlayarak, halk kütüphanelerinin temelini attınız.

1934 yılında çıkarttığınız Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ile kültür birikimimizin korunmasını sağlamakla kalmamış, daha Milli Kütüphane kurulmadan, Milli kütüphaneyi de derleme kapsamına aldığınız ne kadar büyük bir öngörü sahibi olduğunuzu göstermektedir.

Cumhuriyetin 100. Yılına yakışır üç günlük bir sempozyum düzenledik. Türk Kütüphaneciler Derneği olarak laik ve demokratik cumhuriyeti, mesleğimizin etik ilkelerini ve düşünce özgürlüğünü her zaman savunduk savunmaya da devam edeceğiz.

Size en içten saygı, sevgi ve özlemlerimizi sunuyoruz.

* Türk Kütüphaneciler Derneği, E-posta: kartalaf@gmail.com
Turkish Librarians Association. E-mail: kartalaf@gmail.com

Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği Sempozyumu Açılış Konuşması

Ali Fuat KARTAL*

Değerli konuklar,

Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından düzenlenen, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Kütüphaneciliği" adlı sempozyuma hoş geldiniz.

Gösterdiğiniz bu nazik tevaccühten dolayı şahsım, Türk Kütüphaneciler Derneği ve Düzenleme Komitesi adına hepinize en derin teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Öncelikle bir konuyu sizinle paylaşmak istiyorum. Sempozyum hazırlıklarına başladığımızda oluşturduğumuz anlık mesajlaşma grubu yazışmalarımıza baktım, sempozyum hazırlıklarına 2 Haziran 2022 tarihinde başlamışız. Çalışmalara birlikte başladığımız Genel Başkan Yardımcımız sevgili Emre Hasan Akbayak'ı ise 2 Ocak 2023 tarihinde kaybettik. Sevgili arkadaşımı özlem ve rahmetle anıyorum.

Değerli konuklar,

Sempozyumun açılış konuşmalarını yapacak olan kıymetli hocalarımız Prof. Dr. Sayın Celal Şengör ve Prof. Dr. Sayın İrfan Çakın hocalarıma teşekkür ediyorum.

Sempozyuma bildiri sunan ve moderatörlüğü üstlenen değerli hocalarımıza ve meslektaşlarımıza ne kadar teşekkür etsek azdır.

Adını, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün verdiği fakültenin bu tarihi salonunu bize tahsis eden Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi **Dekanı Prof. Dr. Sayın Levent Kayapınar'a** sempozyumun ruhuna yakışır bir salonda gerçekleşmesine imkan tanıdığı için teşekkür ediyorum.

Ayrıca iş birliğinden dolayı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi BBY Bölümü'ne, bölüm başkanımız Prof. Dr. Sayın Sacit Arslantekin'in şahsında teşekkürlerimi sunuyorum.

Sempozyuma **sponsorluk** destekleriyle işimizi kolaylaştıran bizimle dayanışma nezaketini gösteren, Türk kütüphaneciler Derneğinin dostları, paydaşlarımıza da teşekkürlerimi sunuyorum.

Teşekkürü hak eden birileri daha var: sempozyum boyunca bizlere yardımcı olacak geleceğimiz, umudumuz ve gelecekte sorumluluk almak üzere, mesleğe hazırlanan sevgili öğrenci arkadaşlarımıza da teşekkürlerimi sunuyorum.

O halde sadede gelebiliriz. Neden böyle bir sempozyum düzenledik?

Yüzyıllar; bir ülkenin hayatında önemli bir dönüm noktası olmasının yanı sıra geriye dönerek alınan yolun değerlendirildiği ve aynı zamanda geçmişin muhasebesini yapıp geleceği planlama fırsatı da verirler.

* Türk Kütüphaneciler Derneği, E-posta: kartalaf@gmail.com
Turkish Librarians Association. E-mail: kartalaf@gmail.com

Geçmişte neyi yaptık ya da yapamadık da bu durumdayız? Bunları konuşup, tartışarak önümüzü daha iyi görmemiz için yol gösterici olabilecek kararlar almamıza olanak yaratırlar. Biz mesleğimizle ilgili üç gün boyunca bu salonda bunu yapmaya çalışacağız.

Bu nedenle açılış konuşmamda önemli gördüğüm birkaç konuya kısaca değinmekle yetineceğim.

Değerli Konuklar

1949 yılında kurulan, Türk Kütüphaneciler Derneği, 100 yıllık Cumhuriyetin 74 yılına bilfiil şahitlik etmiş, kütüphanecilik biliminin ve meslektaşlarının gelişimine öncülük görevini üstlenmiş, 1996 yılında kütüphaneciliğin “**Mesleki Etik İlkeleri’ni**” belerlermiş, 2008 yılında alanımızla ilgili “**Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi’ni**” hazırlamış, mesleğimiz gereği sansüre karşı olan, ayrıca yayınlama ve düşünce özgürlüğünü savunmanın yanı sıra, meslektaşlarının özlük hakları için mücadele eden köklü bir dernektir.

Değerli Konuklar

Türk halkı Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde dünyanın en haklı, en meşru bağımsızlık savaşını emperyalistlere karşı vererek, kazandığı zaferi 29 Ekim 1923’te Cumhuriyeti ilan ederek, yönetim şeklini de belirlemiştir.

Toplumunun ilerlemesi ve halkın zihniyetinin değiştirilmesi için genç Cumhuriyet’in, siyasi ve zihinsel bir dönüşüme ihtiyacı vardı. Yeni bir toplumun inşasında kuşkusuz Atatürk’ün entelektüel birikimi yönlendirici olmuştur.

Ulusal Kurtuluş savaşı sonrasında yeni bir Türkiye yaratmak ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak, Cumhuriyetin kuruluş felsefesindeki amaçlarından birisidir. Fakat neredeyse 100 yıllık cumhuriyet tarihimiz çağdaşlığı yakalama çabalarıyla geçmiştir.

Cumhuriyetin 100. Yılında çağdaş uygarlık düzeyinin neresindeyiz? Her alanda bunun sorgulanması gerekiyor. Biz bu üç günlük sempozyum programında, kütüphanecilik alanında çağdaş uygarlık düzeyinin neresindeyiz? tartışmasını yapmaya çalışacağız.

100 yıllık Cumhuriyet tarihimizde çoğu kez laiklik kaygısıyla yapılan askeri darbeler sadece demokrasimize zarar vermedi. Sansür ve kitap yasaklamaları ile yayın hayatımızın yanı sıra kütüphanelere de çok büyük zararlar verdi. Yasaklanan yayınlar, sarı zarflara konulup “YK” (Yasak Kitap) rumuzu ile kütüphane raflardaki yerini aldı.

Bildiğiniz gibi 1934 yılında Atatürk’ün emri ile hazırlanan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu’ derlenen kitapların gönderileceği kütüphaneler sayılırken ilk sırada Milli Kütüphane var ve kanun metinde parantez içerisinde (bu kütüphane teşkil oluncaya kadar derlenen basma yazı ve resimler Maruf Vekillîğinin bu işe memur edilen teşkilatı tarafından hıfz olunur) denilmektedir.

İşte bu parantez içerisindeki ayrıntı dönemin kütüphaneye, ulusal kültürün korunmasına bakış açısını ve ileri görüşlülüğünü de gösterdiğini düşünüyorum. Henüz Milli Kütüphane kurulmadan derleme kapsamına alıp, tüm dünyada olduğu gibi ulusal kültür belleği oluşturma görevi Milli Kütüphaneye verilmiştir.

1946 yılında kuruluş çalışmalarına başlanan Milli Kütüphane 23 Mart 1950 tarihinde kabul edilen kanun ile ülkemizin kanunu olan ilk ve son kütüphanesi oldu.

Milli Kütüphane Kanun Tasarısı, Bakanlar Kurulunca onaylandıktan sonra dönemin başbakanı Şemsettin Günaltay tarafından TBMM’ne sevk edilirken, tasarının gerekçesi şu cümle ile biter.

“Kurulması en az yüz yıl gecikmiş olan Türk Milli Kütüphanesinin en kısa zamanda bir ilim ve irfan abidesi halinde yükselmesini hedef tutmak maksadıyla ilişik kanun tasarısı hazırlanmıştır.”

Kanun, TBMM Genel Kurulda oylamaya katılan 240 Milletvekilinin tamamının “evet” oyuyla kabul edilmiştir.

Dönemin başbakanı Sayın Şemsettin Günaltay'ın Milli Kütüphane özelinde söylediği gibi maalesef bazı şeyleri hayata geçirmemiz ve kabullenmemiz için yüzyılların geçmesi gerekiyor.

Milli Kütüphanenin bugünkü durumuna gelecek olursak; kanunu olan tek kütüphane, 703 sayılı KHK'nın 107. Maddesi ile Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece Milli Kütüphane Başkanlığı kadrosu da sona ermiştir.

Görüldüğü üzere Milli Kütüphanenin kanunu, başkanlığı ve özerkliği yok edilerek, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığının kendi etkinlik alanında olan Milli Kütüphaneyi ulusal ve uluslararası düzeyde hizmet üretebilecek bir konum ve yasal statüye gecikmeden getirilmesini istiyoruz.

Milli Kütüphane Kanunundan söz etmişken 100 yıllık Cumhuriyet tarihimizde henüz bir “Kütüphane Kanunumuz” maalesef yok. Bu konuda Türk Kütüphaneciler Derneği olarak, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ile ortak kanun tasarısı çalışmalarımız oldu ancak bugüne kadarki Kültür ve Turizm Bakanları bu konuyu sahiplenip, TBMM'ne taşımadılar.

Değerli Konuklar

Sempozyum boyunca kütüphane türlerini, halkevlerini ve köy enstitüleri ile yayıncılık hayatımızı ele alıp ayrıntılı bir şekilde tartışacağız. Ancak, önemli gördüğüm başlıklara kısaca dikkat çekmek istiyorum.

Son yıllarda özellikle mimari açıdan estetik değere sahip yeni halk kütüphanelerinin yapılması ve sözleşmelide olsa kütüphaneci alımları mesleğimiz açısından önemli bir gelişmedir.

Fakat uluslararası standartları göz önüne aldığımızda halen kütüphane ve kütüphaneci sayımız yetersizdir. Öte yandan birçok ilçe ve beldemizde kapalı kütüphanelerimizin olması da başka bir problem.

Bildiğiniz gibi son yıllarda belediyeler kütüphane açmaya başladılar. Fakat kütüphaneye personel alımında en son akıllarına gelen kütüphaneciler oluyor. Kütüphane açma iradesini gösteren yönetim acaba bu işin bir bilimi olduğunu ve üniversite düzeyinde eğitimi yapıldığını bilmezler mi? Tabii ki biliyorlar bilmeyenlere de biz söylüyoruz. Anlaşılan torpilli kütüphaneci sayımız yetersiz.

Okul Kütüphaneleri zaten kütüphane türleri arasında en sorunlu olan yapı. Geçtiğimiz yıl Milli Eğitim Bakanlığı “**Kütüphanesiz Okul Kalmasın**” kampanyası yaptı. Eğitim anlayışımızın kütüphane kurumuna karşı takındığı kayıtsızlıktan kurtulacağını düşünmeye başlamıştım ki bu kapmayanın bağışlar ile yürütülmesinin yanı sıra, kampanyanın bir plan ve politika çerçevesinde yürütülmediğini de gördük. Tabii bu kampanyada da kütüphaneci aklımıza gelmiyor.

Değerli Konuklar

Özellikle **işsizlik sorunu yaşayan meslektaşlarımızın** durumuna bir parantez açmak istiyorum. Zira ısrarla, bu konuyu sempozyumda gündeme getirmemizi sosyal medya üzerinden bize ilettiler.

Bildiğiniz gibi BBY Bölümleri sayısının hızla artması hem eğitimin kalitesini hem de mezunlarımızın iş bulmasını olumsuz yönde etkiledi.

Hatta öğretim üyesi örgütlenmesini dahi tamamlamadan, öğrenci alımlarına giden bölümlerimiz oldu. Bunu hangi mantıkla yapıyorlar anlamış değilim. Eğer ben bölüm açarım, öğrenci alırım, eğitimin niteliği de önemli değil, sonrası da beni ilgilendirmez diye düşünüyorlarsa, buna söylenecek bir tek sözüm var o zaman ülkenin geleceği de sizin umurunuzda değil demektir.

BBY özelinde söz ettiğim bu durumu maalesef diğer alanlarda da yaşıyoruz. Eğitim demişken Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan bir tespiti sizinle paylaşmak istiyorum.

Biliyorsunuz cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle Nazi zulmünden kaçan birçok bilim insanı ülkemize davet edilmiş ve bu bilim insanları raporlar hazırlamışlar, fakülteler, bölümler kurmuşlardır.

Örneğin; 1932 yılında Türkiye Devleti, Cenevre Üniversitesinden Prof Dr. Albert Malche'ye Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) hakkında rapor hazırlatıyor. Malche raporunda üniversiteyle ilgili şu tespitlerde bulunuyor.

1. Bilimsel Yayın eksikliği,
2. Öğretim Üyeleri arasındaki çekişme ve sürtüşme,
3. Üniversitenin toplumdan kopuk olması,
4. Düşük ücret nedeniyle öğretim üyelerinin dışardaki işlerini üniversiteye yeğlemeleri ve bu nedenle üniversiteye fazla zaman ayıramamaları,
5. Ders ve yöntemin yetersizliği ve ezbere dayalı olmasının sakıncası,
6. Türk Öğrencilerine verilen yabancı dil bilgisinin yetersizliği,
7. Geleceğin Türk öğretim üyelerinin yurt dışında eğitilmesi gerektiğini rapor ediyor.

Bu rapor çerçevesinde, yüz yıl sonra üniversitelerimizde nelerin değiştiğini sizlerin takdirine bırakıyorum.

Değerli Konuklar

Demokratik bir toplumun geliştirilmesinde ve yaşatılmasında önemli bir işleve sahip olan, kütüphaneler gerçekten büyük bir eşitleyicidir; ırk, inanç, gelir seviyesi ve bizi bölme eğiliminde olan diğer tüm şeyleri görmezden gelen tek yerdir. O yüzden kütüphaneleri ve kütüphanecilerimizi sevelim, koruyalım ve destekleyelim.

Son sözümü sevgili hocamız Prof. Dr. Özer Soysal'ın bir sözüyle bitirmek istiyorum. "**Kütüphanecilik mesleği**, içinde yüzbinlerce cilt bulunan kütüphaneler değil, insani değerlerin erdemine inanarak yetişmiş elemanlarla hayatîyet ve kişilik kazanacaktır"

Tekrar sempozyumun başarılı ve verimli geçmesini ve gelecek yüzyılımıza ışık tutmasını diliyorum hepimizi saygıyla selamlıyorum.

Ali Fuat Kartal

04.10.2023

Üniversite Kütüphanelerinin Elektronik Kaynakların Seçim ve Değerlendirilmesinde Yaşadığı Zorluklar*

Difficulties of University Libraries in Selection and Evaluation of Electronic Resources

Zeynep KALEMCI** , Özlem GÖKKURT DEMİRTEL***

ÖZ

Amaç: Çalışmanın amacı, üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde yaşadığı zorlukların tespit edilmesidir.

Yöntem: Araştırma Türkiye'deki devlet üniversiteleri kütüphanelerinde elektronik kaynaklardan sorumlu personeller üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma, bütçe ve mevzuata bağlılıkları sebebiyle devlet üniversiteleri ile sınırlandırılmıştır. Örnekleme, farklı FTE¹ grupları içerisinde benzer bütçe ve disiplin yapıları doğrultusunda belirlenmiştir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme çıktılarının yorumlanması ve nitel verilerin nicel veriye dönüştürülmesiyle elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, örnekleme dahil olan 24 kütüphaneyi temsil eden değişebilen sayıda kütüphane yöneticisi, birim ya da elektronik kaynak sorumlusu olan toplam 40 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerin nicel veriye dönüştürüldükten sonra yüzdeler dağılımı, sıklığı ve ortalaması hesaplanmıştır.

Bulgular: Çalışmanın bulgularına göre, analiz edilen kütüphanelerde kaynak seçim kriterleri, koleksiyon kontrolü, deneme erişimleri, erişim sorunları, kullanım istatistiği, sağlayıcı ve yayıncı, personel, bütçe ve disiplin ihtiyacına yönelik zorlukların yaşandığı tespit edilmiştir. Kütüphaneler yapıları doğrultusunda zorlukların aşılması için farklı uygulamalar gerçekleştirilmektedir.

Sonuç: Araştırma sonucunda üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynaklar özelinde benzer zorlukları yaşadıkları görülmüştür. Kütüphanelerin örgüt yapısı, örgüt kültürü ve personelin tecrübeleri doğrultusunda farklı çözüm yolları uyguladığı görülmüştür. Elektronik kaynakların yönetiminde yaşanan zorlukların aşılmasına yardımcı olacak bir kılavuz bulunmamaktadır. Meslekte yeni olan kütüphanecilerin olduğu kadar tecrübeli kütüphanecilerin de diğer meslektaşlarıyla bilgi alışverişi ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu doğrultuda zorlukların aşılması için yapılması gereken öncelikli iş kütüphanelerin yaşadıkları zorlukların listelenmesidir. Çalışma sonucunda, kütüphanelerin elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde farklı önem derecesiyle benzer yöntemleri kullanmakta oldukları ve benzer zorlukları yaşamakta oldukları tespit edilmiştir.

* Bu makale, Zeynep Kalemci'nin Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümünde Prof. Dr. Özlem Gökkurt Demirtel'in danışmanlığında devam etmekte olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, E-posta: zkalemci@ankara.edu.tr

Ankara University Language and History-Geography Faculty Department of Information and Records Management, E-mail: zkalemci@ankara.edu.tr

*** İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, E- posta: sozlem.gokkurt.demirtel@ikc.edu.tr

İzmir Kâtip Çelebi University Faculty of Social Sciences and Humanities Department of Department of Information and Document Management

E-mail: sozlem.gokkurt.demirtel@ikc.edu.tr

¹ Full Time Equivalent (FTE), tam zamanlı eşdeğer ifadesi üniversitelerde mevcut tam zamanlı öğrenci ve akademik personel sayısını ifade eder (Yalçın, 2006, s. 45).

Özgünlük: Literatürde Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin karşılaştıkları zorlukları aşmak için mevcut uygulamalarını ortaya koyan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu araştırma ile Türkiye'deki devlet üniversitesi kütüphanelerinin elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde benzer yöntemleri kullandıkları ve elektronik kaynak yönetiminde benzer zorlukları yaşadıkları ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Sözcükler: Elektronik kaynaklar; veri tabanları; seçim ve değerlendirme; devlet üniversitesi kütüphaneleri.

ABSTRACT

Purpose: The purpose of the study is to identify the difficulties university libraries experience in the selection and evaluation of electronic resources.

Method: The research was carried out on staff responsible for electronic resources in state university libraries in Turkey. The research is limited to state universities due to budget and regulatory obligations. The sample was determined from different FTE groups in line with similar budget and disciplinary structures. The data was obtained by interpreting semi-structured interview results and converting qualitative data into quantitative data. Interviews were conducted with a total of 40 people, a varying number of library managers, unit managers and electronic resource managers, representing the 24 libraries included in the sample. Converted data obtained from the interviews into quantitative data, the percentage distribution, frequency and average were calculated.

Findings: According to the findings of the study, it was determined that the libraries experienced difficulties regarding resource selection criteria, collection control, trial access, access problems, usage statistics, provider and publisher, personnel, budget and discipline needs. Libraries using different practices to overcome difficulties in line with their structures.

Implications: As a result of the research, it was seen that university libraries experienced similar difficulties in electronic resources. It has been observed that libraries apply different solutions in line with the organizational structure, organizational culture and experience of the staff. There is no guide to help overcome the difficulties experienced in the management of electronic resources. As well as librarians who are new to the profession, experienced librarians also need to exchange information with other colleagues. In this regard, the priority that needs to be done to overcome the difficulties is to determine the difficulties experienced by libraries. As a result of the study, it was determined that libraries use similar methods with different degrees of importance in the selection and evaluation of electronic resources and experience similar difficulties.

Originality: There are a limited number of studies in the literature that reveal the current practices of university libraries in Turkey to overcome the difficulties they has. This research revealed that state university libraries in Turkey use similar methods in the selection and evaluation of electronic resources and experience similar difficulties in electronic resource management.

Keywords: Electronic resources; databases; selection and evaluation; state university libraries.

Giriş

Üniversite kütüphaneleri sahip oldukları bütçeyle, üniversitenin eğitim ve araştırma faaliyetlerini desteklemek amaçlı elektronik kaynaklara erişim sağlamak için çok yüksek miktarda harcamalar yapabilmektedir. Elektronik kaynaklardan sorumlu kütüphaneciler, elektronik kaynakların sağlanması ve yönetimi için, kullanıcıların kaynak talepleri ve kullanım istatistiklerini değerlendirmek, maliyet analizi yapmak, mevcut kaynakların erişim kontrollerini sağlamak, erişim sorunlarını çözmek, lisans anlaşmalarında yer alan erişim koşul ve haklarını incelemek benzeri işleri yürütmektedir (Coughlin, 2015, s. iii). Elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesi için yapılması gereken işlemlerin fazla olmasının yanı sıra bu işlemlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli verilerin ve kaynakların ediniminde de zorluklar yaşanmaktadır. Ayrıca kütüphanecilerin elektronik kaynaklar dışında kütüphanenin diğer işleriyle de ilgili iş yükleri bulunabilmektedir. Bu doğrultuda hem işleyişteki zorlukların aşılması için hem de zaman yönetiminin sağlanabilmesi için etkin yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Elektronik kaynakların yenileme ve alım süreleri genellikle yıl sonlarında gerçekleştirilmektedir. Halihazırda mevcut kaynakların lisans anlaşmalarında belirlenen yenileme veya iptal bildirimlerinin, anlaşmadaki belirtilen süre zarfı içerisinde tamamlanması gerekmektedir. Kütüphanelerin kararlarını verebilmeleri için yeni bütçelerinin belirlenmiş olması gerekmektedir. Anlaşmalarda genellikle, abonelik bitimine 30, 60 ya da 90 gün kala iptal bildirimini gerçekleştirilmediği takdirde, aboneliğin belirli bir yüzdeye dayanan fiyat artış oranıyla otomatik olarak yenileneceği ya da erişimin kesileceği ibaresi yer almaktadır. Bu doğrultuda kütüphanecilerin belirtilen tarihten önce tüm analizlerini yapmış ve kararlarını firmaya iletmis olmaları gerekmektedir.

Elektronik kaynakların basılı materyallerden farklı olarak, lisanslama, erişim şekilleri, sağlama şekli (satın alma, abonelik, kiralama vb.) ve fiyatlama modeli benzeri çeşitli kriterleri mevcuttur (IFLA, 2012). Gelişen elektronik yayıncılığının etkileri doğrultusunda kütüphanelerin değerlendirmesi gereken yeni kriterler oluşmuştur. Kriterlerin değerlendirilmesinde bütçe, kullanım analizinin yapılması ve ihtiyacın belirlenmesi öne çıkmaktadır.

Elektronik kaynakların kullanım analizi her kaynağa özel olarak gerçekleştirilmektedir. Bu analizler, mevcut kaynakların yenilenmesi veya iptal edilmesi, kullanıcıların ihtiyaçlarının anlamlandırılması, yeni kaynak alımına karar verilmesi ve fiyatlama modellerinin içerisinde yer almaları sebebiyle büyük önem arz etmektedir. IFLA'nın (2012, s. 22) kılavuzunda belirtildiği üzere elektronik kaynakların kullanım istatistiklerinin güvenilir olması gerekmektedir. Bunun için istatistiklerin COUNTER's (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources) Code of Practice uyumlu sağlanması ideal olan uygulamadır. Standart dışı veriler diğer kaynaklarla kıyaslanamadığı gibi güvenilir veriler olarak nitelendirilememektedir.

Üniversitenin disiplinlerine göre kaynak ihtiyaçlarının toplanması için bölümlerin kütüphaneyle iletişime geçmelerini sağlayacak bir sisteme ihtiyaçları vardır. Disiplinlere göre elektronik kaynak ihtiyaçları kütüphaneye iletilmeli ve elde edilen veriler bütçe kapsamında değerlendirilmelidir. Kaynak ihtiyaçları o alana ve kütüphane koleksiyonuna hakim kütüphaneciler tarafından değerlendirilmelidir. Kaynak ihtiyaçlarının kütüphaneye iletilmesini sağlayacak bir sistem oluşturulmalı ve kütüphanenin politikasında açıkça belirtilmelidir (Dean, 2019, s. 126).

Elektronik kaynakların seçim ve değerlendirme işlemlerinin sağlıklı yürütülebilmesi için disiplinlerin kaynak talepleri sistemli bir şekilde toplanmalı ve diğer verilerle (bütçe, koleksiyon durumu vb.) kıyaslanıp anlamlandırılmalıdır.

Elektronik kaynaklardan sorumlu kütüphanecilerin iş yüklerinden dolayı her kaynağı detaylı olarak analiz edecek vakitleri bulunmayabilmektedir. Söz konusu analizler için gerekli verilerin aynı anda kısıtlı süre zarfı içerisinde elde edilmesi ve analizlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Elektronik kaynaklarının yönetilmesinde, analiz edilmesi gereken verilerin karmaşık yapıda olması, lisans anlaşması koşulları, bütçe ve üniversite yapısına bağlı değişkenler benzeri sebeplerle zorluklarla karşılaşmaktadır (Coughlin, 2015, s. 3). Elektronik kaynakların yönetimiyle ilgili başlıca zorluklar, finansal, teknik, istatistiki, yasal, yönetsel ve insan kaynakları etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Karşılaşılan zorluklar başlı başına bir krize sebep olabileceği gibi farklı krizlerin oluşmasına da sebep olabilmektedir. Elektronik kaynaklar birimlerinin, zorlukların aşılmasına hizmet edecek ve birim içerisinde kriz yönetimini sağlamak için uygulayabilecekleri yöntemleri belirlemesi gerekmektedir.

Bu çalışma ile elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde yaşanan zorlukların aşılmasına yardımcı olabilecek bir kılavuz rehber hazırlanmasına temel oluşturulması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde yaşanan zorlukların tespit edilebilmesi için şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Üniversite kütüphaneleri elektronik kaynak seçerken hangi kriterlere öncelik vermektedir?
2. Üniversite kütüphaneleri elektronik kaynak seçerken hangi kriterlerde zorluk yaşanmaktadır?
3. Üniversite kütüphaneleri farklı disiplinlere göre elektronik kaynak ihtiyacını anlamlandırmak için ne tür yöntemler uygulamaktadır?
4. Üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesine etki eden zorluklar (erişim sorunları, kullanım istatistiği, bütçe ve disiplin ihtiyacı vb.) nelerdir?

Literatür Değerlendirmesi

Elektronik kaynaklar, kütüphane koleksiyonlarında yer almalarından itibaren birçok yönüyle literatürde yer almıştır. Çalışmanın literatür değerlendirmesi kısmında, elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesine etki eden unsurlara değinen kaynaklara yer verilmiştir.

Üniversite kütüphanelerinin koleksiyon geliştirme politikaları elektronik bilgi kaynaklarının seçimiyle ilgili detaylara sahip olmalıdır. Kütüphanelerin koleksiyon seçimlerinin yasal bir dayanağa sahip olması gerekmektedir (Salman, 2002). Türkiye üniversite kütüphanelerinde elektronik kaynakların seçiminde, elektronik kaynak seçim politikasının olmaması, kullanıcı analizinin sağlıklı yapılamaması, zaman ve bütçe yetersizliği benzeri durumlardan kaynaklanan güçlüklerle karşılaşmaktadır. Elektronik kaynaklara dair dengeli bir koleksiyon oluşturulabilmesi için kullanıcıların bilgi ihtiyaçlarını anlamlandırılması büyük önem arz etmektedir (Al ve Al, 2003, s. 10).

Elektronik kaynakların yapısı dolayısıyla, elektronik kaynak seçimi geleneksel koleksiyon geliştirme kriterlerinden farklı öğeler içermektedir. Elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde, kaynakların sahip

olması gereken özellikler, kapsam, lisans ve teknik özellikler benzeri unsurlara dikkat edilmesi gerekmektedir (Atılğan ve Yalçın, 2009, s. 769). Farklı disiplinlerdeki elektronik dergi kullanımları alan, deneyim ve örgüt kültürü gibi çeşitli unsurlardan etkilenmektedir. Bu doğrultuda üniversite kütüphaneleri farklı disiplinlere göre bilgi ihtiyaçlarını anlamlandırmalıdır (Besimoğlu, 2007, s. 131-132). Tıp alanındaki akademisyenlerin elektronik kaynak kullanımlarında dergi kullanımının git gide artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu konudaki en önemli etken, elektronik kaynaklara istenildiği zaman ve istenilen yerden erişim sağlanabilmesidir (Doğan, 2007, s. 77). Tıp alanındaki kullanıcıların elektronik kaynak kullanım özellikleri üniversiteden üniversiteye değişkenlik göstermemektedir (Doğan, 2007; Şahiner Akdeniz, 2010).

Üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynak alımlarında Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumunun (ANKOS) olumlu etkisi vardır (Hakgüder, 2011, s. 84-85). Konsorsiyumlar üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynaklara daha uygun ücretlerle erişmelerine yardımcıdır. Ancak elektronik kaynakların yönetimi, seçim ve değerlendirilmesinde yaşanan zorlukların aşılması konusunda yeterli değildir. Alanında deneyimli kütüphanecilerin tecrübelerini aktarabilmeleri için çalışmaların yapılması gerektiği önerilmektedir (Polat, 2017, s. 247).

Elektronik kaynakların sağlıklı bir şekilde yönetilmesi için elektronik kaynaklar birimlerinin işleyiş biçimi ortaya koyulmalı ve karşılaştıkları zorluklar analiz edilmelidir. Elektronik kaynakların değerlendirilmesi için web analizlerinin yapılması, istatistikler aracılığıyla çeşitli etki faktörlerinin incelenmesi önerilmektedir (Coughlin, 2015, s. 73-74). Elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesi, basılı koleksiyonunkinden çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde birbirini etkileyen pek çok kriter mevcuttur. Kriterler kendi içlerinde zorluklar barındırmaktadır. Kütüphaneler elektronik kaynak yönetimi için alanında tecrübeli kütüphanecilerin deneyimleriyle oluşturulmuş iş planlarına ihtiyaç duymaktadır (Bothmann ve Holmberg, 2008, s. 16). Okogwu ve Achebe'nin (2018, s. 19-20) çalışmalarında tespit ettikleri, Güneydoğu Nijeryadaki üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde bütçe, kullanım istatistikleri, personel, koleksiyon kontrolü ve erişim sorunu benzeri alanlarında zorluk yaşandığını tespit etmişlerdir.

Erol (2019, s. 76-77), kütüphanelerin elektronik kaynaklar içerisindeki elektronik kitap alımı için harcadığı bütçenin basılı kitaplardan daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca kütüphanelerdeki elektronik kitap kullanımının basılı kitap kullanımından üç kat fazla olduğunu tespit etmiştir. Yılmaz (2019, s. 4), çalışmasında elektronik kitapların sağlama modellerini karşılaştırarak maliyet ve konu analizleri gerçekleştirmiştir. Yılmaz ve Ünal (2020, s. 453), çalışmalarında kütüphanelerin yapılarına ve disiplinlere göre elektronik kaynak kullanım analizleri doğrultusunda e-kitap sağlama modellerinin tercih edilmesinin önemini vurgulamışlardır. Yılmaz ve Ünal (2022, s. 1), Türkiye'de devlet üniversitesi kütüphanelerinin sürdürülebilir elektronik kitap koleksiyonlarına sahip olmalarının kısıtlı bütçeleri sebebiyle zor olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumu aşmak için kütüphanenin yapısına ve imkânlarına en uygun e-kitap satın alım modellerini tercih etmelerinin önemini vurgulamışlardır.

Elektronik kaynaklar yapısı dolayısıyla elektronik kaynaklardan sorumlu kütüphanecileri, kullanıcılara teknik destek vermek, firmalarla pazarlık yapmak, iş ağını güçlendirmek, hukuki metin okuryazarlığı edinmek ve zaman yönetimini sağlamayı öğrenmek gibi çeşitli alanlarda gelişmeye zorlamaktadır (Lundmark, 2019, s. 336).

Elektronik kaynakların sağlıklı yönetilebilmesi için sadece kuramsal bilgi yeterli değildir; deneyimli kütüphanecilerin bilgi aktarımına ihtiyaç vardır. Elektronik kaynakların yönetiminde yaşanan sorunların aşılması için kütüphanelerin stratejik plana göre hareket etmeleri gerekmektedir (Kamble ve Mayank, 2022, s. 10).

Üniversite kütüphaneleri, bütçelerinin %90'ından fazlasını elektronik kaynaklar için kullanmaktadır. Elektronik kaynakların ücretlerinin ağırlıklı olarak döviz ile olması, Türkiye'de döviz kurlarının artışı sebebiyle bütçe kısıtlılıklarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Kütüphanelerin bütçelerini verimli kullanabilmesi için elektronik kaynakların seçimi, değerlendirilmesi ve yönetilmesi büyük önem arz etmektedir (Gürdal ve Kafalı Can, 2017, s. 29).

Üniversite kütüphanesi kullanıcılarının, basılı ve elektronik kaynak kullanım tercihleri araştırma alanı, kullanım amacı, demografik durum vb. birçok etkenden etkilenmektedir. Kütüphanelerin kaynak alımlarında kullanıcılarının yapılarına dikkat etmesi gerekmektedir (Süzer, 2020, s. 61-62). Kütüphanelerin her disipline özgü elektronik kaynak alımında, kullanım istatistikleri ve kullanıcı taleplerini dikkate almaları gerekmektedir (Atılğan ve diğerleri, 2020, s. 45).

Literatür incelendiğinde, kütüphanelerin elektronik kaynaklar özelinde koleksiyon geliştirme politikası, kullanıcı analizi, zaman yönetimi ve bütçe benzeri konularda yaşadıkları zorluklara değinen sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Elektronik kaynaklara dair yaşanan zorluklar, doğrudan elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesine etki etmektedir. Bu doğrultuda bir bütün olarak Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde yaşadığı zorlukların belirlenmesine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Yöntem

Çalışma kapsamında nitel ve nicel veriler harmanlanarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın evrenini Türkiye'deki devlet üniversiteleri oluşturmaktadır. Bu üniversitelerin seçilmesinde bütçe açısından aynı mevzuata tabii olmaları belirleyici olmuştur. Üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynak alımları, üniversitenin yapısı, akademik disiplinleri ve kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmektedir. Böylelikle üniversite kütüphaneleri, devlet üniversitesi genel kategorisi içerisinde de ortak özelliklere sahip gruplar altında çeşitlilik sergilemektedir. Bu doğrultuda araştırma performansı ve bütçe desteği gibi ayırıcı özellikleri sebebiyle devlet üniversiteleri içerisinde yer alan araştırma üniversiteleri de örnekleme dahil edilmiştir. Örnekleme dahil olan üniversite kütüphaneleri aynı FTE grupları içerisinde, benzer bütçe ödeneğine sahip, benzer disiplin ve üniversite yapıları doğrultusunda belirlenmiştir. Disiplin özelinde örneklem belirlenirken, alanlarıyla ilgili elektronik kaynakların pahalı olması ve kullanımlarının yüksek olması sebebiyle tıp, mühendislik ve hukuk fakülteleri tercih edilmiştir.

Üniversitelerin FTE'leri için ANKOS'un 2020-2024 yılları arasında geçerli kabul ettiği FTE listesi kullanılmıştır (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri ..., 2020). Aynı FTE grubu içerisinde yer alan, benzer yapıya sahip üniversite kütüphaneleri içerisinde bütçe ödeneği birbirine en yakın olanlar örnekleme dahil edilmiştir. Kütüphanelerin bütçeleri için 2022 yılı Yayın Alım Program Ödenekleri temel alınmıştır (2022 Yılı Yatırım ..., 2022).

Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden, aynı zamanda heterojen örnekleme olarak da adlandırılan maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme çeşitli yapı ve koşuldaki örneklemlerin seçilmesi amaçlanır. Bu yöntemle etkisi ölçülmek istenen her durumun kendine özgü boyutları ve benzerlikleri ortaya çıkarılır (Yıldırım, 2017, s. 96; Esin, Özdemir ve Şahin Tekin, 2019, s. 23). Çalışma kapsamında elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde yaşanan ortak zorluklar tespit edilmeye çalışıldığı için örneklem, çeşitli yapı ve koşuldaki üniversite kütüphaneleri arasından seçilmiştir. Örneklem büyüklüğü olarak, çeşitli FTE gruplarında bulunan devlet ve araştırma üniversitesi kütüphaneleri içerisinde, yakın bütçe ödeneğine ve benzer disiplin yapısına sahip olan 24 kütüphane seçilmiştir. Örnekleme dahil olan üniversiteler, benzer koşul ve yapıya sahip üniversitelerin kütüphanelerinin aynı zorluklar için uygulamakta oldukları farklı çözüm yollarını irdelemek amaçlı, her örneklem çeşidi için üç adet olmak üzere ikiyeşerli olarak gruplandırılmıştır. Bu kapsamda araştırmada incelenen üniversiteler Tablo 1’de listelenmektedir.

Tablo 1

Araştırmada incelenen üniversite kütüphaneleri

	Üniversite	FTE	FTE Aralığı	2022 Yayın Alımı Program Ödeneği	Örneklem Çeşidi
1	Marmara Üniversitesi (MÜ)	65.894	7. Band	₺ 3,800,000	Hukuk Fakültesi
	Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ)	50.808	40001+	₺ 3,000,000	
2	Ankara Üniversitesi (AÜ)	53.033	7. Band	₺ 9,500,000	Tıp Fakültesi
	Hacettepe Üniversitesi (HÜ)	45.518	40001+	₺ 9,500,000	
3	Erciyes Üniversitesi (ERÜ)	46.496	7. Band	₺ 2,000,000	Mühendislik Fakültesi
	Sakarya Üniversitesi (SAÜ)	44.129	40001+	₺ 2,000,000	
4	Ege Üniversitesi (EÜ)	42.000	7. Band	₺ 6,000,000	Tıp Fakültesi
	Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ)	55.431	40001+	₺ 5,000,000	
5	Çukurova Üniversitesi (ÇÜ)	40.435	7. Band	₺ 2,700,000	Araştırma Üniversitesi
	Atatürk Üniversitesi (ATAÜNİ)	49.179	40001+	₺ 2,000,000	
6	Gazi Üniversitesi (GÜ)	37.187	6. Band	₺ 10,550,000	Araştırma Üniversitesi
	İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ)	35.848	30001-40000	₺ 12,000,000	
7	Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ)	33.163	6. Band	₺ 3,900,000	Tıp Fakültesi
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi (OMÜ)	36.093	30001-40000	₺ 3,500,000	
8	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa (İÜC)	26.115	5. Band	₺ 7,000,000	Araştırma Üniversitesi
	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)	26.277	20001-30000	₺ 10,000,000	
9	Kırıkkale Üniversitesi (KKÜ)	27.469	5. Band	₺ 1,400,000	Hukuk Fakültesi
	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (AHBVÜ)	26.028	20001-30000	₺ 1,300,000	
10	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (ESOGÜ)	27.213	5. Band	₺ 5,000,000	Hukuk Fakültesi
	Anadolu Üniversitesi (ANAÜ)	21.553	20001-30000	₺ 4,300,000	
11	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (AYBÜ)	15.669	4. Band	₺ 2,200,000	Mühendislik Fakültesi
	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (İKÇÜ)	11.259	10001-20000	₺ 1,500,000	
12	Galatasaray Üniversitesi (GSÜ)	4.379	2. Band	₺ 1,000,000	Mühendislik Fakültesi
	Mardin Artuklu Üniversitesi (MAÜ)	5.576	3001-6000	₺ 500,000	

Çalışma kapsamında, örnekleme dahil olan üniversitelerin kütüphanelerindeki elektronik kaynaklar birim sorumluları ya da elektronik kaynaklardan sorumlu personelle ortalama 1,5 saat süren yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler için etik kurul izni 8.11.2022 tarihinde alınmıştır. Elektronik

kaynakların anlaşmalarının yenileme dönemi yıl sonunda gerçekleştirildiği için görüşmeler, kütüphanelerin uygunlukları doğrultusunda, 24 Ocak-17 Nisan 2023 tarihleri arasında yapılmıştır. Görüşmeler çevrimiçi ve yüz yüze olarak gerçekleştirilerek kayıt altına alınmıştır. Görüşme kayıtları doğrultusunda elde edilen veriler, Microsoft Excel ve SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) yazılımı ile nicel veriye dönüştürülmüştür.

Kütüphanelerin işleyiş yapısına göre elektronik kaynaklardan sorumlu personel sayısı değişkenlik göstermektedir. Her kütüphaneden tek bir yanıt alınmak üzere, görüşmeye katılacak personel sayısı örnekleme dahil olan kütüphanelerin tercihine bırakılmıştır. Bu doğrultuda görüşmelere katılan kişi sayısı bazı kütüphanelerde bir, bazı kütüphanelerde ise birden fazla olmuştur. Örnekleme dahil olan kütüphanelerin bir kısmından yalnızca elektronik kaynaklardan sorumlu personel katılırken bir kısmında yöneticiler dahil olmak üzere toplamda 40 kişiyle görüşülmüştür.

Görüşme soruları, elektronik kaynaklara ilişkin koleksiyon, deneme erişimleri, erişim sorunları, duyuru/tanıtım, istatistik, lisans anlaşmaları, sağlayıcı ve yayıncı iletişim/destek, yönetim ve üst yönetim, iç kontrol, personel, bütçe/ödeme, ANKOS, disiplinlere göre elektronik kaynak ihtiyacı, bölünen üniversiteler ve araştırma üniversiteleri başlıkları altında toplam 68 sorudan oluşmaktadır. Sorular, koleksiyon, erişim sorunları, sağlayıcı ve yayıncıyla iletişim, yönetim ve üst yönetim, bütçe-ödeme, personel durumu benzeri başlıklara ilişkin mevcut uygulama ve zorlukların anlamlandırılmasına hizmet etmek üzere hazırlanmıştır.

Görüşmelerde kütüphanelerin elektronik kaynaklar özelinde yaşadıkları zorluklar ve mevcut uygulamaları irdelenmiştir. Kütüphaneciler üniversitelerinin ve kütüphanelerinin yapıları ile kendi tecrübeleri doğrultusunda farklı çözüm yolları uygulamaktadır. Örneklemede farklı büyüklük ve disiplin yapısına sahip üniversitelerin kütüphanelerine yer verilmesi, yaşanmakta olan zorlukların ortaya çıkarılmasını sağlamıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda, örnekleme dahil olan üniversitelerin kütüphanelerinin elektronik kaynak kütüphanecilerinin yaşadığı, elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesine etki eden zorluklar, yaşanma sıklıkları doğrultusunda sunulmuştur.

Bulgular ve Yorum

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler ve analiz edilen verilere ilişkin bulgu ve yorumlar “Elektronik Kaynak Kullanımının Artışı ve Etkileri”, “Elektronik Kaynak Seçim Kriterleri”, “Disiplinlere Göre Elektronik Kaynak İhtiyacının Anlamlandırılması” ve “Elektronik Kaynakların Seçim ve Değerlendirilmesinde Yaşanan Zorluklar” başlıkları altında sunulmuştur.

Elektronik Kaynak Kullanımının Artışı ve Etkileri

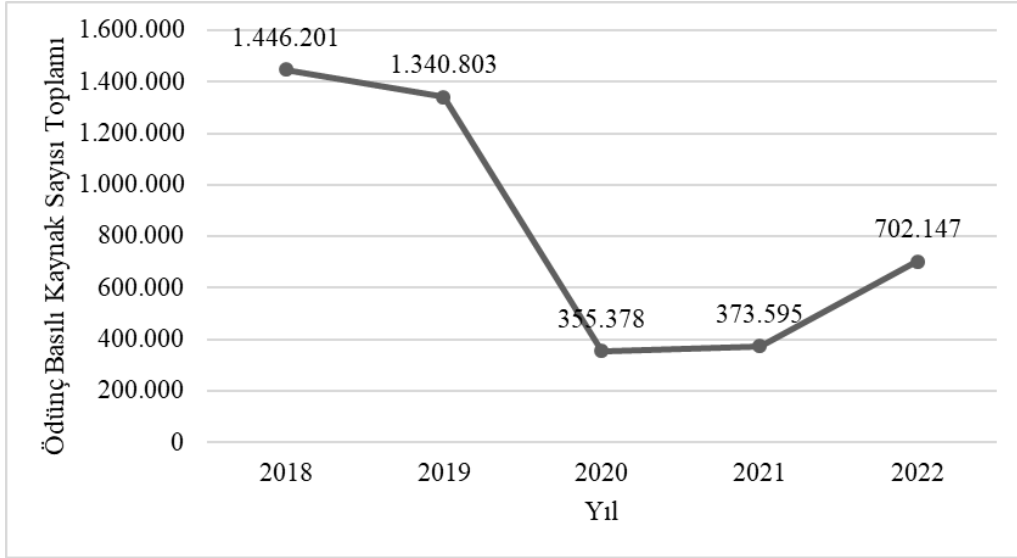
Üniversite kütüphanelerinin temel misyonu, bünyesinde buldukları üniversitenin eğitim ve araştırma faaliyetlerini desteklemektir. Elektronik kaynakların kullanılabilirlik ve bilgiye hızlı erişim sağlama avantajlarının yanı sıra kullanıcıların elektronik kaynak kullanma eğilimlerindeki artış da elektronik kaynakların önemini arttırmıştır.

2020 yılında yaşanan pandemi sebebiyle üniversitemizde 2020-2021 yılları arasında eğitim uzaktan verilmiştir (YÖK, 2020). Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde kütüphanelerin tamamı, basılı koleksiyon kullanımının düştüğünü ve elektronik kaynak kullanımının² arttığını belirtmiştir. Şekil 1’de örnekleme dahil olan kütüphanelerin son 5 yıla ait toplam ödünç alınan basılı kaynak sayısı grafiği bulunmaktadır:

² Kütüphanelerin elektronik kaynak kullanım istatistikleri, çok sayıda elektronik kaynak olması ve birbiriyle kıyaslamaya uygun olmayan çeşitlilikte veri olması sebebiyle alınamamıştır. Elektronik kaynak kullanımının arttığı, örnekleme dahil olan kütüphanelerin elektronik kaynak sorumluları tarafından yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında bildirilmiştir.

Şekil 1

Kütüphanelerin Son 5 Yıla Ait Toplam Ödünç Basılı Kaynak Sayısı

Kütüphanelerin basılı kaynak ödünç alma istatistikleri, kullanımın uzaktan eğitim süresince düşüş gösterdiğini ve sonrasında eski oranına yaklaşmadığını göstermektedir. Uzaktan eğitim sürecinde üniversitenin bilgi ihtiyacını desteklemek adına en etkili kaynak türü, elektronik kaynaklar olmuştur. Uzun süre devam eden uzaktan eğitim sürecinin, üniversite kütüphane kullanıcılarının bilgiye erişim şeklinin elektronik kaynaklara yönelmesine etki ettiği söylenebilir.

Elektronik kaynak kullanımının artışı, kütüphane hizmetlerinin daha çok kullanıcıya ulaşmasını ve kullanıcıların bilgiye daha hızlı erişmelerine imkân sağlamaktadır. Elektronik kaynakların öneminin artması, kütüphanelerin elektronik kaynaklarla ilişkin yürütmesi gereken işlemlerin de artmasına sebep olmaktadır.

Elektronik Kaynak Seçim Kriterleri

Elektronik kaynakların seçim kriterlerinin irdelenmesi süreci çeşitli zorluklar içermektedir. Bu zorlukların yanı sıra, Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin yasal, bütçesel, örgüt kültürü ve personel durumu sebepleriyle ek zorluklar yaşadığı tespit edilmiştir. Kütüphanelerden elektronik kaynak seçiminde dikkate aldıkları kriterleri, önceliklerine göre en az 1 en çok 5 olarak derecelendirmeleri istenmiştir. İlgili kriterler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2*Elektronik kaynak seçilirken dikkat edilen konular (en az: 1- en çok: 5)*

Elektronik Kaynak Seçim Kriteri	n	1	2	3	4	5	Yüzde
Kullanım analizi	24	-	-	-	2	22	98,3
Maliyet analizi	24	-	-	-	4	20	96,7
Kullanıcı istekleri	24	-	-	1	3	20	95,8
Disiplin ihtiyacı	24	-	-	4	3	17	90,8
İçerik analizi	24	-	-	2	9	13	89,2
Fiyatlama modeli	24	1	1	2	4	16	87,5
Lisans Anlaşması	24	2	-	5	4	13	81,7
Ödeme evrakları	24	4	2	1	4	13	76,7
İçerik güncellemesi	24	2	2	2	12	6	75,0
Ambargolu erişim	24	4	1	7	4	8	69,2
Atıf analizi ³	7	-	1	3	2	1	68,6
DRM ⁴ koruma	24	4	2	8	5	5	64,2

Tablo 2'de yer alan tüm kriterler üniversite kütüphaneleri için önem arz etmektedir. Bulgular kütüphanelerin kaynak seçimini, kullanım analizi ve kullanıcı istekleri doğrultusunda, ihtiyaca yönelik kaynakları bütçelerini gözeterek yaptıklarını göstermektedir.^{3,4}

Çalışma kapsamında örnekleme dahil olan kütüphanelerden elektronik kaynak seçim kriterlerinde karşılaştıkları zorlukları en az 1 en çok 5 olarak derecelendirmeleri istenmiştir. Kütüphanelerin yapmış olduğu derecelendirmeler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3*Elektronik kaynak seçiminde zorluk yaşanan konular (en az: 1- en çok: 5)*

Elektronik Kaynak Seçim Kriteri	n	1	2	3	4	5	Ortalama
Kullanıcı istekleri	24	-	-	1	3	20	4,8
Ödeme evrakları	24	4	2	1	4	13	3,8
Atıf analizi	7	-	1	3	2	1	3,4
Maliyet analizi	24	7	1	4	3	9	3,3
DRM koruma	24	4	2	8	5	5	3,2
Fiyatlama modeli	24	6	3	3	4	8	3,2
Kullanım analizi	24	9	4	4	4	3	2,5
İçerik analizi	24	11	2	4	3	4	2,5
Disiplin ihtiyacı	24	10	5	2	2	5	2,5
Lisans Anlaşması	24	14	1	4	2	3	2,1
Ambargolu erişim	24	11	6	3	3	1	2,0
İçerik güncellemesi	24	15	4	4	-	1	1,7

³ 17 kütüphane, atıf analizi verisini sağlayan bir elektronik kaynağa sahip olmadığı için derecelendirme yapmamıştır.

⁴ DRM (Digital rights management-Dijital haklar yönetimi)

Kullanıcı isteklerinde (*ortalama: 4,8*) başta bütçe yetersizliği olmak üzere koleksiyon kontrolü, içerik analizi ve ödeme evrakları benzeri unsurlar sebebiyle zorluklar yaşanmaktadır. Karşılanamayan istekler kütüphanelerin hedefiyle uyuşmamakla beraber itibar kaybına sebep olmaktadır.

Ödeme evrakları (*ortalama: 3,8*) ilgili mevzuata⁵ uygun olmak zorundadır. Bir kaynak her ne kadar ihtiyaca ve bütçeye uygun olsa da ödeme evrakları mevzuata uygun değilse o kaynak alınamamaktadır. Ödemelerin gerçekleştirilmesinde firmalardan gelen yanlış evrakların düzeltilmesi işlemleri, kütüphaneler için zaman kaybı olmakta ve kur farkı sebebiyle daha fazla ödeme yapılmasına sebep olabilmektedir.

Atf analizi (*ortalama: 3,4*) genellikle bütçe fazlasının olduğu durumlarda gerçekleştirildiğinden, bütçe kapanmadan ivedilikle yapılmalıdır. Yayın listelerindeki künye bilgilerinin sağlıklı olmaması koleksiyon kontrolü ve çakışma analizini zorlaştıracığından zaman alıcı olmaktadır.

Maliyet analizinde (*ortalama: 3,3*), kullanım istatistiklerinde farklı metrik türlerinin bulunması ve kullanım istatistiklerinde hata olması sebebiyle zorluk yaşanmaktadır. Örneğin farklı DRM koruması uygulanan e-kitap içeren iki elektronik kaynaktan, biri bölüm indirme/görüntüleme ve diğerinin yalnızca tam metin görüntüleme imkânı sunması, bu iki elektronik kaynağın maliyet bakımından kıyaslanmasını zorlaştırmaktadır.

DRM koruma (*ortalama: 3,2*) kapsamında içeriğe erişim şekli (tam metin erişim, kitap bölümü erişimi, indirme/tarayıcıda görüntüleme, eş zamanlı kullanıcı sınırı vb.) her elektronik kaynak için ayrı olmaktadır. DRM koruma ile kaynakların kullanım amaçlarının uyumlu olması gerekmektedir. Örneğin, bir ders kapsamında kullanılması planlanan bir e-kitap için DRM'siz erişim şekli tercih edilmelidir.

Fiyatlandırma modeli (*ortalama: 3,2*), üniversitenin FTE'si, kullanım istatistikleri ve geçmişte sahip olunan kaynaklar benzeri unsurlara dayanarak oluşturulmaktadır. Paylaşımlı fiyat modeli ve kullanım istatistiklerinin etken olduğu fiyatlandırma modelleri büyük FTE'ye sahip kütüphaneler ile kullanımı fazla olan kütüphaneler için dezavantaj oluşturmaktadır.

Kullanım analizinde (*ortalama: 2,5*) verilerin edinilmesi, anlamlandırılması ve kıyaslanması zorluk yaşanmasına sebep olmaktadır. Elektronik kaynakların standart dışı istatistik sağlaması güvenilirliğin düşük olmasına sebep olmakta ve diğer kaynaklarla kıyaslanmasını zorlaştırmaktadır. COUNTER versiyonlarının güncellemesinde değişen metrik ve rapor türleri verilerin anlamlandırılmasını zorlaştırmaktadır.

İçerik analizi (*ortalama: 2,5*), kaynakların ihtiyaca uygun olup olmadıklarının analizinin yanı sıra mevcut koleksiyonda kaynağın kendisi ya da muadilinin bulunup bulunmadığının kontrolünü kapsar. Kaynak listeleri ve kütüphane kataloğundaki künye bilgilerindeki hata ve eksiklikler çakışma analizlerini zorlaştırmaktadır.

Disiplinlerin ihtiyacının anlamlandırılması (*ortalama: 2,5*) özellikle büyük FTE'ye sahip kütüphaneler için zorluk oluşturmaktadır. Disiplinlerin ihtiyaçlarının belirlenmesinde kullanılan yöntemler bütçe ve personel yetersizliği sebebiyle uygulanamamaktadır.

Lisans anlaşması (*ortalama: 2,1*) imzalandıktan sonra değişiklik yapılamamakta ve ihlal edilmesi durumunda ulusal/uluslararası mahkemelerde değerlendirilmektedir. Kütüphaneler, ANKOS aracılığıyla

⁵ -5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (24 Aralık 2003) Resmi Gazete (Sayı: 25326). 20 Ocak 2022 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf> adresinden erişildi
-Kamu İhale Genel Tebliği, Madde 22. (2009, 22 Ağustos) Resmi Gazete (Sayı: 27327). 20 Ocak 2022 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13354&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi

yapılan anlaşmalarda pazarlık yürütememektedir. Ancak kurumsal abonelik ve satın alımlarda, anlaşma maddelerinde değişiklik yapılmasını isteyebilmektedirler. Anlaşmada gözden kaçırılan ya da ihlal edilen maddeler kurumu zor duruma sokabilmekte hatta kamu zararına sebebiyet verebilmektedir.

Ambargolu erişim (*ortalama: 2,0*) özellikle güncel bilgiye erişim ihtiyacı olan disiplinler için, bilgiye erişimi engelleyici niteliktedir. Kütüphaneler, bütçesel kısıtlılık ve sağlayıcıların erişim koşulları sebebiyle ambargolu erişimi olan kaynakları koleksiyonlarına eklemek durumunda kalmaktadır.

İçerik güncellemesinde (*ortalama: 1,7*) yaşanan zorluklarda sağlayıcı ve yayıncı firmaların geçmişteki içerik/platform link güncellemeleri bildirimleri etkin olmaktadır. İçerik güncellemesi bildirimlerinin olmaması kaynaklara erişimi engellemektedir.

Disiplinlere Göre E-Kaynak İhtiyacının Anlamlandırılması

Görüşmelerde, disiplinlere göre elektronik kaynak ihtiyacını anlamlandırmak amacıyla kütüphanelerin %29,2 (7 kütüphane)'sinin fakültelerin taleplerini toplamak için resmi yazı yazdığı, %16,6 (4 kütüphane)'sının fakülte temsilcilerinin üyesi olduğu kütüphane komisyonları oluşturduğu ve %54,3 (13 kütüphane)'ünün elindeki verilerle kendisinin analiz yaptığı görülmüştür. Kütüphanelerin yarısından fazlası (17 kütüphane) fakültelerden toplayacakları taleplerin çoğunluğunu karşılama imkânları olmadığı için fakültelere yazı yazmadıklarını belirtmişlerdir. Bunun yerine kullanım analizleri, kullanım istatistikleri, tekil kullanıcı istekleri, erişim reddi (access denial) raporları, mevcut koleksiyon durumunu göz önüne alarak bütçeleri doğrultusunda disiplinleri eşit şekilde desteklemeye çalışmaktadırlar.

Elektronik Kaynakların Seçim ve Değerlendirilmesinde Yaşanan Zorluklar

Çalışma kapsamında, kütüphanelerden elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesine ilişkin alt konularıyla beraber dokuz ana başlık altında yaşadıkları zorlukları derecelendirmeleri istenmiştir. Her başlığın alt konuları için yapılan derecelendirmelerin genel aritmetik ortalaması Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4

Elektronik Kaynakların Seçim ve Değerlendirilmesinde Yaşanan Zorluklar

Elektronik Kaynakların Seçim ve Değerlendirilmesinde Yaşanan Zorluklar	Ortalama
Bütçe	4,6
Personel	3,9
Kullanım istatistiği	2,7
Kaynak seçim kriterleri	2,7
Disiplin ihtiyacı	2,6
Erişim sorunları	2,5
Deneme erişimleri	2,1
Koleksiyon kontrolü	2,0
Sağlayıcı ve Yayıncı	1,8

Not: Zorluklar alt konularıyla beraber en az 1 en çok 5 olarak derecelendirilmiş ve ortalaması alınmıştır.

Veriler doğrultusunda, kütüphanelerin en fazla bütçeyle (*ortalama: 4,6*) ilgili zorluk yaşadığı görülmektedir. Bütçeyle ilgili yaşanan zorluklar alt konularıyla beraber Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5

Bütçeyle ilgili yaşanan zorluklar (en az: 1- en çok: 5)

Bütçe konusundaki zorluklar	Ortalama
Kur yükselmesi/değişimi	5,0
KDV oranı	5,0
Bütçenin açılma şekli	4,7
Ödeme süresi sınırlı kaynaklar	3,7

Türkiye adresli üretilen elektronik kaynaklar az sayıdadır. Bu sebeple elektronik kaynakların hemen hemen hepsi döviz ile fiyatlandırılmaktadır. 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Bütçelerin Uygulama Esasları Madde 20 doğrultusunda üniversite kütüphanelerinin bütçe ödenekleri, aylık periyotlarla serbest bırakılmaktadır. Bütçelerin aylık periyotlarla serbest bırakılması döviz kurunun yükselmesi sebebiyle, alım gücünün düşmesine sebep olabilmektedir. Döviz kurundaki yükseliş sebebiyle yılın başında ödenecek Türk lirası tutarıyla yılın sonuna doğru ödenecek tutar arasında fark oluşabilmektedir. Kütüphaneler, elektronik kaynakların ödemelerinin döviz üzerinden olması ve bütçelerin aylık periyotlarla serbest bırakılmasının oluşturabileceği zorlukları aşmak için tahmini bütçe çalışması yapmaktadır. Elektronik kaynak kütüphanecileri bütçenin serbest bırakılacağı zamandaki döviz kurunu tahmin etmeye çalışarak ödemelerini planlamaktadır.

En fazla yaşanan ikinci zorluk personel durumuyla (*ortalama: 3,9*) ilgilidir. Personel durumuna ilişkin yaşanan zorluklar alt konularıyla beraber Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6

Personel durumuyla ilgili yaşanan zorluklar (en az: 1- en çok: 5)

Personel ile ilgili zorluklar	Ortalama
Personel ihtiyacı	4,7
Personel sayısı	4,3
Öğretim görevlisi	4,0
Görevler ayrılığı	3,8
Görev dağılımı	3,6
Memur	3,3

Kütüphanelere personel sayılarının yeterli olup olmadığı sorulduğunda %83,3'ü (*20 kütüphane*), yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Görüşmelerden edinilen bilgiler, kütüphanelerdeki personel yetersizliği sebebiyle fazla iş yükünün olduğu ve bu sebeple yeterince detaylı incelemeler yapılamadığını göstermiştir. Personel durumuna ilişkin en çok (*ortalama: 4,7*) yaşanan zorluk personel ihtiyacıdır. Personel ihtiyacı (kütüphaneci, öğretim görevlisi ve memur) yalnızca nitel olarak değil, nicelik olarak da öne çıkmaktadır. Kütüphaneler, personelin yetersiz olmasının etkin görev dağılımının sağlanamamasına sebep olduğunu ifade etmişlerdir.

Sonuç

Elektronik kaynaklar, kütüphanelerin bünyesinde buldukları üniversitenin eğitim ve araştırma faaliyetlerini destekleme hedefini gerçekleştirmelerinde kritik rol oynamaktadır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elektronik kaynaklardan sorumlu personelin kütüphaneye ait diğer alanlarda iş yüklerinin olduğu görülmüştür. Elektronik kaynak seçim ve değerlendirmesinin etkin yapılabilmesi için elektronik kaynak kütüphanecileri alanla ilgili güncellemeleri takip etmelidir. Bu doğrultuda, içerik güncellemeleri, yeni e-kaynaklar, sağlayıcı değişiklikleri, açık erişime dönüşen yayınlar, istatistik güncellemeleri, disiplinlere özgü güncel konular ve daha birçok konuyu takip etmeleri gerekmektedir. Bunların yapılabilmesi için elektronik kaynaklardan sorumlu olan personelin niteliklerinin sözü edilen ihtiyaçları karşılayacak düzeyde olması önem taşımaktadır.

Çalışma ile Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynakların seçiminde dikkate aldıkları kriterler ile bu kriterlerin değerlendirilmesinde yaşadıkları zorluklar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca kütüphanelerin üniversitelerin disiplin ihtiyacını anlamlandırmak adına resmi yazıyla talep topladıkları, kütüphane komisyonları ve kendi analizleri ile ihtiyaç analizi yaptıkları görülmüştür.

Elektronik kaynaklara ilişkin bir alanda yaşanan zorluk diğer alanlarda da zorluk yaşanmasına sebep olabilmektedir. Örneğin, ilgili verilerin geç, yanlış ya da eksik olarak sağlanması; atıf, içerik, kullanım ve maliyet analizlerinde zorlukların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple mevcut elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde yaşanan tüm zorluklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Literatür değerlendirmesinde sunulan araştırmaların bulgularında yer alan zorluklar, bu çalışmanın çıktısında tespit edilen zorluklarla benzerlik göstermektedir. Çalışma sonucunda kütüphanelerin, kaynak seçim kriterleri, koleksiyon kontrolü, deneme erişimleri, erişim sorunları, kullanım istatistikleri, personel durumu, bütçe, disiplin ihtiyacının belirlenmesi, sağlayıcı ve yayıncı kaynaklı zorluklar yaşadığı tespit edilmiştir.

Elektronik kaynakların yönetiminde, örgüt yapısı, örgüt kültürü, personel durumu, kullanıcı yapısı ve benzeri daha birçok etken sebebiyle farklı zorluklarla karşılaşabilmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, kütüphanelerin benzer zorlukları yaşadığı ancak farklı çözüm yolları uyguladıkları anlaşılmıştır. Örneğin, en yüksek FTE aralığında olan ve yeterli personel sayısına sahip bir kütüphanenin çözüm yolu ile düşük FTE aralığında ve kısıtlı bütçeye sahip bir kütüphaneye farklı çözüm yoluna sahiptir. Ayrıca kütüphanecilerin yaşanan zorlukların aşılmasıyla ilgili bilgi alışverişine ihtiyaç duydukları anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, elektronik kaynakların seçim ve değerlendirilmesinde yaşanan zorluklar için, farklı yapıdaki kütüphanelerin kendilerine uyarlayabileceği çözüm yöntemlerinin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni: Çalışmaya yönelik etik kurul izni Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulunun 24.10.2022 tarihli toplantı kararıyla alınmıştır.

Yazarlık Katkısı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkı verdiklerini beyan etmişlerdir.

Kaynakça

- Al, U. ve Al, P. (2003). Elektronik bilgi kaynaklarının seçimi, *Bilgi Dünyası*, 4(1), 1-14. <https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/508>
- Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu Derneği (ANKOS) üye portalı (2020). <https://uye.ankos.org.tr/fte-2020-2024/>

- Atılğan, D. ve Yalçın, Y. (2009). Elektronik kaynakların seçimi ve değerlendirilmesi, *Türk Kütüphaneciliği*, 23(4), 769-802. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/814258>
- Atılğan, D. Atakan, C. ve Gültekin, V. (2020). Ankara Üniversitesi öğretim elemanlarının elektronik kaynak kullanımının değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(1), 29-45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/53283/687145>
- 2022 Yılı yatırım programı (2022, 15 Ocak). *Resmî Gazete* (Sayı: 31720) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/01/20220115M1-1.pdf>
- Besimoğlu, C. (2007). *Akademisyenlerin elektronik dergi kullanımında disiplinler arasındaki farklılıklar* [Yüksek Lisans Tezi] Hacettepe Üniversitesi.
- Bothmann, R. L. ve Holmberg, M. (2008). Strategic planning for electronic resource management. H. Yu ve S. Breivold (ed.), *Electronic Resource Management in Libraries: Research and Practice* (s.16-28). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-59904-891-8.ch002>
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003, 24 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 25326) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf>
- Coughlin, D. M. (2015). *A framework for evaluating electronic resources*. [Doctor of Philosophy]. The Pennsylvania State University.
- Dean, J. L. (2019). *Change of heart: The influence of the external environment on academic library collections*. [Doktora Tezi] Michigan State University.
- Doğan, S. C. (2007). *Tip akademisyenlerinin elektronik veri tabanı ve elektronik dergi kullanımları: Hacettepe Üniversitesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Erol, B. (2019). *Araştırma üniversitesi kütüphanelerinde e-kitap koleksiyonu oluşturma* [Yüksek Lisans Tezi] Ankara Üniversitesi.
- Esin, A., Özdemir, Y. A. ve Şahin Tekin, S. T. (2019). *Çözümlü örneklerle örnekleme yöntemlerine giriş araştırma türleri- örnekleme yöntemleri- örnekleme dağılımı*. (2. baskı). Seçkin Yayıncılık. <https://www.turcademy.com/tr/oku/cozumlu-orneklerle-ornekleme-yontemlerine-giris-arastirma-turleri-ornekleme-yontemleri-ornekleme-dagilimi-9789750255946>
- Gürdal, G. ve Kafalı Can, G. (2017). E-kaynakların seçimi ve yönetimi: İYTE Kütüphanesi. *Nermin Çakmak, Serhat Baytur ve Sümeyye Akça (yay. haz.). ÜNAK 2017: Akademik Kütüphanelerde Kaynak Yönetimi bildiriler içinde* (s.29-43). Atılım Üniversitesi. <https://unak.org.tr/dosya/unak-2017-akademik-kutuphanelerde-kaynak-yonetimi-bildiriler-kitabi/>
- Hakgüder, Z. (2011). *Üniversite kütüphanelerinde elektronik bilgi kaynaklarının sağlanmasında konsorsiyumların rolü: ANKOS örneği* [Yüksek Lisans Tezi] İstanbul Üniversitesi.
- IFLA (2012). *Key issues for e-resource collection development: A Guide for libraries*. <https://www.ifla.org/publications/key-issues-for-e-resource-collection-development-a-guide-for-libraries>
- Kamble, S. ve Mayank, T. (2022). Strategic planning of electronic resource management: a study of a smt. Hansa Mehta Library of MSU, Baroda. *Library Philosophy and Practice*. (e-journal), 1-12. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6730>
- Lundmark, W. (2019) Electronic resources librarianship: a practical guide for librarians, *Technical Services Quarterly*, 36(3), 336-337. <https://doi.org/10.1080/07317131.2019.1621561>

- Okogwu, F. I. ve Achebe, N. E. (2018). *Selection and acquisition of electronic resources in University Libraries in Southeast Nigeria: challenges, Library Philosophy and Practice*. (e-journal), https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1833/?utm_source=digitalcommons.unl.edu%2Flibphilprac%2F1833&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- Polat, C. (2017). Elektronik kaynak yönetimi. *Bilişim teknolojilerinin bilgi merkezlerine ve hizmetlerine etkileri içinde* (s.227-252). HiperLink. <http://eprints.rclis.org/34233/>
- Salman, P. (2002). *Elektronik bilgi kaynaklarının seçimi ve değerlendirilmesi: Hacettepe Üniversitesi kütüphaneleri örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Süzer, R. (2020). *Üniversite kütüphanesi kullanıcılarının bilgi kaynağı tercihi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Şahiner Akdeniz, A. (2010). *Tıp akademisyenlerinin elektronik dergi ve veri tabanı kullanımları: Mersin Üniversitesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yalçın, Y. (2006). *Elektronik veri tabanlarında maliyet-fayda analizi: Başkent Üniversitesi Kütüphanesi uygulaması* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Yıldırım, İ. E. (2017). *İstatistiksel araştırma yöntemleri araştırma tasarımı – örnekleme – veri toplama teknikleri*. (3. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, D. (2019). *E-kitap sağlama modellerinin karşılaştırmalı analizi: Hacettepe Üniversitesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Yılmaz, D. ve Ünal, Y. (2020). *E-kitaplar için koleksiyon geliştirmede farklı sağlama modellerinin etkisi*. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(3), 432-457. <https://doi.org/10.24146/tk.759686>
- Yılmaz, D. ve Ünal, Y. (2022). Evidence-based acquisition at Hacettepe University Libraries. *Library Resources and Technical Services*, 66(3). <https://journals.ala.org/index.php/lrts/article/view/7734/10981>
- YÖK (2020). *Basın Açıklaması (18 Mart 2020) Yükseköğretim Kurulu Başkanı Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç*. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>

Transhümanizm ve Dijital Dünyada Yaşlanma: Kütüphanelerin Aktif Yaşlanmadaki Rolü

Transhumanism and Aging in the Digital World: The Role of Libraries in Active Aging

Halise ŞEREFİOĞLU HENKOĞLU*

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada transhümanizm ve bu kavram ile ilişkili olarak aktif yaşlanma konuları ele alınmıştır. Çalışmada transhümanizmin ve günümüzde giderek daha fazla önem kazanan aktif yaşlanmanın kütüphanelerin görev ve sorumlulukları üzerinde ne tür etkilerinin olabileceğini ve teknolojinin yaşlı bireylere yönelik sunulan faaliyet ve hizmetlerde nasıl kullanılabileceğini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Yöntem: Çalışmanın amacı doğrultusunda literatürde transhümanizm ve aktif yaşlanma kavramlarını farklı bakış açıları ile ele alan çalışmalar analiz edilerek değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kütüphanelerin transhümanizm anlayışı çerçevesinde aktif yaşlanmada nasıl bir rol üstlenecekleri incelenmiştir.

Bulgular: Günümüzde neredeyse tüm dünyada doğum hızı gerilerken, bilim ve teknolojiye yaşanan yenilikler neticesinde beklenen yaşam süresi artmakta ve ölüm oranları ise düşmektedir. Bu durum dünya nüfusunun çok daha hızlı yaşlanmasına ve dünyanın demografik yapısında tarihsel nitelikte önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması ise pek çok açıdan problem olarak kabul edilmekte, bu durum özellikle sosyoekonomik ve sosyokültürel anlamda birçok sorunu beraberinde getirmektedir.

Sonuç: Günümüzde nüfus yaşlanması küresel bir sorun hâline dönüşürken, bu sorunun üstesinden gelebilmek ve yaşlanmayı birey ve toplum açısından bir fırsata dönüştürebilmek amacıyla aktif yaşlanma yaklaşımı benimsenmektedir. Aktif yaşlanmada gerekli imkânların sağlanmasıyla bireyin yaşlanma sürecinde de toplumsal hayata katılım sağlayabileceğine inanılmaktadır. Kütüphanelerin de yaşlı kullanıcılarına özel sunacakları yenilikçi hizmet ve faaliyetler ile aktif yaşlanma sürecinde önemli bir rol üstlenecekleri öngörülmektedir. Bu kapsamda transhümanizm çerçevesinde teknoloji ile bütünleştirilmiş, yaşlı dostu ve yaşlıları destekleyici kütüphaneler; yaşlı bireylerin iyilik hâlini sürdürmelerine ve potansiyellerini kullanmalarına imkân vererek bu bireylerin hayatla bütünleşmelerine yardımcı olmaktadır.

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü. E-posta: halise.serefoglu@adu.edu.tr
Aydın Adnan Menderes University, Department of Management Information Systems. E-mail: halise.serefoglu@adu.edu.tr

Özgülük: *Ulusal ve uluslararası bilgi bilimi literatürü incelendiğinde transhümanizm kavramının ve bu kavrama ilişkin aktif yaşlanma konusunun yeterince araştırılmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın mevcut ve yenilikçi teknolojik çözümlerin, yaşlı kullanıcılar başta olmak üzere tüm yaş gruplarındaki kullanıcılara sunulan bilgi hizmetlerini ve kütüphanelerin diğer faaliyet alanlarını nasıl şekillendireceğine ilişkin tartışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.*

Anahtar Sözcükler: *Kütüphane; kütüphaneci; transhümanizm; aktif yaşlanma.*

ABSTRACT

Purpose: *In this study, transhumanism and active aging issues related to this concept are discussed. The purpose of the study is to reveal what kind of effects transhumanism and active aging, gaining more and more importance today, can have on the duties and responsibilities of libraries, and how technology can be used in activities and services for older people.*

Method: *Studies related to transhumanism and active aging from different perspectives in literature were analyzed and evaluated. In this context, the role of libraries in active aging was examined within the framework of transhumanism.*

Findings: *Today, while the birth rate is declining almost all over the world, average life expectancy increases, and death rates decrease due to innovations in science and technology. This situation causes the world population to age much faster than ever and the world to experience important demographic changes. Population aging is accepted as a trouble in many respects, and it causes many socioeconomic and sociocultural challenges.*

Implications: *While population aging has become a global problem, the principle of active aging is adopted in response to the challenges brought by population aging and to turn aging into an opportunity both for the individual and society. It is believed that people can actively participate in society while aging if necessary opportunities are provided. It is anticipated that libraries can play an important role in active aging by providing innovative services and activities for older people. In this context, libraries that are elderly-friendly, supportive, and integrated with technology within the framework of transhumanism can help older people to maintain their well-being, use their potential, and integrate into life.*

Originality: *When the national and international information science literature is examined, it is seen that the concepts of transhumanism and active aging have not been adequately researched. It is thought that this study can contribute to the discussions on how existing and innovative technological solutions will shape information services offered to users of all age groups, especially older people, and other activities of libraries.*

Keywords: *Library; librarian; transhumanism; active aging.*

Giriş

Bireyin doğumundan ölümüne kadar devam eden bir gelişim süreci olarak tanımlanan ve hayatın olağan bir parçası olarak değerlendirilen yaşlanma (Bilir, 2018, s. 13, s. 18; İlik ve Çoban, 2021, s. 9), günümüzde sosyoekonomik ve diğer toplumsal alanlarda yaşanan önemli değişimlerin habercisi olmaktadır (National Institute on Aging [NIA], 2020, s. 26; Widmer-Iliescu, 2022). Yaşlılık veya yaşlanma dünyada yeni bir olgu olmamasına karşın, dünya nüfusunun yaşlanması içinde bulunduğumuz çağda ön plana çıkan en önemli demografik olgulardan ve sosyal dönüşümlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle bu olgunun pek çok açıdan yeni sorunları beraberinde getireceği; sağlık, iş gücü ve ekonomi dâhil olmak üzere toplumun neredeyse tüm sektörlerini etkileyerek yeni mal ve hizmet modellerinin benimsenmesini ve kapsamlı reform çalışmalarının yapılmasını zorunlu kılacağı öngörülmektedir (Bloom ve Zucker, 2023; Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. vii; Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 2; United Nations [UN], 2019).

Yirminci yüzyılın başlarına kadar dünyanın hiçbir ülkesinde uzun bir yaşam için gereken iyi koşulların ve ortamın olmadığı, ölümün de genellikle gençlik yıllarına rastladığı bilinmektedir (Kutsal, 2007, s. 6). Ortalama yaşam süresinin 40-45 yıl dolaylarında olduğu bu dönemlerde, her 100 kişiden sadece 4-5'inin yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen 65 yaşına ulaşabildiği (Bilir, 2007, s. 11-12) ve iyi koşullarda yaşama ve yaşlanma şansına yalnızca toplumun seçkin kesimi olan ve aristokrasi olarak nitelendirilen devlet adamlarının, filozofların ve yüksek rütbeli askerlerin sahip oldukları görülmektedir (Kutsal, 2007, s. 6). Ancak günümüzde tüm dünyada doğum hızının gerilemesinin yanı sıra, bilimsel ve teknolojik yenilikler neticesinde beklenen yaşam süresinin uzaması ve ölüm oranlarındaki düşüş, dünya nüfusunun geçmişe kıyasla çok daha hızlı yaşlanmasına ve dünyanın demografik yapısında tarihsel nitelikte önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır (American Psychological Association [APA], 2021; Eurofound, 2018; UN, 2020, s. 1; World Health Organization [WHO], 2017, s. 3; 2020, s. 1). İnsan ömrünün uzaması, dolayısıyla da yaşlanma bireysel anlamda arzu edilir bir durum olmakla birlikte (Bilir, 2007, s. 11), yaşlı nüfusun artması ve toplumsal yaşlanma genel itibariyle toplumsal bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yaşlı nüfusun genel iş gücü verimliliğini ve üretkenliği azaltacağına, aynı zamanda bağımlı nüfus artışı ile birlikte sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik sistemi gibi alanlar üzerindeki baskıyı ve iş yükünü de arttıracığına inanılmaktadır (Bloom ve Zucker, 2023; Henderson vd., 2017, s. 153; Li vd., 2007, s. 1-3). Küresel boyutta yaşanan nüfustaki hızlı artışı tanımlamak amacıyla popüler medyada ve bilimsel literatürde gümüş veya gri tsunami olarak nitelendirilen bu durum; yaşlandıkça bireylerin mevcut yaşam koşullarına karşı daha savunmasız hâle gelmelerine, ihtiyaç ve taleplerinin değişmesine, yaşlılığın üstesinden gelinmesi gereken başka sorunları ve zorlukları da beraberinde getirmesine bağlı olarak, hem yaşlanmanın bireysel ve toplumsal etkilerinin azaltılmasına hem de bu kapsamda gerek yaşlı nüfusun gerekse toplumun geri kalanının desteklenmesine yönelik önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır (Bloom ve Zucker, 2023; Careium, 2019, s. 3-4; Henderson vd., 2017, s. 153-154; Li vd., 2007, s. 5; Woźniak, 2020, s. 15).

Dünya genelinde yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki sayısı ve oranı her geçen gün artarken, bu bağlamda değişen dünya demografisi de yaşlı bireylerin tüm potansiyellerini onurlu bir biçimde, eşitlikçi ve sağlıklı bir çevrede gerçekleştirebilmelerini sağlamak amacıyla küresel eylemlere ve politikalara duyulan

ihtiyacı ortaya koymaktadır (APA, 2021; Ataguba vd., 2021, s. e540-e541; WHO, 2017, 2020). Yaşlanmanın hayatın kaçınılmaz bir parçası olduğu ve herkesi etkilediği gerçeği de dikkate alındığında (Bilir, 2018, s. 18; İlik ve Çoban, 2021, s. 9) yaşlanma sürecinde bireylerin mümkün olduğunca uzun süre kendi kendilerine yetebilmelerine, yaşam kalitelerini arttırmalarına, aynı zamanda hem ekonomik hem de toplumsal hayata dâhil olmalarına katkı sağlamak şeklinde tanımlanan ve başarılı veya üretken yaşlanma olarak da nitelendirilen aktif yaşlanma deneyiminin teşvik edilmesinin ne denli önemli olduğu görülmektedir (Eurofound, 2018; Eurostat, 2020, s. 9; UN, 2020, s. 25; WHO, 2002, s. 12). Bu noktada dijital dünyada yaşamın bir getirisi olarak değerlendirilen teknolojinin, yaşlanmanın olumsuz etkilerinin azaltılmasında önemli bir rol üstlendiğini ve yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini arttırarak ve daha sağlıklı, aktif ve üretken yaşamlarını sağlayarak topluma sosyoekonomik katkıda bulunmalarına yardımcı olduğunu söylemek mümkündür (Akinola, 2021; Bloom ve Zucker, 2023; Careium, 2019; International Telecommunication Union [ITU], 2021; Pelizäus-Hoffmeister, 2016, s. 27; Widmer-Iliescu, 2022).

Teknolojik yeniliklerin yaşlanma sürecinde bireyin fiziksel ve bilişsel yeteneklerini arttırarak yaratıcı ve aktif bir şekilde hayatına devam edebilmesini sağlamanın bir yolu olarak kullanılması ise günümüzde transhümanizm kavramı ile açıklanmaktadır. En basit hâliyle, insana özgü temel sınırlılıkların üstesinden gelinmesini sağlayacak teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanımı ile yaşlanmanın olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması şeklinde tanımlanan transhümanizmde (Humanity+, 2021), sadece yaşlanmayı önlemek veya uzun yaşamak için değil, bireyin zihinsel gelişimi için de teknolojiden yararlanılmasının önem kazandığı ve teknolojik imkânlarla bireyin kendini gerçekleştirebileceği yeni bir alan oluşturularak yaşamın aktif ve üretken döneminin uzatılabileceği tezinin savunulduğu görülmektedir (Bogachevska ve Aliksieieva, 2020, s. 80-81; Bostrom, 2013, s. 29, 33; Sand ve Jongsma, 2016, s. 294). Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanı sıra yapay zekâ veya artırılmış/sanal gerçeklik gibi yenilikçi uygulamalar aracılığıyla teknoloji, fiziksel ve bilişsel yapıda yaşa bağlı gelişen birçok sınırlılığın üstesinden gelinmesine imkân sağlarken, aynı zamanda öğrenme ve etkileşim için de sayısız fırsat sunmaktadır. Bu nedenle teknolojinin yaşlı bireylerin daha aktif ve üretken bir yaşam sürmelerine yardımcı oldukları kabul edilmektedir (ITU, 2021; Widmer-Iliescu, 2022). Bu noktada bireyin entelektüel gelişiminin eskiden beri süregelen yeri ve sembolü olan (Blitz, 2006, s. 805-807; Rinne, 2014, s. 2; Vij, 2018, s. 22) ve pek çok alanda sunduğu teknoloji desteği ile yaşam boyu öğrenmenin merkezi hâline dönüşen (American Library Association [ALA], 2010; Bailey vd., 2014; Public Library Association [PLA], 2020; Sloan ve Vincent, 2009) kütüphanelerin, transhümanizm hareketinde ve aktif yaşlanmada nasıl bir rol üstlenecekleri ve bu süreçte bilgi hizmetleri ile kütüphanelerin diğer faaliyet alanlarının nasıl şekilleneceği akla gelmektedir. Günümüzde teknoloji ile bilgi hizmetlerinin kaçınılmaz bir şekilde iç içe olduklarını, bu kapsamda da kütüphanelerin, mevcut ve potansiyel kullanıcılarının beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla genel itibariyle teknoloji odaklı hizmet sunma anlayışını benimsediklerini söylemek mümkündür (Joiner, 2018; PLA, 2020). Ancak bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanı sıra, transhümanizmde önemli bir rol üstlenen artırılmış/sanal gerçeklik, artırılmış zekâ veya yapay zekâ gibi güncel teknolojilerin kullanımının, kütüphanelerin hedef kullanıcı kitlesiyle iyi ilişkiler kurmasına ve kurumsal değerlerini desteklemesine yardımcı olabileceği varsayılrsa da bu tür teknolojik yeniliklerin kütüphanelerin rolü ve kullanıcılarına sundukları hizmetler üzerindeki etkilerini tam olarak kestirmenin de zor olduğu düşünülmektedir (Wojcik, 2021; Yoon vd., 2022).

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Bu çalışmada, transhümanizmin ve günümüzde giderek daha fazla önem kazanan aktif yaşlanmanın, kütüphanelerin görev ve sorumlulukları üzerinde ne tür etkilerinin olabileceğinin ve kütüphanelerde yaşlı bireylere yönelik sunulan faaliyet ve hizmetlerde teknolojinin nasıl kullanılabileceğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışma kapsamında, transhümanizm ve bu kavramla ilişkili olarak dijital dünyada aktif yaşlanma konuları ele alınmış, literatürde bu kavramları irdeleyen çalışmalar incelenmiş ve kütüphanelerde yaşlı bireylere yönelik hizmet sunumunda teknolojinin kullanımına ilişkin örnek uygulamalara yer verilmiştir.

Ulusal ve uluslararası bilgi bilimi literatürü incelendiğinde transhümanizm kavramının ve bu kavramla ilişkili olarak aktif yaşlanma konusunun yeterince araştırılmadığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın, teknolojinin aktif yaşlanmada önemli bir rol üstlenen yaşam boyu öğrenme başta olmak üzere bilgi hizmetlerini ve kütüphanelerin diğer faaliyet alanlarını nasıl şekillendireceğine ilişkin tartışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Küresel Yaşlanma ve Değişen Dünya Demografisi

Tarihsel olarak bir ülkenin doğal nüfus yapısındaki değişimler, demografik geçiş/değişim süreci olarak da tanımlanan ve nüfus yapısının iki temel göstergesi olan doğurganlık ve ölüm oranlarının zaman içerisinde azalması ile birlikte artan yaşam beklentisi ve uzun ömürlülük neticesinde oluşmaktadır. Belirli evrelerden oluşan demografik geçiş sürecinde, bölgesel nitelikteki çeşitli faktörlere bağlı olarak gerçekleşme zamanında farklılıklar yaşansa da genel itibarıyla nüfus artış hızının çok yüksek olduğu bir durumdan giderek yavaşladığı bir duruma geçişin yaşandığını söylemek mümkündür (Lee ve Mason, 2006; UN, 2022, s. 6). Küresel yaşlanma veya nüfus yaşlanması olarak da nitelendirilen bu geçiş sürecinde (UN, 2012, s. 20, 21; WHO, 2017, s. 3) nüfusun yaş yapısında önemli değişimler yaşanırken, uzun vadede doğurganlık ve ölümlülük hızlarının azalmasının yanı sıra bilimsel ve teknolojik gelişmeler, ekonomik refah artışı, beslenme, sağlık, hijyen ve barınma koşullarının iyileşmesi, sosyal koşulların düzelmesi, yaşam kalitesinin yükselmesi, eğitim olanaklarının artması, sağlıklı bir yaşam tarzının faydalarına yönelik bireysel ve toplumsal farkındalığın oluşması gibi çeşitli etkenler sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının kademeli olarak arttığı gözlemlenmektedir (Eurostat, 2020, s. 8; Kutsal, 2007, s. 6; Tosato vd., 2007, s. 401; UN, 2012, s. 16; 2022, s. 6). Bu nedenle yaşlanma tek bir kişinin yaşamına özgü bir özellik olarak değerlendirilse de günümüzde toplumlarda yaşlı bireylerin sayısının ve oranının artması ile artık toplumsal yaşlanmadan ve daha geniş bir kapsamda küresel yaşlanmadan bahsedilir olmuştur (Bilir, 2007, s. 12).

Literatürde yaşlı nüfusu tanımlamak amacıyla farklı ölçütler kullanılmakla birlikte, yaşlılığın veya yaşlanmanın ne olduğuna ilişkin kamuoyu algısının çeşitli sosyokültürel etkenlere bağlı olarak büyük ölçüde farklılaştığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda yaşlılık olgusunun bir toplumdan diğerine ve içinde bulunulan çağa göre farklılık gösterebileceği ve yaşlılığın tanımlanmasında biyolojik geçmiş, iş deneyimi ve duygusal yaşam gibi bireysel etmenlerin yanı sıra toplumsal ve kültürel değerlerin de etkili olabileceği bilinmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. 10). Ancak genel itibarıyla nüfus yapısı ve yaşlanma ile ilgili istatistiklerde yaşlı nüfus kavramının belirli bir kronolojik yaş eşiğinin üzerindeki bireyleri tanımlamak amacıyla kullanıldığı görülmektedir (Eurostat, 2020, s. 9). Nitekim dünya nüfusuna ilişkin belirli zaman aralıkları ile

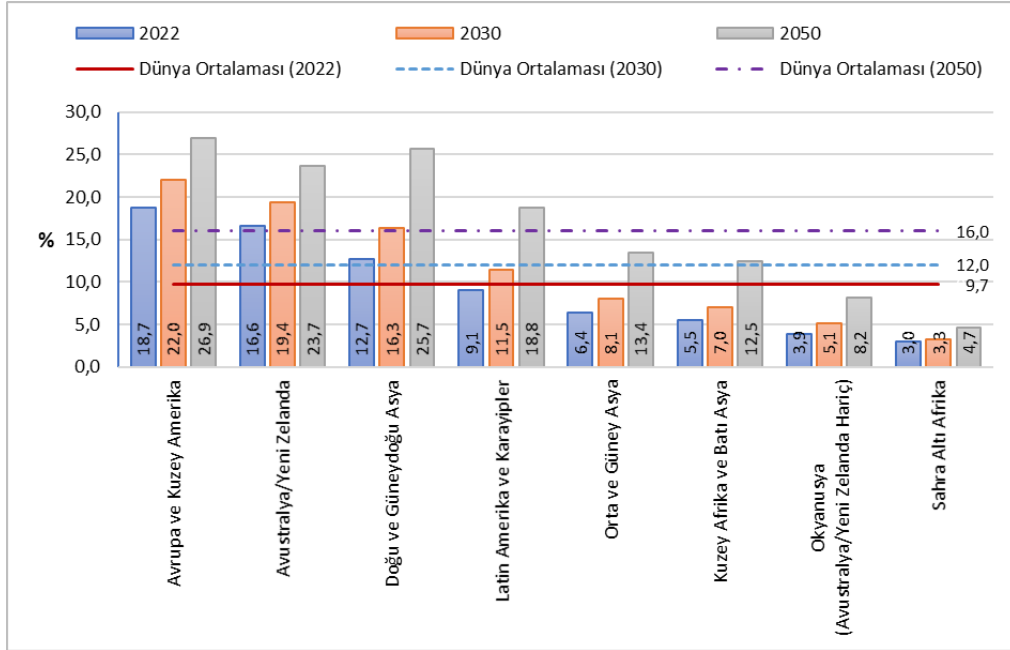
önemli projeksiyonlar gerçekleştiren Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Bankası ve Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar tarafından birçok gelişmiş ülkede emeklilik sisteminden yararlanmanın başlangıç yaşı olarak kabul edilen 65 ve üzeri yaş grubundaki bireyler yaşlı nüfus olarak tanımlanmaktadır (Eurostat, 2020, s. 9; Organisation for Economic Cooperation and Development, 2022; UN, 2020; 2022, s. 2; World Bank, 2021, s. 2). Öte yandan Birleşmiş Milletler, yaşlanmanın toplumsal rol/statü, fiziksel ve bilişsel kapasite gibi bireysel faktörlere bağlı ve yalnızca kronolojik yaş ile açıklanamayacak kadar geniş bir olgu olduğunu vurgularken (UN, 2012, s. 20); Dünya Sağlık Örgütü de kronolojik yaşın yaşlanmayı ve yaşlanmaya eşlik eden değişiklikleri tanımlamak için kesin bir gösterge olmadığını ve aynı yaştaki bireylerin sağlık durumu, bağımsız yaşayabilme ve hayata katılma düzeyi gibi bireysel faktörlerde çok farklı olabileceklerini belirtmektedir (WHO, 2002, s. 4).

Küresel yaşlanma ile birlikte içinde bulunduğumuz çağda bireylerin geçmişe kıyasla çok daha uzun yaşadıklarını ve bu nedenle de yaşlı bireylerin toplam nüfus içerisindeki hem payının hem de sayısının hızla arttığını söylemek mümkündür (UN, 2020, s. 1; WHO, 2017, s. 3). Birleşmiş Milletler tarafından dünya nüfus tahminlerine ilişkin 2022 yılında hazırlanan raporda tüm dünya genelinde yaşam beklentisinin arttığı vurgulanırken, 1990 yılında 64 yıl olan doğuştan beklenen yaşam süresinin 2019 yılında 72,8 yıl olduğu belirtilmektedir. Bu süre koronavirüs pandemisi nedeniyle 2021 yılında 71,0 yıla düşmüş olsa da nüfus verileri ve projeksiyonlar doğrultusunda doğuştan beklenen yaşam süresinin 2050 yılına kadar düzenli bir şekilde artarak 77,2 yıla yükseleceği tahmin edilmektedir (UN, 2022, s. 16). Dünya nüfus demografisi incelendiğinde, kayıtlı insanlık tarihi boyunca her zaman çocuklar ile ergen ve genç bireylerin sayısının yaşlı bireylerin sayısından daha fazla olduğu görülmektedir (Li vd., 2007, s. 6). Ancak tarihte ilk defa 2018 yılında dünya nüfusundaki 65 yaş ve üstü bireylerin sayısının 5 yaşın altındaki çocukların sayısını geçtiği gözlemlenmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan nüfus tahminleri raporunda dünyadaki yaşlı nüfusun giderek artması nedeniyle 2050 yılına kadar 65 yaş ve üstü bireylerin sayısının 5 yaşın altındaki çocukların sayısının iki katından daha fazla olacağı belirtilirken, bu sayının aynı zamanda 12 yaşın altındaki çocukların sayısını da geçeceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda dünya genelindeki yaşlı nüfusun 2022 yılı itibarıyla yaklaşık %10 olan toplam nüfusa oranının da 2030'da %12'ye, 2050'de ise %16'ya yükselmesi öngörülmektedir (UN, 2022, s. 7).

Belirli bir zaman diliminde yaşlı nüfusun toplam nüfus oranının %7'sini geçmesi nüfus yaşlanmasının bir göstergesi olarak kabul edilmekte ve bu oranın %14'ü geçmesi hâlinde toplumun yaşlı, %20'yi geçmesi hâlinde ise süper yaşlı olarak nitelendirildiği bilinmektedir (World Bank, 2021, s. 2). Küresel yaşlanma istatistikleri kapsamında dünya genelindeki yaşlı nüfusun bölgesel dağılımına göre bir değerlendirme yapıldığında ise, Şekil 1'de görüldüğü üzere, 2022 yılı itibarıyla en yaşlı nüfus oranına sahip bölgelerin Avrupa ve Kuzey Amerika kıtaları olduğunu söylemek mümkündür. Yaşlı nüfus oranında Avrupa ve Kuzey Amerika kıtaları %18,7 ile en yüksek orana sahipken, her iki bölgede de yaşlı nüfus oranının artmaya devam ettiğini ve 2050'de bu bölgelerde yaşayan her dört kişiden birinin 65 yaş ve üzerinde olacağını söylemek mümkündür. Yaşlı nüfus oranında Avrupa ve Kuzey Amerika kıtalarını ise sırasıyla %16,6 ile Avustralya ile Yeni Zelanda, %12,7 ile Doğu ve Güneydoğu Asya takip etmektedir (UN, 2022, s. 7-8). Bu kapsamda yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranına ilişkin mevcut durum ve geleceğe yönelik tahminler dikkate alındığında 2050 yılına gelindiğinde bölgeler arasında farklılıklar olsa da dünyanın yaşlanan bir nüfusa sahip olacağını söylemek mümkündür.

Şekil 1

Bölgelere Göre 65 Yaş ve Üzeri Nüfus Oranları

Not. UN (2022, s. 8)'den uyarlanmıştır.

Benzer şekilde yaşlı nüfusun ülkesel dağılımı incelendiğinde 2022 yılı itibarıyla en yaşlı nüfus oranına sahip ülkenin %36 ile Monako olduğu görülmektedir. Monako'nun ardından en yaşlı nüfus oranına sahip diğer ülkeler %29 ile Japonya, %24 ile İtalya ve %23 ile Finlandiya, Porto Riko, Martinik, Portekiz ve Yunanistan olarak sıralanmaktadır (Statista, 2022). Bu kapsamda dünyadaki yaşlı nüfusun genel itibarıyla endüstrilemiş ve sosyoekonomik refah düzeyi yüksek bölgelere yayıldığını söylemek mümkünken, önümüzdeki yıllar içerisinde de gelişmiş ülkelerin neredeyse tamamının nüfuslarının yaşlanmasına tanıklık edecekleri öngörülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 3). Türkiye ise %9,9 ile yaşlı nüfus yapısına sahip diğer dünya ülkeleri ile kıyaslandığında oransal olarak hâlâ genç bir nüfus yapısına sahip bir ülke olduğu kabul edilse de bu oranın küresel yaşlı nüfus oranına eşit olduğunu ve ülkemizdeki yaşlı nüfusun sayısal olarak oldukça fazla olduğunu belirtmek mümkündür (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023).

Yaşlanmanın Etkileri ve Aktif Yaşlanma Yaklaşımı

Daha uzun bir yaşam hem bireysel hem de toplumsal açıdan çok değerli bir kaynak olarak değerlendirilmekte ve birçok fırsatı da beraberinde getirmektedir (European Commission, 2007, s. 3; Kalache, 1999, s. 299; Woźniak, 2020, s. 17). Bu kapsamda muazzam bir yaşam deneyimine sahip olduğuna inanılan yaşlı bireylerin entelektüel ve işlevsel yeteneklerinin potansiyeline odaklanılarak, bu bireylerin toplumun aktif birer üyesi olabilecekleri ve ülkenin kalkınmasına katkıda bulunabilecekleri düşünülmektedir (Shiraishi, 2009, s. 93). Örneğin; ekonomik, sosyal, kültürel veya ailevi açıdan sahip oldukları bilgi birikimleri ve tecrübeleriyle birçok alanda mentör, bakıcı, sanatçı, yenilikçi veya girişimci gibi üstlenecekleri farklı roller ile iş gücünün bir parçası olabileceklerine, böylece toplumsal hayata katılırken katkı da sağlayabileceklerine inanılmaktadır (ITU, 2021, s. 4; WHO, 2017, s. 3). Ancak yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması aynı zamanda pek çok açıdan

bir problem olarak değerlendirilmekte, yaşlı nüfusun özellikle sosyoekonomik ve sosyokültürel anlamda birçok sorunu da beraberinde getirdiği düşünülmektedir (Eurostat, 2020, s. 8; ITU, 2021, s. 4; Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 2; Li vd., 2007, s. 1-3; UN, 2012, s. 12; Woźniak, 2020, s. 15-16).

Yaşlanmanın getirdiği sorunlar genel olarak incelendiğinde bu sorunların birey ve toplum açısından farklı şekillerde ortaya çıktığını söylemek mümkündür (UN, 2012, s. 29; Woźniak, 2020, s. 15). Bireysel açıdan bakıldığında karşılaşılan sorunların genel itibarıyla yaşlanmanın fizyolojik boyutu ile ilgili olduğu görülürken bu kapsamdaki başlıca sorunları; fiziksel ve/veya bilişsel kapasitede azalma veya önemli ölçüde kaybın yaşanması, fiziksel ve/veya psikolojik sağlığın bozulması, bağımsız yaşama yeteneğinin azalması, uzun süreli bakım hizmetlerine duyulan gereksinimin artması, günlük yaşam faaliyetlerinin sekteye uğraması, çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinin azalması, üreticilik rolünün azalması, bireye atfedilen toplumsal statünün değişmesi ve buna bağlı olarak sosyal dışlanma hissini yaşanması veya kendini yararlı hissetmenin zorlaşması, sosyal izolasyon, öz saygının ve yaşamdan duyulan tatminin azalması vb. şeklinde sıralamak mümkündür (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 17; Kutsal, 2007; Li vd., 2007, s. 1; NIA, 2020, s. 5; UN, 2012, s. 29-30; WHO, 2017, s. 4). Bununla birlikte, yaşlanmanın bireysel anlamda oluşturduğu bu ve benzeri diğer sorunların tamamının aynı anda gerçekleşmediğini, yaşlanan kişinin yaşam koşulları, cinsiyeti ve toplumsal statüsü ile birlikte içinde bulunulan coğrafi konuma ve zamana göre de değişkenlik gösterebileceğini belirtmekte fayda vardır (Woźniak, 2020, s. 15). Toplumsal açıdan bir değerlendirme yapıldığında ise nüfus yaşlanmasının beraberinde getirdiği sorunları; çalışma yaşındaki nüfusun azalmasıyla iş gücünün küçülmesi ve üretkenliğin azalması, istihdam ve emeklilik modellerinin değişmesi, ekonomik büyümenin yavaşlaması, kalkınma sürecinin sekteye uğraması, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik sistemi ve kamu maliyesi gibi alanlarda yükün artması, aile yapısı, nesiller arası iletişim şekli ve göç hareketlerinde dramatik değişimlerin yaşanması ve tüm bu olumsuz etkenlere bağlı olarak yaşlı ayrımcılığı olarak nitelendirilen yaşlanmaya ve yaşlı bireylere karşı olumsuz tutumun gelişmesi şeklinde sıralamak mümkündür (ITU, 2021, s. 4; Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 8, s. 16; Li vd., 2007, s. 3, s. 10; UN, 2012, s. 29; World Bank, 2021, s. 1-2).

Günümüzde küresel yaşlanma ile yaşlı nüfus bütün dünya için ortak bir sorun hâline dönüşürken, yaşlanma sürecindeki tüm ülkeler artan ekonomik ve sosyal talepler ile yüzleşmek ve değişen koşullara uyum sağlamak amacıyla yeni çözüm önerileri üretmek zorunda kalmışlardır (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. xi). Bu kapsamda Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluşun, yaşlanma ile ortaya çıkan bireysel ve toplumsal sorunlar ile mücadele için aktif yaşlanma yaklaşımını teşvik ettikleri görülmektedir. En genel ve literatürde en fazla kabul gören anlamıyla aktif yaşlanmayı, bireyler yaşlandıkça yaşam kalitelerini iyileştirmek amacıyla bu bireylere yönelik sağlık, katılım ve güvenlik olanaklarının sağlanması süreci olarak tanımlamak mümkündür (WHO, 2002, s. 12). Hem bireysel hem de toplumsal açıdan değerlendirilen aktif yaşlanma; bireysel bir bakış açısı ile bireyin günlük yaşamında bağımsız bir şekilde ve toplumun tam bir üyesi olarak yaşlanması şeklinde tanımlanırken, toplumsal açıdan ele alındığında ise bireyin tüm yaşamı boyunca sağlıklı ve aktif bir yaşam sürmesi için gerekli koşulları oluşturmak ve böylece yaşlı bireylerin tüm potansiyellerini gerçekleştirebilmelerine imkân sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır (Zaidi, 2021, s. 32). Bu kapsamda aktif yaşlanma bireylerin tüm yaşamları boyunca fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda tüm potansiyellerini gerçekleştirebilmelerini esas alırken ihtiyaç, istek ve kapasiteleri doğrultusunda topluma

katılım sağlamlarını; yardıma ihtiyaç duyduklarında ise gerekli ve yeterli koruma, güvenlik ve bakımın sağlanmasını öngörmektedir. Bu noktada aktif yaşlanmanın amacının yaşlanmayı önlemek veya tersine çevirmek olmadığını, bu yaklaşımdaki aktif kavramı ile sadece fiziksel olarak aktif olmanın veya iş gücünün bir parçası olabilme becerisinin değil; aynı zamanda ekonomik, sosyal, kültürel, manevi ve benzeri diğer tüm toplumsal meselelere de sürekli katılımın vurgulandığını belirtmekte fayda vardır. Aktif yaşlanma; kırılğan, engelli ve bakıma muhtaç olanlar da dâhil olmak üzere tüm bireylerin yaşlandıkça sağlıklı yaşam beklentisini ve yaşam kalitesini arttırmayı amaçlarken, bireylerin de bu süreçte ailelerine, akranlarına, içinde buldukları topluluklara ve topluma aktif olarak katkıda bulunan kişiler olarak yaşamlarına devam edebilmelerini hedeflemektedir (WHO, 2002, s. 12).

Nüfus yaşlanmasının ele alındığı tartışmalarda genel itibarıyla yaşlanmanın olumsuz yönlerine odaklanıldığını, sosyal ve ekonomik boyutuna ilişkin endişelerin dile getirildiğini ve bu kapsamda yaşlıların bir yük olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Aktif yaşlanma yaklaşımı ise aktif olarak yaşlanmayı yönetme maliyetinin, devlete veya aileye bağımlı olan yaşlı bireylerin pasif yönetiminden daha ucuz olduğu görüşünü savunarak; bireyin yaşlanma sürecinde aktif bir şekilde iş gücüne, sosyal yaşama ve aile hayatına katılımının ve bağımsız, güvenli ve sağlıklı bir hayat geçirmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle bireyin yaşlanması ile toplumsal hayattan geri çekileceğini ve birçok açıdan bağımsız yaşama kabiliyetini kaybedeceğini öngören gelenekselleşmiş algının aksine, aktif yaşlanma ile birlikte bireyin fiziksel ve bilişsel açıdan aktif ve dinç kaldığı ve aynı zamanda toplumsal hayata da katkı sağladığı bir yaşam biçiminin benimsendiğini söylemek mümkündür (Zaidi, 2021, s. 33-34). Bu kapsamda aktif yaşlanmada, yaşa bağlı olarak fiziksel ve/veya bilişsel kapasitesinde azalma yaşayan bireylerin öz saygılarını, bağımsız yaşama becerilerini, kişisel gelişimlerini ve işlevselliklerini destekleyici ortamların sunulması ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi için gerekli koşulların oluşturulması önem taşımaktadır (International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA], 2022; WHO, 2017, s. 4). Ancak bu durumun sadece yaşlıların iş gücüne katılımlarını kolaylaştırıcı düzenlemeler ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal hayata katılımlarını teşvik edici ve kolaylaştırıcı düzenlemeleri de kapsadığını söylemek mümkündür (Zaidi, 2021, s. 34). Bu noktada, yaşamın ilerleyen dönemlerinde aktivite ile sağlıklı yaşam arasında güçlü bir ilişki olduğunu, yaşlı bireyler ne kadar aktif olurlarsa topluma o denli katkıda bulunabileceklerini, bu nedenle de yaşlı bireylerin aktif kalmaları için her türlü fırsatın yaratılmasının büyük önem taşıdığını belirtmek mümkündür (Kalache, 1999, s. 299).

Dijital Dünyada Yaşlanma ve Transhümanizm

Bilimsel alanda yapılan pek çok çalışmaya rağmen hâlen birçok yönü ile belirsizlik içeren yaşlanma, hastalık ve ölüm gibi çağrıştırdığı olumsuzluklar nedeniyle tarih boyunca hem bireysel hem de toplumsal açıdan istenilmeyen bir durum olarak değerlendirilmiş ancak aynı zamanda kaçınılmaz bir gerçek olduğu da kabul edilmiştir. Son yıllarda yaşlanmanın temel biyolojisi üzerine gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde yaşlanma sürecini ve yaşlanma ile birlikte meydana gelen değişiklikleri açıklamaya yönelik birçok teorinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Tosato vd., 2007, s. 402). Bu kapsamda yaşlanmayı ve yaşlanmanın nasıl önleneceğini açıklayacak tek bir anahtar teorisinin varlığından bahsedilemese de bu çalışmalar yaşlanma hızının yavaşlatılabileceğini, yaşlanmanın olumsuz etkilerinin azaltılabileceğini ve insan ömrünün sağlıklı

döneminin uzatılabileceğini göstermektedir. Yaşlanma genel itibarıyla bireyin biyolojik, fizyolojik, psikolojik, çevresel, davranışsal ve sosyal süreçlerindeki değişiklikler ile ilişkilendirilirken, bireyin de yaşlanma ile birlikte duyuların işlevinde ve günlük yaşam aktivitelerinde azalma, fiziksel ve bilişsel işlevlerde bozulma veya hastalık, kırılganlık ve sakatlığa karşı duyarlılığın artması gibi yaşam kalitesinin azalması ile sonuçlanan bir dizi sorun ile karşı karşıya kaldığı kabul edilmektedir (NIA, 2020, s. 5). Ancak yaşlanmanın bireysel ve toplumsal etkilerini ele alan çalışmalar ile teknolojinin bu ve benzeri diğer sorunların üstesinden gelmesinde önemli bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir (Bloom ve Zucker, 2023; Careium, 2019, s. 2; Pelizäus-Hoffmeister, 2016, s. 27; Widmer-Iliescu, 2022). Sağlık teknolojisindeki gelişmelerin yanı sıra, yardımcı teknolojiler ile bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler, yaşlanmanın istenilmeyen etkilerinin azaltılmasında, böylece yaşlı bireylerin daha sağlıklı ve kaliteli bir yaşam sürmelerinde, daha uzun süre aktif ve üretken kalmalarında, bağımsız yaşamalarında ve toplumsal hayata tam katılım sağlamalarında umut verici gelişmeler olarak görülmektedir (Bloom ve Zucker, 2023; European Commission, 2007, s. 3).

Geçen yüzyıl içerisinde özellikle batılı ülkelerde beklenen yaşam süresinin artması, bilim ve teknolojik imkânlarla yaşlanmanın üstesinden gelmenin mümkün olduğunun bir kanıtı olarak değerlendirilirken, bu kapsamda doğru karar ve uygulamalar ile günümüzde yaşlanma süreciyle mücadelede geçmişe kıyasla daha fazla yol alınabileceği savunulmaktadır (Sand ve Jongsma, 2016, s. 294-295). Bu noktada ise insanlığın bir marazı olarak nitelendirilen yaşlılığın üstesinden gelinmesi hedefiyle insanın fiziksel ve bilişsel performansını arttırmak ve aynı zamanda entelektüel yeteneklerini geliştirmek amacıyla bilimsel ve teknolojik çözümler üretmeyi ve yenilikçi uygulamalar geliştirmeyi teşvik eden transhümanizmin önem kazandığını söylemek mümkündür (Kılıç, 2021, s. 23-24).

Transhümanizmi, bilim ve teknolojinin kullanımı ile insanların mevcut fiziksel ve zihinsel sınırlılıklarının ötesine geçebileceğini ve aynı zamanda karşılaştığı tüm zorlukların da üstesinden gelebileceğini savunan bir kuram olarak tanımlamak mümkündür (Transhumanism, t.y.). Bu anlamda transhümanizmin, insanın yeteneklerini arttırmak ve mevcut koşullarını iyileştirmek amacıyla güncel ve gelişmekte olan teknolojilerin kullanılmasının gerekliliğini savunan felsefi ve bilimsel bir düşünce olduğu kabul edilmektedir. Bu düşünceyi savunanların ise bu tür ve benzeri teknolojilerin yaratıcı, sorumlu ve etik bir şekilde kullanılmasıyla, insanların yaşlanma sürecinin yavaşlatılmasının, tersine çevrilmesinin veya tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olduğu, böylece insanın fiziksel ve bilişsel kapasitesinin önemli ölçüde iyileştirildiği ve beklenen ortalama yaşam süresinin arttığı bir geleceği tasavvur ettikleri görülmektedir (Ostberg, 2022). Bu kapsamda transhümanizm; insanın biyolojik ve genetik mirası ile çevresel ve kültürel etkilerin neticesinde pek çok kısıtlamaya bağlı olarak yaşamak zorunda kaldığını, bu nedenle de insanın fiziksel ve bilişsel kapasitesinin artırılması, yaşlanmanın önlenmesi, insan ömrünün uzatılması hatta ölümsüzlüğün bile sağlanması amacıyla bilim ve teknolojiye yararlanılmasının gerekliliğini savunan entelektüel ve kültürel bir hareket, bir yaşam felsefesi ve çalışma alanı olarak tanımlanmaktadır (Bostrom, 2003, s. 4; Karauğuz, 2020, s. 53; More, 2013, s. 3-4).

Transhümanizmde, yaşlanmanın gereksiz ve arzu edilmeyen pek çok olumsuz sonuca yol açtığı ve sağlıklı bir durumda geçirilebildiği sürece neredeyse herkesin radikal bir şekilde uzun bir ömre sahip olmak isteyeceği tezine yer verildiği görülmektedir. Bu nedenle transhümanizm yaklaşımındaki temel amacın sadece insan

ömrünü uzatmak veya ölümsüzlüğü sağlamak değil, aynı zamanda bilim ve teknoloji yoluyla, yaşlanmaya eşlik eden istenilmeyen durumları ortadan kaldırarak veya hafifleterek insan yaşamının hem fiziksel hem de zihinsel anlamda sağlıklı, üretken ve aktif dönemini uzatmak olduğunu söylemek mümkündür (Bostrom, 2013, s. 29, s. 33; Sand ve Jongsma, 2016, s. 294). Nitekim bilimsel gelişmelerin bugün geldiği son noktada dahi yaşlanmanın kaçılmaz olduğu, ölümün de yaşlanmanın nihai sonucu olduğu kabul edilmekte ancak bilim ve teknoloji yoluyla insanın daha aktif ve sağlıklı bir yaşlanma sürecini deneyimlenebileceği öngörülmektedir (Tosato vd., 2007, s. 401-402). Bu kapsamda insan doğasının sınırlılıkları nedeniyle teknolojik araçlara başvurmaksızın mevcut insan kapasitesiyle kolayca düşünülmemeyecek veya deneyimlenemeyecek düşünce ve deneyimlere teknolojiyi kullanarak sahip olabilmek transhümanizmin özü olarak kabul edilirken (Bostrom, 2013, s. 32-33), değişimin ve iyileşmenin temeli olarak kabul edilen teknoloji, insanın ömrünü uzatma veya üstün insanı yaratma gibi derin insani arzuları yerine getirmek ve aynı zamanda fiziksel ve zihinsel sınırlılıklarının üstesinden gelmek amacıyla kullanılan bir araç konumundadır (Sand ve Jongsma, 2016, s. 292-293). Dolayısıyla transhümanizmde insan doğasını değiştirmenin birincil yolu olarak görülen teknoloji olgusuna oldukça geniş bir çerçevede atıfta bulunulduğu görülmektedir. Bu kapsamda bilgi ve iletişim teknolojileri, bilgisayar bilimi ve mühendisliği, bilişsel bilimler, nörobilimler, malzeme bilimi, beyin bilgisayar arayüzleri veya yapay zekâ gibi mevcut ve gelecekte gerçekleşmesi öngörülen bilimsel ve teknolojik yenilikler transhümanizmin amacı ile doğrudan bağlantılı olarak değerlendirilseler de temel bir felsefe olarak transhümanizmde belirli bir teknolojinin öne çıkarılmadığını ve herhangi bir teknolojiye taraf olunmadığını söylemek mümkündür (More, 2013, s. 4-5). Transhümanizmde, insana özgü sınırlılıkların kaldırılmasında ve yeteneklerinin arttırılmasında her ne kadar günümüz koşullarındaki teknolojik yenilikler ve gelişmeler gündeme geliyor olsa da ilkel insanların da bu amaç doğrultusunda avlanmak için kullanılan tahta mızraklardan yürümeyi destekleyen bastonlara veya soğuktan korunmak için ürettikleri hayvan derisinden giysilere kadar günümüzde basit ve ilkel olarak nitelendirilebilecek çeşitli araçlardan yararlandıkları görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında görme kaybı yaşayan birinin kullandığı gözlük veya lens, işitme kaybı yaşayan birinin kullandığı işitme cihazı, bir parkinson hastasının tedavisinde kullanılan nöro-prostetikler, fiziksel sınırlılıkların giderilmesinde kullanılan robotik ve biyoteknolojik uzuvlar veya çok daha ötesinde renk körü olan birinin renkleri farklı tonlardaki sesler olarak duymasını sağlayan sibernetik bir göz ve benzer şekilde giyilebilir teknolojiler, beyin-bilgisayar arayüzleri, haptik cihazlar ve sanal gerçeklik gibi insanın fiziksel, bilişsel ve duysal yeteneklerini artırarak işlevselliğini geliştiren ve böylece insanın daha sağlıklı, aktif ve üretken kalabilmesine yardımcı olan tüm teknolojilerin transhümanizmin temel felsefesi ile ilişkilendirilmesi mümkündür (Chakravarthi, 2019, s. 14-18).

Transhümanist Çağda Kütüphanelerin Aktif Yaşlanmadaki Roller

Kütüphaneler her yaşta kullanıcıya hizmet veren kurumlar olmakla birlikte, nüfus yaşlanmasının küresel bir soruna dönüştüğü günümüzde bu kurumların yaşlı bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri ve toplumsal hayata katılabilmeleri için ihtiyaç duydukları destek ve imkânı sunmada benzersiz bir konuma sahip oldukları düşünülmektedir (Zeisel, 2006, s. 9-10). Farklı gereksinim ve isteklere sahip kullanıcı gruplarına hizmet sunmayı amaçlayan ve bu nedenle de yaşam boyu öğrenme uygulamaları için en uygun yerlerden biri olarak değerlendirilen kütüphanelerin (Fabris vd., 2010, s. 3-4; Meyer, 2015, s. 2), potansiyel kullanıcı grupları arasında yer alan yaşlı bireylere özel sunacakları yenilikçi hizmet ve faaliyetler ile de aktif yaşlanma

sürecinde önemli bir rol üstlenecekleri öngörülmektedir (Bhattacharyya vd., 2018, s. 7). Yaşlı bireylerin kendi akrabaları veya toplumun diğer bireyleri ile sosyalleşebilecekleri, yaşam boyu öğrenme etkinlikleri ile meşgul olabilecekleri veya dijital teknolojilere, bilgi kaynaklarına ve hizmetlerine erişebilecekleri yerler olarak kütüphaneler, günümüzde bu bireyler için üçüncü mekân¹ veya toplum merkezleri gibi yeni roller üstlenirken (Lenstra vd., 2020, s. 740), kütüphanelerden de bu kapsamda yaşlı bireylere ilişkin bakış açılarını ve kültürlerini değiştirerek bu bireylere yönelik daha fazla faaliyet ve hizmet sunmaları beklenilmektedir (Horton, 2019, s. 179; Meyer, 2015, s. 2). Bu kapsamda; uzman personelleri, sahip oldukları teknolojik imkânları ve diğer olanakları ile kütüphaneler tarafından yaşlı bireylere özel sunulan programların, bu bireylerin yaşamlarının ileri dönemlerinde de aktif kalmalarına imkân tanıdığına, aynı zamanda farklı deneyimler yaşamaları, yeni beceriler kazanmaları, sosyalleşmeleri ve toplum ile bağlantı kurmaları için de yeni fırsatlar sunduğuna inanılmaktadır (Bennett-Kapusniak, 2013, s. 209; Meyer, 2015, s. 2). Böylece birçok toplumda yerleşmiş olan ve yaşlı bireylerin toplumdan soyutlanması ile sonuçlanan yaşlı ayrımcılığı ile mücadelede de kütüphanelerin önemli bir rol üstlenecekleri düşünülmektedir (Baluk vd., 2021, s. 523).

Amerikan Kütüphane Derneği veya Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu gibi kütüphanecilik alanındaki uluslararası kuruluşlar, hazırlamış oldukları yönergeler ile yaşlı nüfusun olası tüm özel ihtiyaçlarının kütüphanelerin hizmetlerine yansıtılmasını ve bu kitleye özel desteğin sunulmasını amaçlamaktadırlar (ALA, 2008, 2010, 2017a, 2018; IFLA, 2000). İlgili yönergelerin, kütüphanelerin yaşlı nüfusa yönelik faaliyet ve hizmetlerinin planlanmasında ve hayata geçirilmesinde önemli bir çerçeve sunduğunu söylemek mümkündür. Ancak günümüzde yaşlı nüfusun çeşitli değişkenler açısından birbirlerinden önemli ölçüde farklılaştığını bu kapsamda bazı bireylerin çalışma hayatında aktif bir şekilde yer almaya devam ederken bazılarının hem ekonomik hem de toplumsal hayattan kendilerini izole ettiklerini, bazılarının teknoloji kullanımı konusunda yeterli yetkinliğe sahipken bazılarının ise bu konuya ilişkin çok az bilgi ve deneyime sahip olduğunu veya birçoğunun yaşlanmaya bağlı olarak fiziksel ve/veya bilişsel bozukluklar yaşadıklarını söylemek mümkündür (Bennett-Kapusniak, 2013, s. 205). Bu nedenle, hizmetlerini ve faaliyetlerini planlarken ve uygularken, yaşlı nüfusa ilişkin basmakalıp toplumsal algının ötesinde, kütüphanelerden içinde bulunduğumuz çağın koşulları bağlamında yaşlı nüfusun değişen gereksinimlerini sürekli olarak değerlendirmeleri; sosyal yardım, destek ve yeni teknoloji uygulamaları dâhil olmak üzere bu kesimin tüm ihtiyaç ve taleplerini kapsayıcı nitelikte faaliyet ve hizmetlerini düzenlemeleri beklenilmektedir (Bennett-Kapusniak, 2013, s. 205; Horton, 2019, s. 180-181).

Yaşlanan nüfus kütüphaneleri; materyallerini, faaliyet ve hizmetlerini yaşlı bireylerin refahını ve işlevsel kapasitelerini en üst düzeye çıkaracak ve bu bireylerin sosyal katılımlarını ve güvenliklerini arttıracak şekilde uyarlamaya zorlamaktadır (Dalmer, 2017, s. 1). Amerikan Kütüphane Derneği tarafından hazırlanan yönergelerde (ALA, 2008, 2010, 2017, 2018); yaşlı bireylere yönelik faaliyet ve hizmetleri geliştirirken dikkate alınması gereken birçok etkenden söz edilmekle birlikte, kütüphanelerin aktif yaşlanmayı destekleyici bir şekilde yaşlı bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak sağlıklı kalmalarına yardımcı olacak alternatifler bulmalarının

¹ Üçüncü mekân (Third place): Ray Oldenburg tarafından 1989'da yazılan "The Great Good Place" isimli kitap ile literatüre giren ve toplumsal hayatta ev ve iş yeri gibi olağan mekânlardan sonra sosyalleşme ve iletişim için gidilen resmi olmayan kamusal mekânları/alanları tanımlamak için kullanılan kavramdır (Oldenburg, 1999, s. 16).

ve bu bireylerin yaşamlarını iyileştirmede teknolojinin öneminin farkında olmalarının gerekliliğinin özellikle vurgulandığı görülmektedir (Bennett-Kapusniak, 2013, s. 206). Bu noktada, dijital çağda değişen kullanıcı ihtiyaçları ile birlikte kütüphanelerin genel itibarıyla teknoloji odaklı hizmet sunma anlayışını benimsediklerini (Joiner, 2018; PLA, 2020) ve bu kapsamda kataloglama, sınıflama, ödünç verme ve iade gibi rutin işleri içeren kütüphane/bilgi hizmetlerini kolaylaştırmak ve verimliliği arttırmak amacıyla bilgi ve iletişim teknolojileri, yapay zekâ, robotik veya artırılmış/sanal gerçeklik gibi teknolojileri hâlihazırda zaten kullandıklarını söylemek mümkündür (Harisantı vd., 2022; Yoon vd., 2022). Ancak hizmet sunumunu iyileştirmede ve kullanıcı taleplerini karşılamada potansiyel olarak olumlu bir etkiye sahip olan teknolojinin, günümüzde transhümanizm yaklaşımında da savunulduğu gibi yaşlı bireylerin fiziksel ve bilişsel kapasitelerinin desteklenmesi ve toplumsal hayata katılımlarının sağlanması amacıyla kullanılacak bir araç olduğu da unutulmamalıdır. Yapay zekâ ve robotik gibi yenilikçi teknolojilerin yanı sıra; yaşlanan bireylerin günlük yaşam faaliyetlerinde ve toplumsal yaşamlarında işlevsel yeteneklerini ve mevcut kapasitelerini arttırmak, iyileştirmek ve korumak amacıyla kullanılan her türlü araç, cihaz, ürün veya ekipman şeklinde tanımlanan ve basit bir teknolojik üründen yüksek teknoloji ürünlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan yardımcı teknolojiler ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak, kütüphanelerin yaşlı bireylere aktif yaşlanma sürecinde ihtiyaç duydukları desteği sağlayabilecekleri düşünülmektedir (ALA, 2010; Bennett-Kapusniak, 2013; Joiner, 2018; Sloan ve Vincent, 2009). Bu kapsamda yaşlı dostu ve yaşlılara duyarlı kütüphanelerin oluşturulması ve böylece yaşlı bireylerin bilgi ihtiyaçlarının karşılanması, refahlarının ve yaşam kalitelerinin artırılması, aktif ve sağlıklı yaşlanmalarının desteklenmesinde teknoloji kilit bir unsur olarak kabul edilmektedir. Yaşlı bireylerin gereksinim ve talepleri doğrultusunda teknoloji ile bütünleştirilmiş kütüphaneler; bu bireylerin yaşlanmaya bağlı olarak gelişen korku ve endişeleri ile yüzleşebilecekleri, özgüven duygularını kazanabilecekleri, yeni insanlar ile tanışabilecekleri, akranları ve diğer bireyler ile sosyalleşebilecekleri, bilgi ve deneyimlerini paylaşabilecekleri, bilgiye erişebilecekleri ve yaratıcılıklarını keşfedebilecekleri güvenli ve konforlu yerler olarak görülmektedir (IFLA, 2022).

Yaşlı bireylere yönelik hizmet ve faaliyetlerin sunumunda kütüphaneler tarafından geçmişten günümüze kadar kullanılan pek çok bilgi ve iletişim teknolojileri ile yardımcı teknolojiye bahsetmek mümkündür. Bu kapsamda fiziksel bir zorluk yaşayan veya ilerleyen yaş nedeniyle görme ve işitme gibi duyuşsal yetileri azalan kullanıcılara yardımcı olmak amacıyla farklı türde birçok teknolojiye yararlanılmaktadır. Örneğin görme yetisi zayıflayan yaşlı kullanıcılar için ekran okuyucu yazılımları, görüntü büyütme ve metni sesli okuma seçeneklerine sahip özel bilgisayar sistemleri, fiziksel veya elektronik büyüteçler ve ekran büyütücüler, büyüteçli gözlükler, baskı kalitesini iyileştiren renkli asetat levhalar, sesli kitaplar veya okuma makineleri gibi teknolojilerin kütüphaneler tarafından uzun süredir kullanıldığı bilinmektedir. Benzer şekilde yaşa bağlı işitme kaybı yaşayan kullanıcılar için de kütüphaneler; sese görsel ipuçları sağlayan uyarlanabilir bilgisayar yazılımları, kişisel dinleme cihazları, ses yükselticiler, frekans ayarlayıcılar ve görsel sinyal sistemleri gibi farklı teknolojilerden yararlanmaktadırlar (ALA, 2010, s. 6; Bennett-Kapusniak, 2018, s. 29-30; Dalmer, 2017, s. 11; Horton, 2019, s. 186; Sloan ve Vincent, 2009, s. 19). Diğer taraftan ileri yaş nedeniyle fiziksel olarak hareket kabiliyeti sınırlı ve motor becerileri zayıflamış kullanıcılar için de farklı teknolojik çözümlerin sunulduğu görülmektedir. Bu kapsamda kontrol kiti/çubukları, standarttan daha büyük klavye ve fareler ile tekerlekli sandalye üzerinden kullanım kolaylığı sağlayan yüksekliği ayarlanabilir iş istasyonlarının yanı sıra, yaşlı bireylerin kütüphane içerisindeki fiziksel

hareket kabiliyetlerini ve dolaşım alanlarını arttırmak amacıyla tekerlekli sandalye, elektrikli skuter/mobilet ve eşyaların taşınması amacıyla kullanılacak tekerlekli sepetler gibi hareket araçları da kütüphaneler tarafından kullanılan/kullanılacak teknoloji çözümleri olarak kabul edilmektedir (ALA, 2010, s. 6; Bennett-Kapusniak, 2013, s. 208; 2018, s. 30; Sloan ve Vincent, 2009, s. 19).

Yaşlı bireylerin fiziksel ve bilişsel kapasitelerini destekleyici nitelikte kütüphaneler tarafından kullanılan ve bahsi geçen bilgi ve iletişim teknolojileri ile yardımcı teknolojilerin yanı sıra, yaşlı bireyler başta olmak üzere tüm kullanıcı gruplarının beklenti ve taleplerini karşılamak amacıyla günümüzde kütüphaneler tarafından kullanılacak başlıca yenilikçi teknoloji trendlerinin ise yapay zekâ, blok zincir, robotik ve robotlar, büyük veri, nesnelerin interneti, bağlı cihazlar, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, insansız hava araçları, bulut bilişim, sürücüsüz/otonom araçlar, yüz tanıma sistemleri, haptik/dokunsal teknolojiler, sesli komut sistemleri, giyilebilir teknolojiler ve 3 boyutlu (3D) yazıcılar şeklinde sıralandığını söylemek mümkündür (ALA, 2014; Joiner, 2018; Rinne, 2014; Wojcik, 2021; Yoon vd., 2022). Hizmet sunumunda kütüphaneler için devrim niteliğinde değişimlerin ve yeniliklerin yaşanmasına yol açan (Yoon vd., 2022, s. 1894) ve her yaş grubundan kullanıcı için önemli kazanımlar sağlayan bu yenilikçi teknolojilerin farklı uygulama yöntemleri ile özellikle yaşlı bireylerin fiziksel ve bilişsel kapasitelerinin artırılması ve aynı zamanda aktif yaşlanmayı destekleyici nitelikte toplumsal hayata katılımlarının sağlanması amacıyla kullanılabileceğini belirtmek mümkündür. Bu kapsamda yaşlı bireylerin desteklenmesinde kullanılacak teknolojiler arasında yapay zekâ, robotik, artırılmış ve sanal gerçeklik gibi teknolojilerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak bahsi geçen bu ve benzeri diğer tüm teknolojik yeniliklerin her birinin ayrı ayrı kütüphanelerde kullanımlarının ve uygulama alanlarının oldukça kapsamlı araştırma konuları olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle çalışmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda konunun belirli sınırlılıklar içinde tartışılma zorunluluğu da dikkate alınarak, çalışma metninin bu bölümü sadece belirli teknolojilerin kullanımına ilişkin örnekler ile sınırlandırılmıştır.

Düzenlenen faaliyet ve programlara katılarak yaşlı bireylerin yeteneklerini kullanabildikleri, kendilerini gerçekleştirebildikleri ve toplumsal hayata katılabildikleri kütüphanelerin (Zeisel, 2006, s. 9-10), bu bireyler için günümüzde bir yaşam merkezine dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu kapsamda kütüphanelerin yaşlı bireyleri desteklemek amacıyla yararlanabileceği teknolojiler arasında ise robot teknolojilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Literatürde kabul görmüş tek bir tanımı olmamakla birlikte, en basit hâliyle robotlar farklı karmaşıklık derecelerine göre sınıflandırılmış belirli bir işi veya çeşitli işleri otonom bir şekilde veya bir dizi talimatı takip edecek şekilde önceden programlanarak gerçekleştirebilen mekanik cihazlardır (Joiner, 2018, s. 24-25). Robotik, ağırlıklı olarak bilgisayar bilimi alanında araştırılan, kütüphanecilik ve bilgi bilimi alanındaki çalışmalarda ise nadiren yer alan bir konu olsa da robotların kütüphanelerin faaliyet ve hizmetleri için büyük bir potansiyele sahip olduğuna inanılmaktadır (Wojcik, 2023, s. 2). Robotların çoğunlukla kütüphanelerde arka ofis olarak tanımlanan işler ile fiziksel emek (motor beceriler) gerektiren rutin işlemlerin gerçekleştirilmesi ve otomasyonu amacıyla kullanılabileceğini söylemek mümkündür (Calvert, 2017; Wojcik, 2023, s. 6; Yoon vd., 2022, s. 1895). Ancak robotik alanında geliştirilen yeni teknikler ile birlikte, özellikle de robotların yapay zekâ teknolojileri ile birleştirilmesiyle, kütüphanelerde robotların yaşlı bireylerin fiziksel ve bilişsel açıdan desteklenmesi amacıyla kullanılabilmesi de mümkün hâle gelmiştir. Bu kapsamda robotların kullanım alanlarından biri olarak hareketliliğe (mobiliteye) yardımcı robotik sandalye gibi sistemlerin, yaşlanma ile birlikte

azalan hareket kabiliyetinin artırılmasında etkili çözümler sağlayabilecekleri öngörülmektedir (Krishnan ve Pugazhenti, 2014, s. 37). Günümüzde bu tür robotik sistemlerin kütüphanelerde de bu amaç doğrultusunda kullanılabileceğini gösteren örnek uygulamaların olduğu görülmektedir. Hollandalı tasarımcı Jelte van Geest tarafından tasarlanan ve kullanıcıyı takip eden etkileşimli robotik koltuk, kütüphanelerde kullanıcıların hareket kabiliyetlerini ve fiziksel dolaşım alanını arttırabilmektedir. Kullanıcı, radyo frekansı ile tanımlama (Radio Frequency Identification - RFID) teknolojisini kullanan bu koltuğa kartını okutmakta ve bu işlemin ardından koltuk da kullanıcıyı (kartı) takip ederek kullanıcının yorulduğu veya istediği zaman oturabileceği bir yerinin olmasını sağlamaktadır. Kullanıcı ödünç verme bankosunun önündeki çizgiyi geçtikten sonra ise koltuk kullanıcı takibini bırakarak tekrar şarj istasyonuna dönmektedir (Chen, 2008). Kişisel hareketlilik sosyal bütünleşmenin ve bireysel refahın temel bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Yaşlı bireylerin bağımsız hareket edebilme kabiliyetleri, bu bireylerin esenlik algılarını da etkileyerek öz güvenlerini ve saygılarını arttırmakta, dolayısıyla da daha mutlu hissetmelerini sağlamaktadır (Krishnan ve Pugazhenti, 2014, s. 37-38). Bu nedenle yaşlı bireyler için bir yaşam merkezine dönüşen kütüphanelerde, mobiliteye yardımcı bu ve benzeri teknolojik yeniliklerin kullanımı ile yaşlı bireylerin bağımsız hareket edebilme kapasitelerinin artırılması, aktif yaşlanma süreçlerinin desteklenmesi ve böylece yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi mümkün olabilmektedir. Fiziksel kapasitenin yanı sıra, bilişsel kapasitenin desteklenmesi ve sosyal hayata katılım fırsatlarının artırılması amacıyla da robotların özellikle de yapay zekâya sahip insansı robotların, kütüphanelerde yaşlı kullanıcılara yönelik çeşitli bilgi, eğitim ve eğlence hizmetlerinin sağlanmasında kullanılabileceklerini söylemek mümkündür. Bu kapsamda robotların; kullanıcıları bilgilendirme ve kütüphane içerisinde istedikleri yere yönlendirme, belirli kaynakları bulmalarına yardımcı olma, kitap gibi kaynakları onlar için okuma, basit soruları yanıtlama ve eğitim faaliyetlerinde öğretmen ya da akran öğrenci rolünü üstlenme gibi pek çok işlevi gerçekleştiren kişisel asistanlar olarak kullanılabilecekleri gibi aynı zamanda sadece kullanıcılara arkadaşlık etme ve streslerini atmalarını sağlama amacıyla da kullanılabilecekleri öngörülmektedir (Calvert, 2017, s. 169-171; Wojcik, 2023, s. 12). Benzer şekilde arama motorlarına kıyasla daha etkili ve verimli sonuçlar sunan yapay zekâ destekli ChatGPT gibi bir sohbet robotunun da yaşlı bireylerin bilgi gereksinimlerinin karşılanmasında kütüphaneler tarafından kullanılabilecek bir araç olduğu görülmektedir (IFLA, 2023, s. 15-16). Böylece normal koşullarda, fiziksel veya bilişsel engellerinden dolayı yaşlı bireyler tarafından oldukça uzak ve düşmanca yerler olarak algılanan kütüphanelerin, robot teknolojilerinin kullanımı ile bu bireyler için de oldukça cazip bir yer hâline dönüşeceğini söylemek mümkündür (Calvert, 2017, s. 171).

Yaşlı bireylerin desteklenmesi amacıyla kütüphanelerde kullanılabilecek yenilikçi teknolojiler arasında ön plana çıkan bir diğer teknolojinin ise sanal ve artırılmış gerçeklik olduğu görülmektedir. Sanal gerçeklik; birtakım özel donanımlar kullanılarak deneyimlenebilen, beş duyuyu simüle edebiliyor olsa da daha çok görme ve işitme duyularına hitap ederek kullanıcının sanal bir ortamda gerçekten bulunuyormuş gibi hissetmesine imkân tanıyan, bilgisayar teknolojileri kullanılarak oluşturulmuş üç boyutlu yapay/sentetik ortamlara (benzetimlere) verilen genel isimdir. Artırılmış gerçeklik ise bilgisayar tarafından üretilen ses, video, grafik veya konum verisi gibi duyuşal girdiler ile meydana getirilen üç boyutlu sanal bir katmanın gerçek fiziksel bir ortam ile bütünleştirilmesiyle oluşturulan, kullanıcının çevredeki yapay ve somut öğeler ile gerçek zamanlı etkileşimde bulunabilmesine imkân tanıyan, mevcut gerçek/fiziksel ortamın daha anlamlı ve zenginleştirilmiş hâli olarak

tanımlanmaktadır (ALA, 2017b; Joiner, 2018, s. 111-112). Birbiriyle ilişkili ancak birbirinden farklı olan her iki teknolojiye de kullanıcı için sanal bir deneyim yaratabilmek amacıyla duyuşal simülasyonlar kullanılmakta ve kullanıcının gerçek bir ortamda olmayan bir şeyi görmesi, duyması hatta hissetmesi sağlanmaktadır (van Arnhem vd., 2018, s. 5). Dijital hikâye anlatımı gibi yöntemlerle bilgiye erişimin ve bilgiyi iletmenin modern yolu olarak kabul edilen sanal/artırılmış gerçeklik; öğrenmeyi, etkileşimi ve erişilebilirliği arttırdığı için son yıllarda kütüphanelerde oldukça sık kullanılan teknolojiler hâline gelmişlerdir (ALA, 2017b; GR Tech, 2023; van Arnhem vd., 2018, s. 18). Tüm kullanıcı grupları için önemli faydalar sağlayan bu teknolojilerin farklı sektörlerdeki kullanım alanları dikkate alındığında, özellikle fiziksel ve zihinsel sınırlılıkları bulunan yaşlı bireylerin desteklenmesi amacıyla kullanılabileceğini söylemek mümkündür (Chiang vd., 2020, s. 224). Turizm ve eğitim gibi sektörlerde sanal/artırılmış gerçeklik uygulamalarının, fiziksel hareketlilik konusunda problem yaşayan bireylerin sanal hareketlilik kabiliyetlerinin artırılması ve böylece istedikleri mekânlara sanal bir şekilde dahi olsa gidebilmelerinin sağlanması amacıyla hâlihazırda zaten kullanıldığı örneklerin olduğu görülmektedir (ITU, 2021, s. 32). Bu tür örnek uygulamalar, kütüphanelerde de yaşlı bireylere yönelik yeni hizmet ve faaliyetlerin planlanması için bir fırsat yaratmaktadır. Bu kapsamda kütüphaneler, kendi merkezlerinin bünyesinde veya fiziksel olarak kütüphaneyi ziyaret edemeyen kullanıcının ev ortamında, sanal gerçeklik uygulamaları ile oluşturacakları sanal kütüphaneler aracılığıyla kullanıcının dünyanın herhangi bir yerindeki bir kütüphaneyi ziyaret edebilmesini, kütüphanenin içerisinde dolaşabilmesini hatta oradaki raflardaki istediği bir kitabı alıp okuyabilmesini sağlayabilmektedirler. Böylece sanal bir hareket imkânına sahip olan kullanıcı evinden bile çıkmadan zengin bilgi kaynaklarına erişim şansına sahip olabilmektedir (Karakaş, 1998, s. 446-447). Benzer şekilde, kütüphane otomasyon sistemi ile bütünleştirilmiş sanal/artırılmış gerçeklik uygulamalarını kullanarak kütüphanelerin, kendi merkezlerine yönelik sanal kütüphane turları düzenlemesi ve yapay zekâyâ dayalı bir sohbet robotu aracılığıyla tur kapsamında kullanıcıya yardım sağlayabilmesi mümkündür (GR Tech, 2023). Bu amaç doğrultusunda geliştirilmiş sanal/artırılmış gerçeklik uygulamaları ile kullanıcılar gerçek zamanlı ve üç boyutlu olarak sanki kütüphanenin içerisinde geziyormuş gibi bir deneyim yaşayabilmekte ve bilgi kaynaklarına erişim sağlayabilmektedirler (Chiang vd., 2020, s. 224). Yaşlanmaya bağlı olarak oluşan ve geniş alanlarda hareket kabiliyetini kısıtlayan fiziksel hareketlerde yavaşlama, fiziksel güç ve enerjinin azalması ve daha kolay yorulma gibi faktörler dikkate alındığında kütüphaneler tarafından hayata geçirilen bu tür uygulamaların, yaşlı bireylerin sosyal hayata katılımlarının desteklenmesinde önemli bir rol oynayacağını söylemek mümkündür. Diğer taraftan sanal/artırılmış gerçeklik; kullanıcıların farklı kültürel etkinliklere, yaşam boyu öğrenme ile diğer eğitim faaliyetlerine ve dijital koleksiyonlara erişim sağlamalarının ve bu kapsamda deneyim kazanmalarının yanı sıra, dünyanın herhangi bir yerindeki tarihi mekânlar, simge yapılar veya müzeler gibi pek çok alan için sanal turlar oluşturularak kullanıcıların bu yerleri keşfetmelerinin sağlanması amacıyla kütüphaneler tarafından kullanılacak önemli araçlardır (ALA, 2017b; GR Tech, 2023; Yoon vd., 2022, s. 1895). Bu kapsamda fiziksel ve/veya zihinsel sınırlılıkları olan yaşlı bireylerin gerçek zamanlı olarak dünya ile etkileşimde bulunmalarına, doğal yollarla yeni şeyler öğrenmelerine ve deneyim kazanmalarına, aynı zamanda sanal görüntü, ses ve hikâye anlatımı yoluyla geçmiş deneyimlerin tazelenmesine imkân tanıyan sanal/artırılmış gerçeklik ile bu bireylerin yaşam tutkularının körüklenmesi ve tekrar hayata bağlanmaları mümkün olabilmektedir (Chiang vd., 2020, s. 224).

Yukarıda bahsi geçen ve teknolojinin aktif yaşlanma sürecinde yaşlıları desteklemek amacıyla nasıl kullanılabileceğini gösteren örnek uygulamalar; yaşlı bireylerin daha aktif, üretken ve mutlu bir yaşama sahip olmalarında sorumluluk üstlenecek kurumlar arasında kütüphanelerin önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Yaşlanmanın olumsuz sonuçlara yol açıp açmayacağına sadece bireyin işlevsel kapasitesine değil, aynı zamanda bireyin içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel çevrenin koşullarına da bağlı olduğu bilinmektedir. Aktif yaşlanmayı teşvik eden, yaşlı bireylerin iyilik hâlini sürdürmelerine ve potansiyellerini kullanmalarına imkân veren ortamlar, yaşlı bireylerin hayatla bütünleşmelerine yardımcı olmaktadır (WHO, 2021, s. 2). Bu nedenle, günümüzde daha yaşlı dostu ve yaşlıları destekleyici, yaşlıların gereksinim ve taleplerine duyarlı kütüphanelerin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada ise teknolojinin bu amacı gerçekleştirmek için kullanılabilecek güçlü bir araç olacağını söylemek mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde nüfus yaşlanması tüm dünya ülkeleri için ortak bir soruna dönüşürken, bu sorunun üstesinden gelebilmek amacıyla yaşlanma, yaşlılık ve yaşlı kavramlarının da farklı şekillerde algılanmaya ve yorumlanmaya başladığını söylemek mümkündür. Önceleri genel itibarıyla yalnızlık, sosyal izolasyon, hastalık, bağımlılık, engellilik, güçsüzlük, değersizlik, yoksulluk veya ölüm gibi olumsuz kavramları çağrıştıran yaşlanma ve yaşlılık; günümüzde sağlıklı, üretken veya aktif yaşlanma kavramları ile anılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda ihtiyaç duydukları desteğin ve uygun koşulların sağlanması durumunda, yaşlı bireylerin aktif bir yaşlanma sürecini deneyimleyerek, sahip oldukları eşsiz bilgi birikimleri ve hayat tecrübeleriyle de pek çok açıdan toplumsal hayata katkı sağlayabilecekleri düşünülmektedir. Ancak, her birey için aynı oranda ve zamanda gerçekleşmiyor olsa da yaşlanmaya bağlı olarak oluşan fiziksel, bilişsel ve duyuşsal kayıplar ve sınırlılıklar, yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini ve bağımsız yaşama kabiliyetlerini de etkileyerek toplumsal hayata dâhil olmalarının önünde bir engel teşkil edebilmektedir. Bu noktada ise transhümanizm yaklaşımı çerçevesinde bilim ve teknolojinin aktif yaşlanma sürecinde önemli bir rol oynayacağına ve teknoloji ile yaşlanmanın olumsuz etkilerinin en az seviyeye indirilebileceğine inanılmaktadır. Temel bir felsefe olarak insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin artırılması amacıyla bilim ve teknolojinin bir araç olarak kullanılmasını savunan transhümanizmde, yaşlanmaya eşlik eden istenilmeyen durumları ortadan kaldırarak yaşamın üretken ve aktif döneminin uzatılabileceği, böylece bireyin daha uzun süre toplumla bütünleşebileceği görüşüne yer verilmektedir.

Küresel yaşlanma gerçeğinin yanı sıra bilim ve teknoloji alanındaki yeni gelişmeler, toplumsal hayattaki pek çok alanın ve kurumun yeniden şekillendirilmesi ihtiyacını doğurmuş ve bu kapsamda hem aktif yaşlanma hem de transhümanizm kavramları daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Bu nedenle, yaşlı bireyler için günümüzde bir toplum merkezine dönüşen ve bu bireylerin aktif bir yaşlanma süreci geçirmeleri ve yaşam boyu öğrenme deneyimleri için muazzam yerler olarak nitelendirilen kütüphanelerin yaşlı kullanıcılarına yönelik sunacakları faaliyet ve hizmetlerde teknolojiyi nasıl kullanabilecekleri de gündeme gelmektedir. Kütüphaneler eskiden beri tüm yaş gruplarındaki kullanıcılarına daha etkin ve verimli hizmet sunmak amacıyla teknolojiden hâlihazırda zaten yararlanıyor olsalar da transhümanizm ile teknolojinin özellikle yaşlı kullanıcılara aktif yaşlanma sürecinde destek olunması amacıyla kullanılabileceği düşünülmektedir. Teknoloji kullanımı ile yaşlı bireylerin yaşa bağlı olarak yaşadıkları fiziksel, bilişsel veya duyuşsal sınırlılıkların hafifletilmesi, böylece bu bireylerin yaşlı ayrımcılığı ile maruz kaldıkları olumsuz algının yıkılarak toplumla bütünleşebilmelerinin,

akranları ve toplumun diğer bireyleri ile sosyalleşebilmelerinin, yaşam boyu öğrenme faaliyetlerine ve kültürel etkinliklere katılabilmelerinin, bilgiye erişebilmelerinin ve farklı tecrübeler edinebilmelerinin sağlanması mümkün olabilmektedir. Bu amaç doğrultusunda kütüphaneler yardımcı teknolojilerin yanı sıra bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanabilmektedir. Bununla birlikte, teknolojik gelişmeler ile günümüzde her geçen gün adı daha fazla duyulan yapay zekâ, sanal ve artırılmış gerçeklik, robotlar, dokunsal teknolojiler, giyilebilir teknolojiler, beyin-bilgisayar arayüzleri, nesnelerin interneti, otonom sistemler gibi yenilikçi teknolojilerin de yaşlı bireylerin fiziksel ve bilişsel kapasitelerinin artırılması amacıyla kullanılacak teknolojiler arasında yer aldığı görülmektedir. Bu noktada kullanılacak teknolojilerin sadece yüksek teknoloji ile sınırlı olmadığını, basit bir teknolojik üründen gelişmiş teknoloji ürünlerine kadar yaşlı bireylerin fiziksel, bilişsel ve duyuşsal sınırlılıklarını telafi ederek daha aktif ve üretken olmalarına imkân tanıyan tüm teknolojilerin kütüphaneler tarafından kullanılabilceğini vurgulamakta fayda vardır.

Yaşlı nüfusun her geçen artması ile birlikte, yaşlıların kütüphanelerin kullanıcı grupları arasında büyük bir orana sahip olacağını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, günümüzde aktif yaşlanma yaklaşımının benimsenmesi, kütüphaneleri de bu yaklaşım doğrultusunda faaliyet ve hizmetlerini düzenlemeye zorlamaktadır. Bu kapsamda kütüphanelerden aktif yaşlanmayı destekleyici bir şekilde ve bu süreçte teknolojiyi bir araç olarak kullandıkları yeni hizmet modellerini benimsemeleri beklenilmektedir. Böylece teknoloji odaklı hizmet sunma anlayışıyla şekillenen yaşlı dostu kütüphanelerin, yaşlı bireylerin öz saygı ve güvenlerini tekrar kazanabildikleri, toplum ile bütünleşebildikleri ve kendilerini toplumun bir parçası olarak görebildikleri, kendilerini değerli ve işe yarar hissedebildikleri, yeni bilgi ve tecrübeleri edinebildikleri ve aynı zamanda sahip oldukları kişisel bilgi ve tecrübeleri de diğer bireylere aktarabildikleri güvenli ve konforlu alanlar olmalarına inanılmaktadır. Bu nedenle, günümüzde kütüphanelerden yaşlı bireylerin mevcut fiziksel ve bilişsel özelliklerini göz önüne alarak, onların kütüphane ile ilişkili tüm ihtiyaç ve taleplerini karşılayabilecek programları hayata geçirmeleri beklenmektedir. Ancak bu durumun bilgi bilimi ve kütüphanecilik alanlarını derinden etkileyeceği ve yaşlı bireylere yönelik teknoloji destekli kütüphanecilik hizmetlerin planlanmasının personel, kurumsal kültür, organizasyonel yapı, bütçe ve finansman, fiziksel çevrenin düzenlenmesi, kullanım kapasitesi, materyal ve malzeme ihtiyacı, teknik altyapı, diğer kurum ve kuruluşlar ile iş birliği gibi birçok faktörün eş zamanlı olarak dikkate alınmasını gerektiren çok boyutlu bir dönüşümü temsil ettiği unutulmamalıdır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni : Yazar, makalenin etik kurul izin belgesi gerektirmediğini beyan etmiştir.

Yazarlık Katkısı : Makale tek yazarlıdır.

Kaynakça

Akinola, S. (2021, 30 Mart). *What is the biggest benefit technology will have on ageing and longevity?* World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2021/03/what-is-the-biggest-benefit-technology-ageing-longevity-global-future-council-tech-for-good/>

American Library Association. (2008). Guidelines for library and information services to older adults. *Reference & User Services Quarterly*, 48(2), 209-212. <https://doi.org/10.5860/rusq.48n2.209>

- American Library Association. (2010). *Keys to engaging older adults @ your library: Libraries can empower older adults with engaging programs and service*. American Library Association Office for Literacy & Outreach Services.
- American Library Association. (2014, 8 Ağustos). *Trends*. www.ala.org/tools/future/trends
- American Library Association. (2017a). *Guidelines for library services with 60+ audience: Best practices*. American Library Association, Reference and User Services Association.
- American Library Association. (2017b, 16 Haziran). *Virtual reality*. <http://www.ala.org/tools/future/trends/virtualreality>
- American Library Association. (2018). *Keys to engaging older adults*. <https://www.ala.org/aboutala/sites/ala.org/aboutala/files/content/Keys%20to%20Engaging%20Older%20Adults.pdf>
- American Psychological Association. (2021). *Older adults's health and age-related changes: Reality versus myth*. <https://www.apa.org/pi/aging/resources/guides/myth-reality.pdf>
- Ataguba, J. E., Bloom, D. E. ve Scott, A. J. (2021). A timely call to establish an international convention on the rights of older people. *The Lancet Healthy Longevity*, 22(9), e540-e542. [https://doi.org/10.1016/S2666-7568\(21\)00178-1](https://doi.org/10.1016/S2666-7568(21)00178-1) .
- Bailey, P., Lind, B. ve Straumann, J. (2014, 19-20 Mart). *Engaging older adults with technology* [Konferans Sunumu]. Library Technology Conference, Macalester College, St. Paul, Minnesota. https://digitalcommons.macalester.edu/libtech_conf/2014/sessions/35/
- Baluk, K. W., McQuire, S., Gillett, J. ve Wyatt, D. (2021). Aging in a digital society: Exploring how Canadian and Australian public library systems program for older adults. *Public Library Quarterly*, 40(6), 521-539. <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1811612>
- Bennett-Kapusniak, R. (2013). Older adults and the public library: The impact of the boomer generation. *Public Library Quarterly*, 32(3), 204-222. <https://doi.org/10.1080/01616846.2013.818814>
- Bennett-Kapusniak, R. (2018). *Public library programs and services for midlife and beyond: Expanding opportunities for a growing population*. Libraries Unlimited.
- Bhattacharyya, A., Chakraborty, S. ve Chakrabarti, B. (2018). *Changing role of libraries for active ageing* [Konferans Sunumu]. IFLA.CU 2018 International Conference, University of Calcutta, Kolkata, India. https://www.researchgate.net/publication/353659899_Changing_Role_of_Libraries_for_Active_Ageing
- Bilir, N. (2007). Yaşlanan toplum. *Yaşlılıkta kaliteli yaşam* içinde (s. 11-15). Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Bilir, N. (2018). Yaşlılık tanımı, yaşlılık kavramı, epidemiyolojik özellikler. A. Ertürk, A. Bahadır ve F. Koşar (Ed.), *Yaşlılık ve solunum hastalıkları* içinde (s. 13-31). Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği.

- Blitz, M. J. (2006). Constitutional safeguards for silent experiments in living: Libraries, the right to read, and a first amendment theory for an unaccompanied right to receive information. *University of Missouri-Kansas City Law Review*, 74(4), 799-882. <https://ssrn.com/abstract=922335>
- Bloom, D. E. ve Zucker, L. M. (2023, 11 Temmuz). *Aging is the real population bomb*. Finance and Development. <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/Series/Analytical-Series/aging-is-the-real-population-bomb-bloom-zucker>
- Bogachevska, I. ve Aliksieieva, K. (2020). The techno-humanitarian balance and modernity. *Philosophy and Cosmology*, 25, 78-87. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/25/7>
- Bostrom, N. (2003). *The transhumanist FAQ - A general introduction*. World Transhumanist Association. <https://nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf>
- Bostrom, N. (2013). Why I want to be a posthuman when I grow up. M. More ve N. Vita-More (Ed.), *The transhumanist reader: Classical and contemporary essays on the science, technology, and philosophy of the human future* içinde (s. 28-53). Wiley-Blackwell.
- Calvert, P. (2017). Robots, the quiet workers, are you ready to take over? *Public Library Quarterly*, 36(2), 167-172. <https://doi.org/10.1080/01616846.2017.1275787>
- Careium. (2019). *Tech as a solution to the silver tsunami*. <https://www.doro.com/en-gb/corporate/media/publications/publications/tech-as-a-solution-to-the-silver-tsunami/>
- Chakravarthi, G. (2019). *The evolution of synthetic thought: Takshashila Essay*. The Takshashila Institution.
- Chen, J. (2008, 15 Haziran). *RFID robotic chair follows you around for constant seating*. <https://gizmodo.com/rfid-robotic-chair-follows-you-around-for-constant-seat-5016550>
- Chiang, C-W., Liu, Y-H. ve Wang, C-P. (2020). An elderly assistive device substitutes for traditional online library catalogs. *The Electronic Library*, 38(2), 223-237. <https://doi.org/10.1108/EL-12-2019-0292>
- Dalmer, N. K. (2017). Mind the gap: Towards the integration of critical gerontology in public library praxis. *Journal of Critical Library and Information Studies*, 1(1), 1-23. <https://doi.org/10.24242/jclis.v1i1.13>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı*. Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Eurofound. (2018). *Active aging*. <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/active-ageing>
- European Commission. (2007, 3 Aralık). *Ageing well in the information society: Action plan on information and communication technologies and ageing*. Directorate-General for the Information Society and Media, INFSO.
- Eurostat. (2020). *Ageing Europe - Looking at the lives of older people in the EU - 2020 edition*. European Union.

- Fabris, M., Matejčić Čotar, S., Zović, I. ve Horvat, A. (2010). *The role of libraries in lifelong learning: The case of public libraries in Istria* [Konferans Sunumu]. BOBCATSSS 2010 Conference, Parma, Italy. <https://bib.irb.hr/datoteka/642573.fabris-cotar-zovic.pdf>
- GR Tech. (2023, 4 Mart). *How your library can benefit from emerging library technologies like AR and VR*. <https://grtech.com/blog/benefit-of-emerging-library-technologies/>
- Harisanty, D., Anna, N. E. V., Putri, T. E., Firdaus, A. A. ve Azizi, N. A. N. (2022). Leaders, practitioners and scientists' awareness of artificial intelligence in libraries: A pilot study. *Library Hi Tech*. <https://doi.org/10.1108/LHT-10-2021-0356>
- Henderson, L., Maniam, B. ve Leavell, H. (2017). The silver tsunami: Evaluating the impact of population aging in the U.S. *Journal of Business and Behavioral Sciences*, 29(2), 153-169. <https://www.proquest.com/docview/2070913293>
- Horton, J. (2019). Senior citizens in the twenty-first-century public library. *Public Library Quarterly*, 38(2), 179-192. <https://doi.org/10.1080/01616846.2018.1554176>
- Humanity+. (2021). *What is transhumanism?* <https://www.humanityplus.org/transhumanism>
- International Federation of Library Associations and Institutions. (2000). *Guidelines for libraries serving hospital patients and the elderly and disabled in long-term care facilities*.
- International Federation of Library Associations and Institutions. (2022, 17 Mayıs). *Library ICTs for seniors and healthy ageing*. <https://blogs.ifla.org/faife/2022/05/17/library-icts-for-seniors-and-healthy-ageing/>
- International Federation of Library Associations and Institutions. (2023). *Library services to people with special needs section newsletter February 2023*. https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2531/1/LSN_Newsletter_2023_February.pdf
- International Telecommunication Union. (2021). *Ageing in a digital world – from vulnerable to valuable*. International Telecommunication Union.
- İlik, B. ve Çoban, A. İ. (2021). *Yaşlılık ve sosyal hizmetler*. Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı.
- Joiner, I. A. (2018). *Emerging library technologies - It's not just for geeks*. Elsevier - Chandos Publishing.
- Kalache, A. (1999). Active ageing makes the difference. *Bull World Health Organ*, 77(4), 299. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2557644>
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018): Yaşlanma - Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Karakaş, S. (1998). Çağdaş teknolojinin kütüphane ve bilgi merkezlerinde uygulanması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 38(1-2), 445-466. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66761/1044200>
- Karauğuz, A. M. (2020). Cennetten kovulan insanın cenneti yeniden inşa uğraşı: Transhümanizm. *Türk Dili Dergisi*, 69(821), 52-59. https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2020/05/Ahmet-M.-Karau%C4%9Fuz_-Cennetten-Kovulan-%C4%B0nsan%C4%B1n-_8.pdf

- Kılıç, M. (2021). Hukuksal aklın transhümanistik temsilleri ve onto-robotik varoluş formları. *Adalet Dergisi*, 66, 15-54. <https://adaletdergisi.adalet.gov.tr/arsiv/adaletdergisi/2021/sayi-66.pdf>
- Krishnan, R. H. ve Pugazhenti, S. (2014). Mobility assistive devices and self-transfer robotic systems for elderly, a review. *Intel Serv Robotics*, 7, 37-49. <https://doi.org/10.1007/s11370-013-0142-6>
- Kutsal, Y. G. (2007). Yaşlanan dünyanın yaşlanan insanları. *Yaşlılıkta kaliteli yaşam içinde* (s. 5-11). Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Lee, R. ve Mason, A. (2006). What is the demographic divided? *Finance and Development*, 43(3). www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2006/09/basics.htm
- Lenstra, N., Oguz, F. ve Duvall, C. S. (2020). Library services to an aging population: A nation-wide study in the United States. *Journal of Librarianship and Information Science*, 52(3), 738-748. <https://doi.org/10.1177/0961000619871596>
- Li, R. M., Ladarola, A. C. ve Maisano, C. C. (2007). *Why population aging matters: A global perspective*. National Institute on Aging, National Institutes on Health.
- Meyer, A. (2015, 15 – 21 Ağustos). *Technology classes for senior citizens: Creating an environment where senior citizens can develop technology skills to actively participate in a strong society* [Konferans Sunumu]. IFLA WLIC 2015, Cape Town, South Africa. <https://library.ifla.org/id/eprint/1176>
- More, M. (2013). The philosophy of transhumanism. M. More ve N. Vita-More (Ed.), *The transhumanist reader: Classical and contemporary essays on the science, technology, and philosophy of the human future* içinde (s. 3-17). Wiley-Blackwell.
- National Institute on Aging. (2020). *The National Institute on Aging: Strategic directions for research, 2020-2025*. <https://www.nia.nih.gov/sites/default/files/2020-05/nia-strategic-directions-2020-2025.pdf>
- Oldenborg, R. (1989). *The great good place: Cafes, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*. Paragon House.
- Oldenborg, R. (1999). *The great good place: Cafes, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day* (3 bs.). Marlowe & Company.
- Organisation for Economic Cooperation and Development. (2022). *Elderly population (indicator)*. <https://data.oecd.org/pop/elderly-population.htm>
- Ostberg, R. (2022, 3 Kasım). *Transhumanism: Social and philosophical movement*. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/transhumanism>
- Pelizäus-Hoffmeister, H. (2016). Motives of the elderly for the use of technology in their daily lives. E. Domínguez-Rué ve L. Nierling (Ed.), *Ageing and technology: Perspectives from the social sciences* içinde (s. 27-46). Majuskel Medienproduktion GmbH.

- Public Library Association. (2020). *Public library technology survey summary report*. Public Library Association Communications and Marketing Office.
- Rinne, N. (2014, 19-20 Mart). *Big data, big libraries, big problems?: The 2014 lib-tech anti-talk* [Konferans Sunumu]. Library Technology Conference, Macalester College, St. Paul, Minnesota. <http://eprints.rclis.org/22750/1/LTC%202014%20final2.pdf>
- Sand, M. ve Jongsma, K. (2016). Towards an ageless society: Assessing a transhumanist programme. E. Domínguez-Rué ve L. Nierling (Ed.), *Ageing and technology: Perspectives from the social sciences* içinde (s. 291-310). Majuskel Medienproduktion GmbH.
- Shiraishi, I. M. (2009). Japan: State of active ageing. M. Cabrera ve N. Malanowski (Ed.), *Information and communication technologies for active ageing: Opportunities and challenges for the European Union* içinde (s. 91-104). IOS Press.
- Sloan, M. ve Vincent, J. (2009). *Library services for older people – good practice guide*. The Network.
- Statista. (2022). *Countries with the largest percentage of total population over 65 years 2022*. <https://www.statista.com/statistics/264729/countries-with-the-largest-percentage-of-total-population-over-65-years/>
- Tosato, M., Zamboni, V., Ferrini, A. ve Cesari, M. (2007). The aging process and potential interventions to extend life expectancy. *Clin Interv Aging*, 2(2), 401-412. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2685272/> transhumanism. (t.y.). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary (Online)* içinde. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/transhumanism>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023, 17 Mart). İstatistiklerle yaşlılar, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslilar-2022-49667>
- United Nations. (2012). *Ageing in the twenty-first century: A celebration and a challenge*. United Nations Population Fund (UNFPA).
- United Nations. (2019). *Global issues: Aging*. <https://www.un.org/en/global-issues/ageing>
- United Nations. (2020). *World population ageing 2020 highlights: Living arrangements of older persons*. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations. (2022). *World population prospects 2022: Summary of results*. United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division.
- van Arnhem, J-P, Elliott, C. ve Rose, M. (2018). AR U Ready for AR/VR? An overview of augmented and virtual reality in libraries. J-P. van Arnhem, M. Rose ve C. Elliott (Ed.), *Augmented and virtual reality in libraries* içinde (s. 3-30). Rowman and Littlefield (American Library Association).
- Vij, R. (2018). Role of libraries in access of information and freedom of expression-challenges and prospects. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 8(12), 22-31. <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2018.00069.1>

- Widmer-Iliescu, R. (2022, 17 Mayıs). *Digital technologies can help older persons maintain healthy, productive lives*. United Nations. <https://www.un.org/en/un-chronicle/digital-technologies-can-help-older-persons-maintain-healthy-productive-lives>
- Wojcik, M. (2021). Augmented intelligence technology. The ethical and practical problems of its implementation in libraries. *Library Hi Tech*, 39(2), 435-447. <https://doi.org/10.1108/LHT-02-2020-0043>
- Wojcik, M. (2023). Areas and contexts of the use of robotics in libraries: An overview of the applied solutions and a discussion of prospects. *Library Hi Tech*. <https://doi.org/10.1108/LHT-10-2022-0487>
- World Bank. (2021). *World Bank support to aging countries: An independent evaluation*. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.
- World Health Organization. (2002). *Active ageing: A policy framework*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/67215>
- World Health Organization. (2017). *Global strategy and action plan on ageing and health*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241513500>
- World Health Organization. (2020). *UN decade of healthy ageing: 2021-2030*. <https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing>
- World Health Organization. (2021). *Avrupa'da yaş dostu çevreler oluşturmak: Politika yapıcılar ve planlamacılar için bir araç*. Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/349479/WHO-EURO-2021-4153-43912-61850-tur.pdf>
- Woźniak, Z. (2020). Older adults – terra incognita? M. Łuszczynska (Ed.), *Researching ageing: Methodological challenges and their empirical background* içinde (s. 15-28). Routledge.
- Yoon, J., Andrews, J. E. ve Ward, H. L. (2022). Perceptions on adopting artificial intelligence and related technologies in libraries: Public and academic librarians in North America. *Library Hi Tech*, 40(6), 1893-1915. <https://doi.org/10.1108/LHT-07-2021-0229>
- Zaidi, A. (2021). Active aging and active aging index. D. Gu ve M. E. Dupre (Ed.), *Encyclopedia of gerontology and population aging* içinde (s. 32-36). Springer.
- Zeisel, W. (2006). *Design for change: Libraries and productive aging / Report on the National Library Leaders Forum*. Americans for Libraries Council.

Dijital Eşitsizliğin Hibrit Eğitimdeki Yansımaları

The Reflections of Digital Inequality in Hybrid Education

Elif ÇEVİK* , Mehmet TOPLU*

ÖZ

Amaç: Bu çalışmanın temel amacı, yaşam boyu öğrenme, eğitimde yaşanan fırsat eşitliği ve profesyonel gelişime destek amaçlı eğitimde dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte dijital eşitsizlik olarak adlandırılan dijital teknolojiye sahip olanlar ve olmayanlar arasında oluşan eşitsizlik olgusunu açıklayarak Dünyada ve Türkiye'de yaşanan dijital eşitsizliğin eğitim sistemi üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu bağlamda, dünya genelinde ve Türkiye'de dijital eşitsizliği değerlendirmek için kullanılan araştırmalar ve endeksler incelenerek bu ölçümlerin ortaya koyduğu durum analiz edilmektedir. Hibrit eğitimde dijital eşitsizliğin boyutlarını derinlemesine anlamak ve bu sorunla etkili bir şekilde mücadele etmek için alan yazına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Yöntem: Bu çalışmada hibrit eğitimde dijital eşitsizlik, Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) Gelişmişlik Endeksi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, Ağa Hazırlık Endeksi gibi dijital eşitsizliğin belirlenmesinde kullanılan yaklaşımlarla birlikte değerlendirilmiştir. Dijital eşitsizliğin hibrit eğitimdeki yansımaları, uluslararası ve ulusal karşılaştırmalar yapılarak kapsamlı literatür taraması ile ele alınmıştır.

Bulgular: Çalışmanın bulguları, dijital eşitsizlikle mücadelede devlet ve özel sektör aktörlerine önemli sorumluluklar düştüğünü göstermektedir.

Sonuç: Bu çalışma, dijital eşitsizlik konusunda farkındalığı artırmak ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak adına atılması gereken adımları vurgulamaktadır. Hibrit eğitimin potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirebilmek için dijital eşitsizlikle mücadelede tüm paydaşların iş birliği içinde çalışması elzemdir.

Özgünlük: Dijital eşitsizlik ve hibrit eğitim ilişkisine dair kavramsal ve kuramsal literatürün incelenmesi, bu çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, mevcut bilgi boşluklarını doldurarak gelecekteki araştırmalar için potansiyel alanları belirleme konusunda önemli bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Hibrit eğitim, harmanlanmış öğrenme, eşitsizlik, dijital eşitsizlik, dijital uçurum, dijital bölünme.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, E-posta: nazlican95@hotmail.com

Ankara Hacı Bayram Veli University, Graduate Education Institute, Department of Radio, Television and Cinema, E-mail: nazlican95@hotmail.com

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, E-posta: mtoplu09@gmail.com

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Department of Radio, Television and Cinema, E-mail: mtoplu09@gmail.com

ABSTRACT

Purpose: The main purpose of this study is to examine the impact of digital inequality between those who have access to digital technology and those who do not, with the widespread digitization in education aimed at lifelong learning, equal opportunities in education, and support for professional development. The study seeks to explain the phenomenon of inequality that occurs globally and in Turkey in the field of education due to digital inequality. In this context, research and indices used to assess digital inequality worldwide and Turkey are examined to analyze the situation revealed by these measurements. It is aimed to contribute to the literature by understanding the dimensions of digital inequality in hybrid education and effectively addressing this issue.

Method: In this study, digital inequality in hybrid education was evaluated using approaches to determine digital inequality, such as the Information and Communication Technologies (ICT) Development Index, Turkish Statistical Institute (TUIK) Household Information Technologies Usage Survey, and Network Readiness Index. The reflections on digital inequality in hybrid education were discussed with a comprehensive literature review using international and national comparisons.

Findings: The findings of the study show that state and private sector actors have important responsibilities in addressing digital inequality.

Conclusion: This study emphasizes the steps that need to be taken to raise awareness about digital inequality and ensure equal education opportunities. To fully realize the potential of hybrid education, it is essential for all stakeholders to work collaboratively in the fight against digital inequality.

Originality: Examining the conceptual and theoretical literature on the relationship between digital inequality and hybrid education highlights the importance of this study. Additionally, it is thought that it can make a significant contribution to identifying potential areas for future research by filling existing knowledge gaps.

Keywords: Hybrid education, blended learning, inequality, digital inequality, digital divide, digital gap.

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) son yüzyıllarda hızla gelişme göstererek toplumsal alanın ve gündelik yaşamımızın vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Dünya, yaygın olarak “Bilişim/Bilgi Çağı” olarak adlandırılan döneme doğru evrilen, teknolojik olarak yönlendirilen yeni bir devrimden geçmeye başlamıştır. BİT’de ortaya çıkan bu gelişmeler, ülkelerin ekonomik ve sosyal yaşamlarında önemli değişikliklere sebep olarak eğitim başta olmak üzere iletişim, ekonomi, ulaşım, sanayi gibi birçok alanı büyük oranda etkilemektedir.

Gelişen teknoloji ve değişen eğitim anlayışıyla birlikte günümüzdeki eğitim ortamları, öğrencilere daha esnek ve çeşitli öğrenme deneyimleri sunma konusunda önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Ancak bu değişim ve dönüşüm beraberinde dijital eşitsizlik gibi yeni ve önemli bir meseleyi de beraberinde getirmiştir. *Literatürde sayısal bölünme, dijital bölünme, dijital uçurum, dijital yarılma gibi kavramlarla ifade edilen dijital eşitsizlik, en genel ifadeyle bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) erişme, kullanma ve etkisini hissedebilmede meydana gelen ekonomik ve sosyal eşitsizlik olarak ifade edilmektedir.* Eğitimde fırsat eşitliği, yaşam boyu öğrenme, kariyer gelişimi ve mesleki eğitimi güncelleme gibi hedefleri benimseyen hibrit eğitim modelinde, *dijital eşitsizlik sorunu olarak nitelendirilen bilgi boşluğu problemi önemsenmesi gereken bir konudur* (Guri-Rosenblit, 2009, s.112). Hibrit eğitim modeli, geleneksel yüz yüze öğrenme ile dijital öğrenme arasında denge kurmayı amaçlamaktadır. Hibrit eğitim modelinde yoğun olarak kullanılmakta olan teknolojinin öğrenmeyi güçlendirdiği, hızlandırdığı,

bireyselleştirebildiği, bireylerin kendi öğrenmelerinden sorumlu olduğu, bilgiye erişimin zamana veya mekâna bağlı olmadan ve birçok yönden geleneksel modelden daha esnek olduğu gerçeği bilinmektedir. Dolayısıyla bu teknolojilere erişim sağlayabilen bireyler ile erişim sağlayamayan bireylerin eğitime erişim imkânları birbirinden önemli ölçüde farklılık göstermektedir (Block, 2010, s.2-3). Hibrit eğitimde, bireylerin dijital teknolojilere ve çevrimiçi kaynaklara eşit erişim sağlama yeteneği, bu eğitim modelinin etkinliğini belirleyen kritik bir faktördür. Dijital eşitsizlik, bireyler arasında teknoloji kullanımındaki farklılıkları vurgulayabilir ve bu da öğrenme deneyimlerinde adaletsizliklere neden olabilir. Bu bağlamda, hibrit eğitimde dijital eşitsizliğin ele alınması, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak için önemli bir adım olacaktır.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) 2023 Dünya Nüfusu Durum Raporu'na göre, Kasım 2022'de, insan nüfusunun 8 milyarı aştığı belirtilmektedir (UNFPA, 2023, s.6). Türkiye, nüfus büyüklüğüne göre 195 ülke arasında, 84 milyon 680 bin 273 kişi nüfusu ile 18.sırayı oluştururken, dünya toplam nüfusunun %1,1'inde yer almaktadır (TUİK, 2022a). Türkiye'de nüfusun %82,7'si internet kullanıcısı olarak göze çarparken, 2022 yılında TUİK'in Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre; hanelerin evden internete erişim imkânlarının %94,1 oranında olduğu gözlenmektedir (TUİK, 2022b). BİT'in hızla yaygınlaşmasıyla beraber temel gözlemlerden biri, bu teknolojilere erişim konusunda bireylerin ve ülkelerin bir kısmının dijitalleşme sürecinin dışında kalarak BİT erişiminde eşitsizliklerin yaşanmasıdır (Servon, 2004, s.23). Pandemi ile birlikte bireylere eğitimde fırsat eşitliği sağlama amacıyla uzaktan sürdürülen eğitimlere hızla uyum sağlayabilmek için giderek teknolojiye erişim ve dijital becerilere sahip olma konusunda daha fazla ihtiyaç duyulması dijital becerilerin önemini ortaya koymaktadır. Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 yalnızca dijital becerilerin oluşumuna değil bunlara erişim ve kullanımda yaşanan dijital eşitsizliklere de neden olmaktadır. Bu nedenle de teknolojiye erişim konusunda yaşanan dijital uçurumdan nasıl etkilenildiği ve bu konu hakkında alınabilecek önlemlerin neler olduğu üzerinde durulması gereken önemli hususlar arasındadır.

Bu çerçevede, bu çalışmada öncelikle dijital eşitsizlik kavramı tanımlanmakta ve hibrit eğitim modelinde dijital eşitsizlik sorunu ele alınmaktadır. Bunun için dünya genelinde ve Türkiye'de dijital eşitsizliğin değerlendirilmesinde kullanılan endeksler incelenerek bu ölçümlerin ortaya koyduğu durum analiz edilmekte ve bu konuda çözüm önerileri sunulmaktadır. Bu bağlamda çalışma, "Hibrit eğitimde dijital eşitsizliği ortaya çıkaran koşullar nelerdir?" sorusuna yanıt aramaktadır.

Eşitsizlik ve Dijital Eşitsizlik

Eşitsizlik konusunda farklı düşünürler farklı söylemlerde bulunmuşlardır. Ragnedda'ya göre, eşitsizliğin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım ve yorumu bulunmamaktadır. Eşitsizliğin kökenleri ve gelişmesinin tarımın yayılması, bitkilerin yetiştirilmesi ve büyük baş hayvanların evcilleştirilmesine dayanmaktadır. Eşitsizlik, üretimden sanayiye geçişte üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki farklılıklardır (Ragnedda, 2020, s.14). Chicago Okulu öncülerinden Charles Horton Cooley (1922, akt. Ragnedda, 2020, s.14) eşitsizliği, "toplumun karmaşıklığı farklı bireyler üretir" şeklinde ileri sürmektedir. Mead (1972, s.244)'e göre, eşitsiz bir toplumda dil yoluyla işlevsel farklılaşma eşit olmayan birey tipini üretmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu'nda (2020) da eşitsizliğin ana kaynağının ekonomik sebepli olmadığı, siyasi, sosyal, cinsiyet ve ırk, yaş, iklim koşulları vb. nedenlere bağlı teknolojiye erişim konusunda eşitsizliklerin de söz konusu olduğu belirtilmektedir.

Bilişim alanında dijital uçurum, sayısal eşitsizlik, dijital bölünme gibi isimlerle ifade edilen dijital eşitsizlik kavramı, resmî bir belge olarak ilk defa 1999 yılında Amerikan Ulusal Telekomünikasyon ve Enformasyon İdaresi'nin (NTIA - National Telecommunications and Information Administration) yayımladığı bir raporda, yeni teknolojilere erişim sağlayanlar ve sağlayamayanlar arasındaki ayrım olarak tanımlanmaktadır (Gunkel,

2003, s.503). Van Dijk (2017, s.1)'e göre, dijital uçurum kavramı, genellikle bilgi ve iletişim teknolojisi biçimlerine erişimi olan ve olmayan insanlar arasındaki uçurum olarak tanımlanırken, OECD (2001, s.5), dijital eşitsizliği, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve bunları kullanımları açısından sosyo-ekonomik seviyeleri farklı olan bireylerin, hanelerin, işletmelerin ve coğrafi alanların arasındaki uçurum olarak tanımlamaktadır. Özsoy (2020, s.11), dijital eşitsizlik/bölünme kavramının en genel tanımını, “bilgisayar ve internet teknolojilerine eşitsiz erişim, farklı nedenlerle bu teknolojilerin eşitsiz kullanımı ve bu teknolojilerin kullanımından elde edilen avantajların farklılaşması sonucu oluşan eşitsizlik” olarak ifade etmektedir. Stoiciu (2011, s.30) dijital eşitsizliği, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi olan bireyler ile olmayanlar arasındaki farklı bilgi miktarıyla bağlantılı sosyal bir sorun olarak tanımlarken, bu sorun, gelir, ırk, etnik köken, cinsiyet veya benzeri kriterlere bağlı olarak İnternet altyapısına erişim, bilgi, birikim ve fırsat eşitliği açısından dengesizlikleri içermektedir. Dijital eşitsizlik (dijital bölünme), “bilgisayara ve internete kolay erişimi olan kişilerle bunlara sahip olmayanlar arasındaki eşitsizlik” şeklinde tanımlanırken, “çoğunlukla enformasyon zengini ve fakiri arasındaki bilgi boşluğu ile eşanlamlı” olarak düşünüldüğü ifade edilmektedir (Chandler ve Munday, 2018, s.93). Gutierrezden akt. Sezgin ve Fırat (2020, s.39)'e göre dijital eşitsizlik, “dijital dünyada bireyler arasında yoksul ile zengin bilgiye erişimi olan ve olmayanın temsil edildiği bir uçurum” olarak açıklanırken, Nerse (2020, s.415)'ye göre, “uçurum” ve “bölünme” kavramları etrafında tartışılan dijital eşitsizlik, belirli ve kesin bir tanıma sahip olmamakla birlikte, başta sosyo-ekonomik bileşenler olmak üzere yaş, statü, cinsiyet ve ırk/etnisite gibi faktörler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, dijital eşitsizlik ile ilgili yapılan tanımlamalar incelendiğinde, ortak vurgularının BİT'e erişim ve kullanımda yaşanan eşitsizlikten kaynaklı toplumda farklı sorunlara yol açtığı anlaşılmaktadır.

Dijital eşitsizlik araştırmasının ilk yıllarında (1999–2002), kavramın araştırılması erişimin dar bir anlamı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu düşünce aşlında internete bağlanma ve dijital iletişim araçlarını kullanma üzerine olan fiziksel erişim anlamına gelmektedir. Fiziksel erişim, yaş, cinsiyet ve ırk, gelir, dil, eğitim düzeyi ve coğrafi konum gibi genel demografik özelliklerle ilişkilendirilmektedir. Çerçevesel sosyolojik (sosyal sermaye) ve ekonomik (bir teknolojinin pazara yayılması ve tüketicilerin adaptasyon tercihleri) olmaktadır (van Dijk, 2017, s.1-2). Dijital eşitsizliğin boyutları ele alınırken, ilk kategoride yer alan fiziksel erişim, bilgisayar, ağ ve diğer teknolojilere erişimde teknolojik fırsatlar oluştururken, ikinci kategoride yaş, eğitim, gelir düzeyi, cinsiyet ve etnik köken gibi demografik özellikler yer almaktadır (Erten, 2019, s.16). Başlangıçta sosyal faktör olan dijital bölünme, internet erişimiyle ilişkilendirilmiştir. Artık çoğu insan kütüphaneler ve internet kafeler vb. sayesinde internete erişebilmektedir. Bu nedenle dijital uçurum interneti uygun şekilde kullanma becerisine sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki boşluk olarak düşünülmektedir. Bu da, internet erişimi/altyapı, dil ve kültür eksikliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Teknoloji faktörü sebebiyle teknolojiyi kullanma konusunda birçok insanda tereddüt oluşmaktadır. Bunun nedeni ise, bilgisayar becerilerini kullanma yeteneklerinden emin olunmadığından bilgisayar sahtekârlığı, İnternet dolandırıcılığı, kimlik hırsızlığı, başkalarının girişimlerine gülüneceği ve dalga geçileceği düşüncesi gibi endişeler oluşturmaktadır (Varallyai vd., 2015, s.365-366). Bir diğer faktör ise, bireylerin internet kullanımında yaşa bağlı oluşan farklılıklardır. Yaşlıların daha az, gençlerin yaşlılara oranla BİT kullanımının ve becerisinin daha fazla olduğu görülmektedir. Buna göre, gençlerin yaşlılara göre teknolojiye daha yatkın olduğu, yaş ilerledikçe yaşın getirmiş olduğu fiziksel ve zihinsel değişimlere uğradıklarından teknoloji kullanımı konusunda gençlere göre daha temkinli davranmaktadırlar ve yaşa göre değişen bir dijital eşitsizliğin olduğu ortaya çıkmaktadır. Dijital eşitsizliğin ortaya çıkardığı başka bir değişken ise cinsiyet kaynaklı oluşan eşitsizliktir. Erkeklerin kadınlara göre BİT'e erişim ve kullanma açısından daha başarılı olduğu, dijital eşitsizlikten kadınların daha fazla etkilendikleri görülmektedir (ITU, 2022). Gelir seviyesi, dijital eşitsizliğin başka bir boyutudur. Gelir seviyesi ve dijital eşitsizlik arasında ters orantı bulunmaktadır. Gelir seviyesinin fazla oluşu dijital eşitsizliği azaltmakta, ekonomik yeterlilik kaynaklı BİT'e sahip olma, BİT'i

kullanım becerisi ve farkındalığı arttırmaktadır (United Nations, 2014, s.129). Ekonomik faktör olarak karşımıza çıkan bu etken, bireylerin ve toplulukların bir bilgisayara veya güncel bir internet hizmetine (parasızlıktan dolayı) erişiminin bulunmaması olarak açıklanmaktadır (Varallyai vd., 2015, s.365-366). İnternette kullanılan dilin neredeyse yüzde 61 oranında İngilizce olması (Bhutada, 2021), dijital eşitsizliğin başka bir değişkeni olan İngilizce bilenler ile bilmeyenler arasında oluşan eşitsizliği ortaya çıkarmaktadır. Ülkelerin çoğunda İngilizce konuşabilenler ve konuşamayanlar arasında bir eşitsizlik söz konusu olmaktadır. Aramış olduğu bilgiye ana dilinde veya iyi bilip anladığı bir dilde erişebilenler ile erişemeyenler arasında da dijital eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yaşadıkları ülkenin dilini bilmeyenler ve farklı kültürlere sahip göçmenler eğitim ve iş hayatında başarılı olamamaktadırlar (Çapa ve Vural, 2013, s.1678). Dijital eşitsizliğe neden olan bir başka değişken coğrafi konum ile ilgilidir. Coğrafi bölgeler arasında BİT'e erişim ve kullanım açısından eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır. Az gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkeler ve diğer ülkeler arasında, hatta ülkelerin kendi coğrafi bölgeleri arasında bile dijital eşitsizliğin bulunduğu görülmektedir (ITU, 2022). Erişebilirlik sorunu dijital eşitsizliğin ortaya çıkardığı bir başka boyuttur. BİT'e erişme ve kullanma konusunda özellikle engelli bireylerin yaşamış olduğu eşitsizliktir (United Nations, 2014, s.5). Motivasyon faktörü eksikliği, yeni bir şeyler öğrenmek için zaman ve çaba harcamak istemeyen birçok insan, BİT'i bilgisayar oyunu oynama, göz rahatsızlığı oluşturabileceği veya diğer yararsız faaliyetlerle ilişkilendirmektedir. Kültürel faktör ise tutumlar (bazı insan grupları BİT'in belirli insan grupları için olduğunu düşünür: genç, zeki, orta sınıf) ve kültürel tutumları (sözlü kültür, kişisel iletişim, akrabalık ve güçlü aile değerleri) kapsamaktadır (Varallyai vd., 2015, s.365-366). (1) Kurumsal yapı ve hükümet türü, (2) Toplumsal ve ekonomik statü, (3) Ücret, hız, içerik ve servis niteliği, (4) Alt yapı, (5) Bilgi ve yetenekler, (6) Psikik faktörler ve kültür dijital eşitsizliğin/uçurumun belirleyici unsurları arasında gösterilmektedir. Bu faktörler arasında en önemli olanı toplumsal ve ekonomik statüdür. Sosyo-ekonomik düzeyi gelişmiş olan bir toplumun bilgiyi üreterek ve işleyerek dağıtma süreci de o kadar güçlüdür. Ekonomik düzeyi gelişmiş olan uluslar, BİT araçları için alt yapıyı oluşturma, kurumsal alt yapıyı güçlendirme ve geleceğe yönelik bu araçların teknik servis süreçlerinde yer alması gibi hususlarda diğer ülkelere göre daha avantajlı olmaktadır. Bu faktörler, dijital uçurum araştırmalarının teknolojik erişim kavramının ötesine geçtiğini doğrulamaktadır (Varallyai vd., 2015, s.367).

Lombana vd. (2020, s.11-12)'ye göre, bireyler arasındaki yaşam koşullarındaki farklılıklar, temelde dijital eşitsizliklerin kaynağını oluşturmaktadır. Sosyal ayrımların dijital eşitsizliğin ana kökeni olduğu düşünüldüğünde, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, eğitime erişim ve bu erişimden sonra eğitsel katılımın niteliği konusunda ortaya çıkan farklılıklar, dijital eşitsizlikle benzer örüntüler sergilemektedir. Bilgi iletişim teknolojilerine eşit olmayan erişim, dijital eşitsizliğin birinci düzeyini oluştururken; interneti etkin kullanım için gerekli becerilerin yanı sıra bilgi arama ve değerlendirme yeteneklerini içeren bilgi okuryazarlığının eşitsiz gelişimi, ikinci düzey dijital eşitsizliği, sosyoekonomik duruma bağlı olarak değişen teknoloji kullanımı ve faydalanma biçimleri, üçüncü düzey dijital eşitsizliği ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde, Calderón Gómez (2018, s.66-68), toplum içinde yeni bir eşitsizlik türü olarak tanımlanan dijital eşitsizliğin sadece teknolojik bir sorun olarak değil çok boyutlu bir toplumsal sorun olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir. Dijital eşitsizlik çalışmaları, 1990'ların ortalarından günümüze kadar çağdaş toplumun deneyimlediği teknolojik ve sosyal dönüşümlerin hızını takip ederek dijital eşitsizliğin farklı yönlerine odaklanmıştır. Bunlar, dijital eşitsizlik çalışmaları, dijital teknolojilere ve internete erişim, dijital eşitsizliklerin ekonomik etkisi (internet bağlantısının ve bilgisayarı güncel tutmanın maliyeti), dijital teknolojileri kullanmanın sağladığı yararlar ve sonuçları gibi alanlardaki boşlukları içermektedir. Uçkan'a (2008, s.6) göre, Dijital eşitsizlik probleminin, (1) Kullanma/kullanılabilirlik eşitsizliği, (2) Ekonomik eşitsizlik ve (3) Yetkinlik eşitsizliği olmak üzere üç aşaması bulunmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı imkânlarla erişimde yeterli düzeyde ekonomik güce

sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki eşitsizliği ekonomik eşitsizlik, teknolojiyi kullanma konusunda gerekli olan bilgi, birikim, donanım ve becerilere sahip olup olunmamasını kullanılabilirlik eşitsizliği ve yeni elektronik hizmetlerin gelişimi ve bilgi teknolojilerinin üretimine katılımdaki eşitsizliği yetkinlik eşitsizliği olarak ifade edilmektedir. Dijital bölünme kavramını açıklayan başka sınıflamaların da olduğunu belirten Keniston (2003, s.3-10), bunu dört aşamada incelemektedir. Birincisi, sanayileşmiş veya gelişmekte olan tüm ülkelerde güçlü, zengin ve eğitimlilerle, bu özelliklere sahip olmayanlar arasında olan bölünmedir. İkinci bölünme, daha az sıklıkta dile getirilen kültürel ve dilsel bölünmedir. Birçok ulusta bu durum uluslararası bir yabancı dil olarak görülen İngilizceyi veya diğer yabancı dilleri bilenler ve bilmeyenlerle ilgilidir. Çünkü günümüzde içeriklerin çoğu İngilizcedir ve internette bilgiye erişebilmek için İngilizce önemli bir kaynaktır. Ancak, %95'inden fazlasının akıcı İngilizce konuştuğu Amerika Birleşik Devletleri'nde bile farklı etnik ve kültürel gruplar arasında BİT'e erişimde büyük farklılıklar görülmektedir. Üçüncü bölünme, ilk iki bölünmenin ortalama sonucu olarak ortaya çıkan yoksul ve zengin ülkeler arasındaki dijital bölünmedir. Ülkeler arasındaki dijital uçurumun yüksek olmasının nedeni büyük oranda üçüncü tür bölünme ile ilgilidir. BİT'e yaygın erişim ve kullanım bir ülke için fırsat olarak görülürken, bu teknolojiye mahrum kalmakta olan ülkeler için dezavantajlı bir durumdur. Bu teknolojilere bağlı olarak büyüme sonucunda oluşan fark sürekli olarak artmaktadır. Dördüncü bölünme ise bilgi teknolojisi endüstrisinin ve ekonominin biyoteknoloji ve farmakoloji gibi diğer bilgiye dayalı sektörlerinden yararlananların oluşturduğu, çevrimiçi toplulukların kastedildiği "digerati" olarak adlandırılan yeni bir grubun ortaya çıkmasıdır. Dijital teknolojilere sahip bu kesimlerin varlıklarını toplumun geri kalanına, özellikle ekonomik geliri düşük olan veya taşrada yaşayan kesimlere dağıtılıp dağıtılamayacağıyla ilgilidir. Görüldüğü üzere dijital eşitsizliğin dikey ve yatay düzlemde oluşan değişkenlere göre değişiklik gösterdiği ve bireyi merkeze aldığına ise yaş, cinsiyet, ırk/etnisite, sosyal ve ekonomik durum gibi bir takım bireysel farklılıklardan kaynaklanan yaklaşımların olduğu görülmektedir.

Dijital Eşitsizliğin Ölçülmesi

Dijital eşitsizlik çok farklı açılardan ele alınan bir kavramdır. Bu nedenle dijital eşitsizliğin ölçülmesinde sadece teknolojiye erişim konusunda yaşanan eşitsizlik ele alınmamakta, insani kalkınma, ekonomik, demografik, sosyolojik ve kültürel unsurlar da dikkate alınmaktadır. İnsani kalkınmanın birçok tanımı olmakla birlikte, insanların yapabilirliklerinin ve seçeneklerinin genişletilmesi, ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim ve politik alanlarda yeteneklerinin kısacası insan yaşamının bir bütün olarak geliştirilebilmesini amaçlayan bir süreç olarak ifade edilmektedir (Şanlısoy, 2019, s.1581). Bu bağlamda, Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksindeki (İGE) durum analizi, 2022 İnsani Gelişme Raporu'ndaki sayısal verilere göre yapılarak dijital eşitsizlikleri değerlendirebilmek için alt endeksler incelenmektedir.

Dijital eşitsizliğin ölçülmesinde, ulusal ve uluslararası alanda araştırmacıların kendi metodolojisini kullandığı ve birçok endeks hesaplamalarının yapıldığı, yaş, dil, cinsiyet ve ırk/etnisite, teknolojik altyapı, kitle iletişim araçlarının sayısı, internet erişim hızı ve maliyeti gibi imkânları, kullanıcı sayısı, internet bant genişliği, eğitim ve gelir seviyesi, e-okuryazarlık gibi göstergelerin kullanıldığı görülmektedir (Kalaycı, 2013, s.148). Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) tarafından geliştirilen BİT Gelişmişlik Endeksi (ICT Development Index-IDI) ve Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yapılan Ağa Hazırlık Endeksi (Network Readiness Index – NRI) araştırmaları dünya çapında kabul edilen ve kullanılan dijital eşitsizlik araştırmalarıdır (Kalaycı, 2013, s.149). Ayrıca, Türkiye'nin ulusal çapta dijital eşitsizlik düzeyi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım araştırması ile belirlenmektedir. Dijital eşitsizlik ülkeler arasında ve ülkelerin coğrafi bölgeleri içerisinde farklılık gösterdiğinden bu göstergeler kullanılmaktadır.

İnsani Gelişme Endeksi (İGE)

1990'dan beri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan küresel İnsani Kalkınma Raporlarının sonuncusu, 2021/2022 İnsani Gelişme Raporu'dur. Bu raporlar, ana gelişim konularının, eğilimlerinin ve politikalarının bağımsız ve analitik olarak temellendirilmiş tartışmalarını içermektedir (UNDP, 2022, s.2).

Tablo 1

İGE Endeks Sıralamaları (UNDP, 2022)

Ülkeler	Sıralama	İGE Değeri - 2021 Verileri 2022 Raporu
İsviçre	1	0,962
Norveç	2	0,961
İzlanda	3	0,959
Hong Kong	4	0,952
Almanya	9	0,942
Belçika	13	0,937
Kanada	15	0,936
ABD	21	0,921
Fransa	28	0,903
Türkiye	48	0,838
Çin	79	0,768
Kırgızistan	118	0,692
Pakistan	161	0,544
Yemen	183	0,455
Mali	186	0,428
Güney Sudan	191	0,385

Not. Türkiye ve Bazı Ülkelerin İGE Endeks Sıralamaları (UNDP, 2022, s.272-276).

Tablo 1'de ülkelerin İGE endeksleri bağlamında aldıkları puanlar verilmiştir. 2021'de 1'den 66'ya kadar olan ülkeler "çok yüksek" İGE, 67 ile 115 arasındakiler "yüksek" İGE, 116 ile 159 arasındakiler "orta" İGE ve 160 ile 191 arasındakiler "düşük" İGE olarak belirlenmiştir. Yapılan sıralamada, İsviçre 0,962 İGE puanı ile çok yüksek insani gelişme göstererek birinci sırada, Norveç 0,961 puanla ikinci sırada, üçüncü sırada 0,959 puanla İzlanda yer almaktadır. Türkiye, 0,838 İGE değeriyle ülkeler arasında 48'inci olmuştur. Yemen 0,455, Mali 0,428, Güney Sudan 0,385 İGE puanlarıyla düşük insani gelişme göstererek ülkeler arasında sonlarda yer almaktadır (UNDP, 2022).

BİT-Gelişmişlik Endeksi (Information and Communication Technology (ICT) Development Index-IDI)

Birleşmiş Milletler Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (International Telecommunication Union - ITU) tarafından 2009'dan beri yıllık olarak yayınlanan BİT Gelişim Endeksi (IDI), 11 göstereyi tek bir kıyaslama ölçüsünde birleştiren bileşik bir endekstir. (bkz. Şekil 1). Ülkeler arasında ve zaman içinde BİT'deki gelişmeleri izlemek ve karşılaştırmak için kullanılmaktadır (ITU, 2016).

Şekil 1

BİT Gelişim Endeksi Gösterge ve Ağırlıkları (ITU, 2016)

BİT Gelişim Endeksi	Yüzde Payı (%)
BİT Erişimi	
1.100 kişiye düşen sabit telefon hattı	20
2.100 kişiye düşen mobil telefon aboneliği	20
3.İnternet kullanıcı başına uluslararası internet bant genişliği	20
4.Bilgisayarı olan hane halkı oranı	20
5.İnternet erişimi olan hane halkı oranı	20
BİT Kullanımı	
6.Bireysel internet kullanıcı oranı	33
7.100 kişiye düşen sabit geniş bant internet aboneliği	33
8.100 kişiye düşen aktif mobil geniş bant aboneliği	33
BİT Becerileri	
9.Yetişkin okuryazar oranı	33
10.Ortaöğretim okullaşma oranı	33
11.Yükseköğretim okullaşma oranı	33

BİT gelişim endeksi, Şekil 1'de görüldüğü gibi, (1) BİT erişimi, (2) BİT kullanımı ve (3) BİT becerileri olmak üzere üç alt endeksten oluşmaktadır. BİT gelişim endeksi altında, beş adet BİT erişim endeksi, üç adet BİT kullanımı ve üç adet BİT becerileri olmak üzere, toplam 11 alt göstergedenden oluşmaktadır. BİT gelişim endeksi altında BİT erişimi alt endeksinin ağırlığı %40, BİT kullanımı alt endeksinin ağırlığı %40 ve BİT becerileri alt endeksinin ağırlığı ise %20'dir. BİT erişimi alt endeksi, ağ altyapı seviyesi ve BİT'e erişim ile ağa hazırlık düzeyini gösterirken, toplumda BİT kullanımı alt endeksi, BİT'in yoğunluğu ve kullanım seviyesini, BİT becerileri alt endeksi ise BİT'in verimli ve etkin kullanımını göstermektedir.

Tablo 2

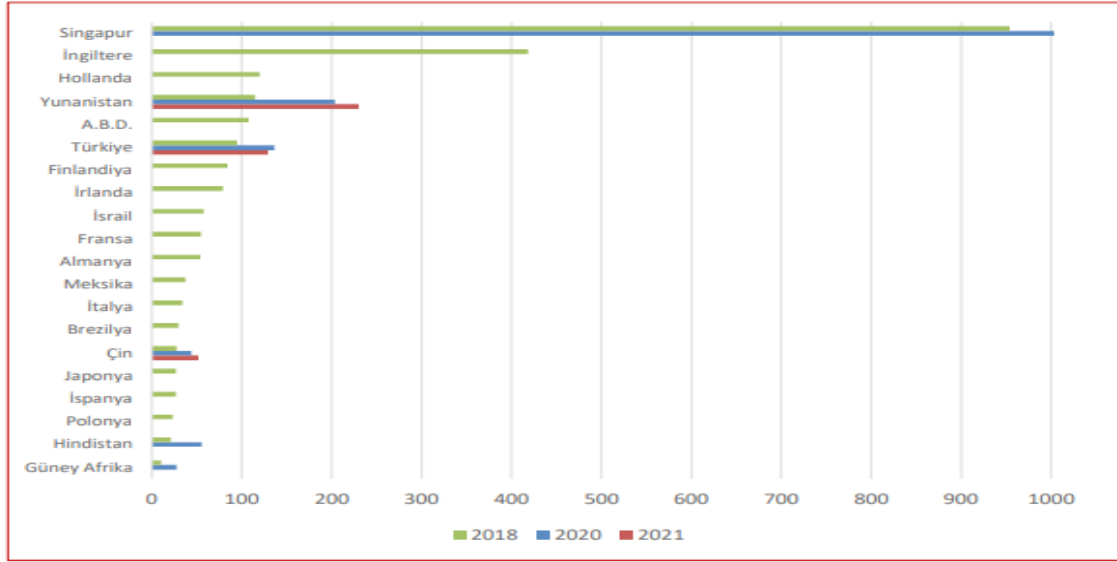
BİT-Gelişmişlik Endeksi Değerleri (ITU, 2017)

Ülkeler	2017		2016	
	Genel Endeks		Genel Endeks	
	Sıra	Puan	Sıra	Puan
İzlanda	1	8,98	2	8,78
Güney Kore	2	8,85	1	8,8
İsviçre	3	8,74	4	8,66
Danimarka	4	8,71	3	8,68
Birleşik Krallık	5	8,65	5	8,53
Hong Kong, Çin	6	8,61	6	8,47
Hollanda	7	8,49	10	8,4
Norveç	8	8,47	7	8,45
Lüksemburg	9	8,47	9	8,4
Jaonya	10	8,43	11	8,32
Almanya	12	8,39	13	8,2
ABD	16	8,18	15	8,13
Türkiye	67	6,08	72	8,66
Çad	174	1,27	174	1,06
Orta Afrika Cumhuriyeti	175	1,04	176	0,89
Eritre	176	0,96	175	0,96

Tablo 2'ye göre, 2017 yılında ITU tarafından yayımlanan BİT Gelişmişlik Endeksindeki veriler incelendiğinde, İzlanda'nın birinci sırada, Güney Kore'nin ikinci sırada ve İsviçre'nin üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. 2017 yılında Türkiye'nin, 6,08 endeks değeri ile 67. sırada yer aldığı görülmektedir. 10'a doğru artan endeks değerinin ülkelerin ICT yönünden gelişmiş olduklarını, 0'a doğru yaklaşması ise ülkelerde söz konusu teknolojilerin yetersiz düzeyde olduğunu ifade etmektedir. Endeks hesaplamasında yer alan ülke sayısı yıldan yıla değişmekte olup, 2017 yılında 176 ülke endeks hesaplamasına dâhil edilmiştir (International Telecommunication Union [ITU], 2017). Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı tarafından yürütülen çalışmalara göre, 2022 yılında Türkiye, 193 ülke arasında Çevrimiçi Hizmet Endeksi'nde 24.sırada, e-Devlet Gelişmişlik Endeksi'nde 48.sırada yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, t.y.).

Şekil 2

Uluslararası internet bant genişliği, (kb/s) (ITU, 2022; akt. TÜBİSAD, 2022, s.36)

BİT gelişmişliğinin önemli belirleyicilerinden biri internet bant genişliğidir. Şekil 2’de görüldüğü üzere, uluslararası internet bant genişliği incelendiğinde; 2019 yılında Singapur 954 bin kb/s bant genişliği ile birinci sırada, ikinci sırayı İngiltere (418 bin kb/s), üçüncü sırayı Hollanda (119 bin kb/s) alırken, Polonya (22 bin kb/s), Hindistan (21 bin kb/s) ve Güney Afrika (10 bin kb/s) ise son sıralarda yer almaktadır. 2019 yılında, Türkiye, kullanıcı başına saniyede 95 bin kb/s ile en yüksek uluslararası internet bant genişliğine sahip 6. ülke konumunda yer almaktadır. Bu oran 2021 yılında 129 bin kb/s olarak artmaktadır (International Telecommunication Union, 2022; akt. TÜBİSAD, 2022, s.36). BİT’e erişme ve kullanıcı sayısının her geçen gün artması, güvenli internet sunucularına olan ihtiyacı da artırmıştır. Covid-19 pandemi dönemiyle birlikte ihtiyaç duyulan güvenli internet ağlarının tesisiyle seçilmiş tüm ülkelerde kişi başına güvenli internet kullanımı ve sunucusunda artış meydana gelmiştir. Türkiye’de 2021 yılında bir milyon kişiye düşen güvenli internet sunucusu sayısı 6.760’tır ve 2020 yılına oranla sunucu sayısında değişiklik olmamıştır (World Development Indicators, 2022; akt. TÜBİSAD, 2022, s.38).

Ağa Hazırlık Endeksi (*Networked Readiness Index - NRI*)

Ağa Hazırlık Endeksi (NRI), 2001-2002 döneminde hesaplanarak ilk defa rapor haline getirilmiştir. Endeks hesaplamasında, göstergeler 1 ile 7 arasında bir puana dönüştürüldükten sonra alt endekslerin ağırlıklı ortalamaları kendilerini oluşturan bu verilerin ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Daha sonra 4 ana kategorinin ortalamaları da kendisini oluşturan bu alt endekslerden hesaplanarak NRI değeri belirlenmektedir. NRI değeri 7’ye doğru yükseldikçe BİT konusunda ülkeler daha gelişmiş, 1’e doğru düştükçe ülkelerin geri kalmış olduğu görülmektedir (Kalaycı, 2013, s.151).

Tablo 3

NRI Değerleri (Baller vd., 2016, s.18)

Sıra - Ülke	Değer	2015 Sırası
1. Singapur	6	1
2. Finlandiya	6	2
3. İsveç	5,8	3
4. Norveç	5,8	5
5. ABD	5,8	7
6. Hollanda	5,8	4
7. İsviçre	5,8	6
8. Birleşik Krallık	5,7	8
9. Lüksemburg	5,7	9
10. Japonya	5,6	10
15. Almanya	5,6	13
48. Türkiye	4,4	48
137. Haiti	2,5	137
138. Burundi	2,4	141
139. Çad	2,2	143

Tablo 3'te verilen ve 139 ülke arasında hesaplanan NRI değerlerine göre, birinci sırayı Singapur alırken, bu ülkeyi sırasıyla Finlandiya, İsveç, Norveç takip etmekte ve Türkiye ise 48. sırada yer almaktadır. Haiti, Burundi ve Çad'ın ise son sıralarda yer alan ülkeler olduğu görülmektedir (Baller vd., 2016, s.16). Ağ bağlantılı hazırlık çerçevesi altı ilkeye dayanmaktadır: (1) BİT'lerden yararlanmak ve etki yaratmak için yüksek kaliteli düzenleyici bir iş ortamı kritik öneme sahiptir. (2) BİT hazırlığı - BİT karşılanabilirliği, becerileri ve altyapısı ile ölçüldüğü üzere - etki yaratmanın bir ön koşuludur. (3) BİT'lerden yararlanılması toplum çapında bir çaba (hükümet, iş sektörü ve genel olarak nüfusun her birinin oynayacağı kritik bir rol) gerektirmektedir. (4) BİT kullanımı kendi başına bir amaç olmamalıdır. BİT'lerin aslında ekonomi ve toplum üzerindeki etkisi, nihai olarak önemli olan şeydir. (5) Çevre, hazırlık ve kullanım - erdemli bir döngü oluşturmak için birbirinizle etkileşime geçilmesi gerekmektedir. (6) Ağ bağlantılı hazırlık çerçevesi, açık politika rehberliği sağlamalıdır. Dünyadaki teknoloji ve yenileşmenin gittikçe artan önemini yansıtan NRI, dört ana kategori (alt dizinler), 10 alt kategoriden (sütun) ve farklı sütunlara dağılmış 53 ayrı göstergeden oluşmaktadır (Baller vd., 2016, s.13).

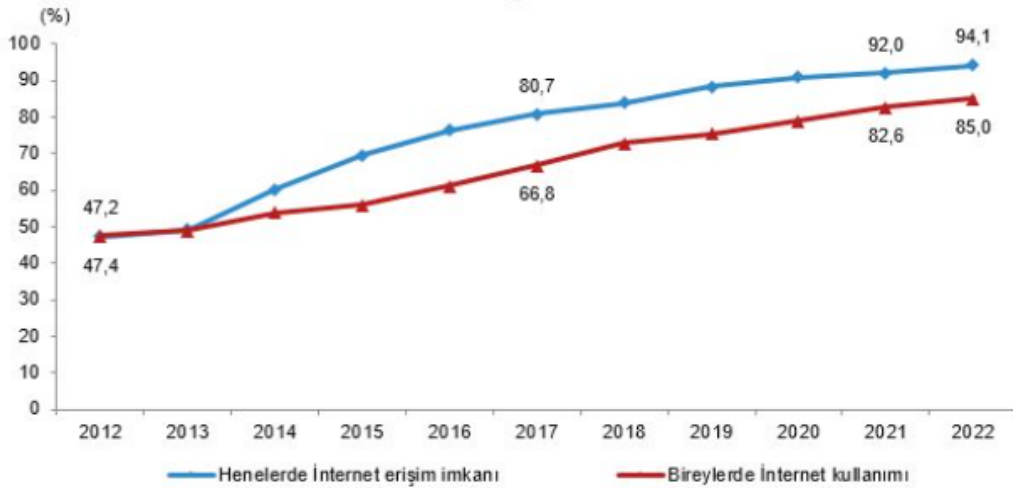
2001'de Dünya Ekonomik Forumu tarafından başlatılan ve 2012'de önemli ölçüde genişletilen NRI, ülkelerin dijital devrimden yararlanma becerilerini ve ortaya çıkan Dördüncü Sanayi Devrimi'nden yararlanmaya hazır olmalarını değerlendirmeye yardımcı olmaktadır. Ülkelerin yenilik performansındaki bazı dikkat çekici noktalara işaret etmek için NRI kullanılmaktadır. Ağa dayalı hazırlık, bir ülkenin dijital teknolojilerin potansiyellerini ortaya çıkarması için gerekli itici güçlere sahip olup olmadığına ve bu teknolojilerin gerçekten ekonomiyi ve toplumu etkileyip etkilemediğine bağlıdır. Göstergeler dört alt dizine ayrılarak; (A) Çevre alt dizini, Siyasi ve düzenleyici ortam (9 gösterge) ve İş ve inovasyon ortamı (9 gösterge); (B) Hazırlık alt endeksi, Altyapı (4 gösterge), Karşılanabilirlik (3 gösterge) ve Beceriler (4 gösterge); (C) Kullanım alt endeksi, Bireysel kullanım (7 gösterge), İş kullanımı (6 gösterge) ve Devlet kullanımı (3 gösterge); (D) Etki alt endeksi, Ekonomik etkiler (4 gösterge) ve Sosyal etkiler (4 gösterge) şeklinde gruplandırılmıştır. NRI'de kullanılan 53 bireysel göstergenin yaklaşık yarısı uluslararası kuruluşlardan alınmıştır. Ana sağlayıcılar Dünya Bankası; Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) ve diğer BM kuruluşlarıdır. Belirli durumlarda veri boşluklarını doldurmak için ulusal kaynaklar da dahil olmak üzere özenle seçilmiş alternatif veri kaynakları kullanılmaktadır. NRI göstergelerinin diğer yarısı, Dünya Ekonomik Forumu'nun yıllık Yönetici Görüşü Anketinden elde edilmektedir (Baller vd., 2016, s.5).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması

Dijital eşitsizliğin en çok yaşandığı ülkelerden birisi Türkiye'dir. Ülkemizdeki sosyo-demografik eşitsizlikler, BİT'e erişimdeki altyapı sorunları, gelir dağılımının dengesiz oluşu ve eğitim alanında yaşanan sorunlar dijital eşitsizliklerde önemli rol oynamaktadır (Atılğan, 2003, s.39). Ancak, çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dijital eşitsizlik sorunu yaşanmaktadır. TÜİK'in, "Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması" verilerine göre; 2004 yılında Türkiye'de, internet erişimi %7'iken, 2022 yılında bu oran %94,1'e yükselmiştir. İnternet erişim imkânı olan hane oranı İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) 1. Düzeye göre, en yüksek olan bölgeler sırasıyla, %98,7 ile TR1 İstanbul (İstanbul), %98,3 ile TR5 Batı Anadolu (Ankara, Konya, Karaman) ve %94,4 ile TR3 Ege (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) olarak gerçekleşmektedir. İnternet kullanım oranı, 2021 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde %82,6 iken, 2022 yılında %85,0'a yükselmiştir. 2022 yılında İnternet kullanım oranları, erkeklerin %89,1, kadınların ise %80,9 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2022). Verilere göre, bazı bölgelerde erişim uçurumu neredeyse tamamen kapanmışken, bazı bölgelerde ise hala büyük bir uçurumun varlığından söz edilmektedir. Bu uçurum sadece bölgesel olarak değil nüfusun farklı kesimleri arasında da kısmen devam etmektedir. Bu nedenle dijital eşitsizliğin dağılımını anlamak için erişim oranı kadar kimin eriştiği sorusu daha önemli hale gelmiştir. Araştırmalara göre, erişim uçurumunu belirleyen en önemli faktörler sosyo-demografik eşitsizlikler olarak ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin kadınlara, kentte yaşayanların kırsalda yaşayanlara, gençlerin yaşlılara, gelir ve eğitim düzeyi yüksek olanların düşük olanlara oranla erişimin avantajlı kısmında yer aldıkları görülmektedir.

Şekil 3

Hanelerde İnternet erişim imkânı ve bireylerde İnternet kullanımı (TÜİK, 2022b)

Şekil 3'te görüldüğü üzere, yıllar itibariyle Türkiye'de hanelerde internete erişim ve kullanım durumlarında önemli değişiklikler görülmektedir (TÜİK, 2022b). Kullanılan BİT türlerine göre dijital dönüşüm aşamalar halinde ortaya çıkmaktadır. Tablo 4'te, 2017-2022 yılları arasındaki değişiklikler görülmektedir. Bu verilere göre, masaüstü bilgisayar, uydu televizyon, sabit hatlı telefon kullanımının giderek azaldığı, tablet, internet ve cep telefonu kullanımının ise giderek arttığı, her 100 hanenin yaklaşık 99'unun cep telefonuna/akıllı telefona sahip olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021). Ancak bu, her bireyin eşit koşullarda internete erişim ve teknolojiye sahip olduğu anlamına gelmemektedir.

Tablo 4

Türkiye'deki Hanelerde Bilişim Teknolojileri Bulunma Oranı (TUİK, 2021)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Masaüstü bilgisayar	20,3	19,2	17,6	16,7	16,8	15,8
Taşınabilir bilgisayar (Dizüstü, notebook, Laptop, Tablet PC)	36,7	37,9	37,9	36,4	38,3	36,1
Tablet bilgisayar	29,7	28,4	26,7	22	26,3	24,7
Cep telefonu / Akıllı telefon	97,8	98,7	98,7	99,4	99,3	99,2
Oyun konsolu	5,5	5,6	5,8	5,5	-	-
Sabit hatlı telefon	20,2	-	-	-	-	-
Dijital fotoğraf makinesi / kamera	18,5	-	-	-	-	-
DVD / VCD / DivX oynatıcı	17,8	-	-	-	-	-
Televizyon (uydu yayını ve kablo TV dahil)	-	-	-	-	-	-
İnternete bağlanabilen TV	28,5	32,1	37,7	33,8	-	-
Avuç içi (PDA)	-	-	-	-	-	-
Yazıcı	-	-	-	-	-	-
Tarayıcı	-	-	-	-	-	-
Faks	-	-	-	-	-	-
Çok fonksiyonlu cihaz (yazıcı, faks, taryıcı vb. nin iki veya daha fazlasını içeren)	-	-	-	-	-	-
Diğer	-	-	-	-	58	53,3

Hibrit eğitimde dijital eşitsizlik konusunu anlamadan önce, ülkelerin dijital devrim olanaklarından yararlanma becerilerini değerlendiren İnsani Gelişme Endeksi (İGE), Ağa Hazırlık Endeksi (NRI), BİT-Gelişmişlik Endeksi ve TUİK Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması gibi ölçümlerin, bilgi toplumu içindeki farklılıkları nasıl ortaya koyduğunu anlamak önemlidir.

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), bir ülkenin insani gelişmesini değerlendiren bir ölçüdür ve bu değerlendirmeyi eğitim, sağlık ve ekonomi olmak üzere üç temel boyutta gerçekleştirir (Yıldız, 2015, s.45). İGE, ülkeler arasındaki sosyoekonomik gelişmeyi karşılaştırmak için kullanılarak, bireylerin temel yapabilirliklerini, yani sağlık hizmetlerine, eğitime ve mal/hizmetlere erişimlerini ölçer. Bu endeks, bir ülkenin refahını belirlemede sağlık, eğitim ve gelir gibi faktörlerin ortalama değerleri kadar dağılımının önemli olduğunu vurgular (Dokuzoğlu ve Aktaş, 2022, s.28). Yapılan araştırmalar, ülkelerin İGE puanlarına dayanarak, Türkiye'nin İGE sıralamasının 48. sırada olduğunu göstermektedir. Bu, ülkenin insanların sağlık, eğitim ve ekonomik açıdan genel refah düzeyini ölçen bir endekste orta düzeyde bir performans sergilediğini gösterir. İGE'nin vurguladığı gibi, endeks sadece ortalama değerlere odaklanmaz, aynı zamanda bu faktörlerin dağılımını da göz önünde bulundurur. Bu nedenle, Türkiye'nin bu temel göstergelerdeki eşitsizlikleri ele alması gerekebilir.

BİT Gelişmişlik Endeksi, ülkelerin Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) kullanımındaki performanslarını değerlendirmek amacıyla kullanılan bir ölçüdür. Bu endeks, ülkeler arasındaki BİT'e erişim, kullanım ve becerileri izleyerek karşılaştırmalar yapmayı sağlar. Endeks, ülkelerin BİT altyapısına ve teknolojik kaynaklara erişim düzeyini değerlendirir. Bu, internet kullanımı, mobil telefon kullanıcı sayısının nüfusa oranı, genişbant hizmetlerine ulaşım gibi faktörleri içerir. Ülkelerin BİT kullanımını ölçerken, internet üzerindeki içeriklere ulaşma, sosyal medya kullanımı, çevrimiçi eğitim gibi faktörler üzerinde durur. Endeks, bir ülkenin vatandaşlarının BİT becerilerini ve teknolojik bilgi seviyelerini ölçer. Bu, bilgi ve iletişim teknolojilerini etkili bir şekilde kullanma yetenekleri ile ilgilidir. BİT Gelişmişlik Endeksi, BİT kullanımının sosyoekonomik etkilerini de değerlendirir. Örneğin, eğitim ve ekonomik kalkınma gibi alanlarda BİT'in etkilerini ölçer. Endeks, zaman içindeki BİT gelişimini takip ederek, ülkelerin dijitalleşme süreçlerindeki değişimleri analiz etmeyi sağlar. Bu

bağlamda, BİT Gelişmişlik Endeksi, bilgi toplumları arasındaki farkları ve dijital eşitsizlikleri anlamak, BİT politikalarının etkinliğini değerlendirmek ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir araçtır. Türkiye'nin BİT Gelişmişlik Endeksi'nde 176 ülke arasında 67. sırada yer aldığı belirtilmektedir. Endeks genel olarak ülkemizin bilgi ve iletişim teknolojilerini etkili kullanma açısından orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Ağa Hazırlık Endeksi (NRI), bir ülkenin dijital devrimden yararlanma kapasitesini değerlendiren bir ölçüdür. NRI'nin temel amacı, bir ülkenin dijital teknolojileri benimseme ve kullanma konusundaki hazırlıklarını ölçerek, bu teknolojilerin ekonomiyi ve toplumu nasıl etkilediğini değerlendirmektir. NRI, bir ülkenin dijital teknolojilere adapte olma yeteneklerini değerlendirir. Bu, genişbant altyapısı, internet erişimi, teknoloji kullanımı ve benzeri faktörleri içerir. NRI, ülkelerin yenilik performansındaki dikkat çekici noktalara işaret ederek yenilik, ekonomik büyüme, rekabet avantajı ve sürdürülebilir kalkınma gibi faktörlere katkıda bulunabilir. Endeks, bir ülkenin dijital teknolojileri benimsemesi için gerekli olan itici güçleri belirler. Bunlar, yasal düzenlemeler, eğitim sistemleri, Ar-Ge yatırımları gibi etkenler olabilir.

NRI, dijital teknolojilerin bir ekonomiyi ve toplumu nasıl etkilediğini analiz eder ve ülkeler arasında dijital hazırlık düzeyini karşılaştırarak, küresel düzeyde rekabet avantajlarını ve zayıflıkları belirlemeye yardımcı olur. Bu özellikler, NRI'nin bir ülkenin dijital dönüşüm sürecindeki performansını değerlendirmeye ve dijital teknolojilerin toplum ve ekonomi üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik önemli bir araç olmasını sağlar. Türkiye'nin NRI sıralamasının 139 ülke arasında 48. sırada yer aldığı görülmektedir. Bu endeks, ülkenin dijital dönüşüm sürecindeki performansını değerlendirme ve dijital teknolojilerin ekonomi ve toplum üzerindeki etkilerini anlama konusunda önemli bilgiler sağlamaktadır.

TÜİK'in (2022) "Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması" verilerine göre, ülkemizdeki bazı bölgelerde erişim uçurumu neredeyse tamamen kapanmışken, bazı bölgelerde ise hala büyük bir uçurumun varlığından söz edilmektedir. Bu uçurum sadece bölgesel olarak değil nüfusun farklı kesimleri arasında da kısmen devam etmektedir. Araştırmalara göre, erişim uçurumunu belirleyen en önemli faktörler sosyo-demografik eşitsizlikler olarak ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin kadınlara, kentte yaşayanların kırsalda yaşayanlara, gençlerin yaşlılara, gelir ve eğitim düzeyi yüksek olanların düşük olanlara oranla erişimin avantajlı kısmında yer aldıkları görülmektedir.

Hibrit Eğitimde Dijital Eşitsizlik

Dünyanın her yerinde birçok insan için, ister varlık ister yokluk olarak deneyimlensin, dijital teknolojinin yaygınlığı önemlidir. Dijital teknolojinin ayırt edici yönünü, Silverstone vd. (1994, s.25)'nin "double articulation" (çift artikülasyon/çift ekleme) olarak adlandırdığı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamusal ve özel anlamlarının karşılıklı olarak müzakere edildiği bir iletişim ortamı oluşturması olarak açıklamaktadır. Eşitsizliğe katkıda bulunan faktörler yalnızca teknolojinin ağ bağlantılı yapılanması ve ona erişme ve kullanma becerisi değildir, aynı zamanda bilgiye ve kamusal alana erişimin sağlanmasıdır. Bu bağlamda dijital olarak etkinleştirilen bir ağ toplumunda eşitsizliği değerlendirmek önem arz etmektedir. Bilgi toplumu için önemli bir kaynak olmaktadır. Bu nedenle teknolojinin toplumun ekonomik, politik ve sosyo-kültürel süreçlerinde kullanılması eşitsizliği şekillendirmektedir (Wessels, 2013, s.17-18).

Teknolojinin sağladığı imkânlardan etkilenen toplumlarda eğitime olan talep artarak önem kazanmaktadır. Teknolojiyle eğitimin iç içe geçmesiyle birlikte bu bilgi ve teknolojiye erişebilenler ve erişemeyenler arasında dijital bir eşitsizlik ortaya çıkmıştır. Sosyal adalet ve eşitlik çerçevesinde eğitimde teknoloji kullanımı sağlanırsa dezavantajlı grupların eğitime erişimi kolaylaştırılabilir ve yetişkinlere yaşam boyu öğrenme olanakları sunulabilir. Ancak teknolojinin etkisinin öğrenmenin teminatı gibi görüldüğünde,

eğitimde piyasalaşmaya uygun bir zemin oluşturması gibi tehlikeler de oluşabilmektedir. Öyle ki teknolojiye eşit erişim sağlanmadığında, “dijital eşitsizlik” olarak ifade edilen teknoloji kullananlar ve kullanamayanlar arasındaki eşitsizliğin giderek artmakta olduğu görülmektedir (Yıldız ve Vural, 2020, s.561). Pandemi süreciyle beraber çevrimiçi teknolojilerin kullanımı önemli hale gelirken, dijital teknolojilerin kullanımı birçok ülkede eşitsizliklerin artmasına neden olmaktadır. Çünkü küresel boyutta adil bir dijital erişim söz konusu olmamaktadır. Bireyler ve sosyal gruplar arasında teknolojiye erişimde farklılıklar olduğu gibi, teknoloji kullanımından yararlanma kapasiteleri açısından da farklar bulunmaktadır. Dijital eşitsizlikler, teknolojiye gerçek erişimdeki farklılıklardan, aynı zamanda dijital okuryazarlık farklılıklarından kaynaklanan bir şekilde kavramsallaştırılabilir – bireylerin dijital teknolojilerin (bilgisayar, İnternet, mobil cihazlar ve uygulamalar vb.) kullanımından yarar elde etmek için gerekli olan bilgiye erişim, işleme, katılım ve anlama kapasiteleri, bilgiye erişim kapasitesi, motivasyonu ve yetkinliği. Bu erişim ve dijital okuryazarlık farklılıkları, ekonomik, sosyal, kültürel ve küresel bağlamlara derinlemesine gömülüdür. Böylesi bir durum tüm sosyal yaşamı etkisi altına aldığı gibi Covid-19 pandemi krizi ile birlikte daha fazla ihtiyaç duyulan uzaktan eğitim sürecinde eğitimciler ve öğrenciler için eşitlikli bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Beaunoyer vd., 2020, s.1).

Covid-19 Pandemisi Dünya çapında her 10 öğrenciden en az 9’u için eğitimi kesintiye uğratmıştır. Okul öncesi eğitimden yükseköğretim düzeyine kadar 191 ülkede, 1,5 milyardan fazla öğrenci salgından olumsuz şekilde etkilenmiştir. Toplam öğrenci sayısının %50’si olan 826 milyon öğrenci evde bilgisayara sahip değilken, toplam öğrenci sayısının %43’ü olan 706 milyon öğrencinin evde internet erişim imkânı bulunmamaktadır. Mobil erişime sahip olamayan 56 milyon öğrenci ile 63 milyon ilköğretim ve ortaokul öğretmenleri, okulların kapanmasından olumsuz etkilenmişlerdir. Dünya genelindeki BİT’e erişim konusundaki eşitsizliklerin oluşturduğu boşluklar, eğitimin devamlılığı açısından önemli bir risk olarak görülmektedir. Çünkü BİT’e erişim konusunda yeterli altyapıya sahip ülkelerde bile uzaktan eğitim sorunlar oluştururken, örneğin %64 oranında Sahra-altı Afrika bölgelerindeki gibi bu teknolojilere erişemeyen ülkelerdeki ilköğretim öğretmenleri ve %50 oranında orta öğretim öğretmenleri asgari eğitim olanaklarına sahip olabilmektedir (Unesdoc, Digital Library, 2020).

Okulların yarıda kesilmesinin öğrencilerin öğrenmesi, güvenliği, sağlığı ve esenliği üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne alındığında, açık bir politika zorunluluğu, öğrenime derhal devam etmek ve sınıf etkileşiminin simülasyonu olan yeni yollar bulmaya odaklanılmıştır. Bu amaçla, birçok ülke pandeminin etkisine göğüs germeye ve okulları yeniden açmanın belirsizliğiyle boğuşmaya devam ederken, 60’tan fazla ülke uzaktan ve hibrit (çevrimiçi, online, karma) eğitim imkanı sunarak okulları kısmen yeniden açmayı tercih etmiştir (Liu, 2021, s.1). Uzaktan eğitim genellikle öğrencilerin bir sınıf ortamında bulunmadıkları, evlerinden dijital kaynaklarla eğitime dahil oldukları durumları tanımlamak için kullanılmaktadır. Uzaktan eğitimin alternatif bileşenlerinden olan literatürde çevrimiçi/online, harmanlanmış, karma gibi terimlerle ifade edilen “hibrit öğrenme”dir. Hibrit öğrenme de çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Ancak en yaygın olarak çevrimiçi ve yüz yüze öğretim ve öğrenmenin bir karışımını ifade etmektedir. Hibrit öğrenme, bazı bireylerin sınıftan ve öğretmenle aynı yerde öğrendiği, sınıftaki diğerlerinin ise genellikle dijital ortama dayalı uzaktan öğrendiği (ev vb.) durumları ifade etmek için kullanılmıştır (Coleman, 2021, s.8). Uzaktan eğitim ve eğitim teknolojisinin bir kombinasyonu olan bu yöntemle okulların kapanmasından kaynaklanan öğrenme kesintilerinin olumsuz sonuçlarını azaltmak için bir çözüm imkânı sunarken, ortaya çıkan araştırmalar, bilgi ve iletişim teknolojisine (BİT) erişimdeki büyük eşitsizliğin birçok ülkede öğrenmenin sürekliliğini engelleyebileceğini göstermektedir (Liu, 2021, s.1-2). Türkiye’de de uzaktan eğitim aracılığıyla sağlanan erişim ile ilgili veriler uzaktan öğretim araçlarının etkililiği ile birlikte değerlendirildiğinde derin uçurumların oluştuğunu gözler önüne sermektedir (Yıldız ve Vural, 2020, s.561). OECD ülkeleri genelinde ortalama olarak, 15 yaşındaki çocukların yaklaşık yarısı,

okul müdürlerinin etkili bir çevrimiçi öğrenme destek platformunun mevcut olduğunu bildirdiği okullara kayıtlıdır. Ülkeler içinde ve ülkeler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Singapur, Çin'in dört eyaleti ve Makao (Çin) ve Danimarka'da 10 öğrenciden 9'u etkili bir çevrimiçi öğrenme destek platformuna sahip okullara kayıtlıyken, Arjantin, Kosta Rika, Kosova, Panama, Lüksemburg, Japonya, Peru, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Beyaz Rusya ve Fas'ta bu oran %30'un altındadır. Dijital cihazları kullanarak öğretme ve öğrenmeyi geliştirme kapasitesi daha yüksek olan okullara devam eden öğrenciler, OECD ülkeleri genelinde ortalama olarak PISA'da daha yüksek puan almıştır (OECD, 2020, s.25-26).

Bireylerin bilgi ve teknolojiye daha rahat erişebilmelerinde bilgisayar ve internete sahip olmak önemli bir unsurdur. Özellikle 2020 yılında yaşanan COVID-19 pandemi dönemi ile birlikte bunun önemi daha iyi anlaşılmıştır. Evlerinde bilgisayar olmadığı için eğitim çağındaki birçok kişi çevrimiçi eğitimlere katılamamıştır. Bir masüstü veya dizüstü bilgisayara sahip yani bilgisayarlı hane halkı sayısının toplam hane halkı sayısına bölünmesiyle hanelerde bilgisayar sahipliği hesaplanmaktadır. Türkiye %53,3'lük oranla bilgisayara sahip olma konusunda ülkeler ortalamasının altında yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye'de bilgisayara sahip olma imkânının bir önceki yıllara oranla gerilediği görülmektedir. Bu durum bilgisayarın, tablet, telefon vb. gibi diğer BİT cihazlarıyla ikame edildiğini düşündürmektedir. 2021 yılında bilgisayarlı hane oranının en yüksek olduğu ülke olarak Singapur karşımıza çıkmaktadır (TÜBİSAD, 2022, s.48). Internet World Stats (2022) verilerine göre, Covid-19 pandemi krizi sonrası dünya çapındaki internet kullanımı ve nüfus istatistikleri Tablo 5'te, küresel internet kullanım miktarları coğrafi bölgelere göre Şekil 4'te gösterilmektedir.

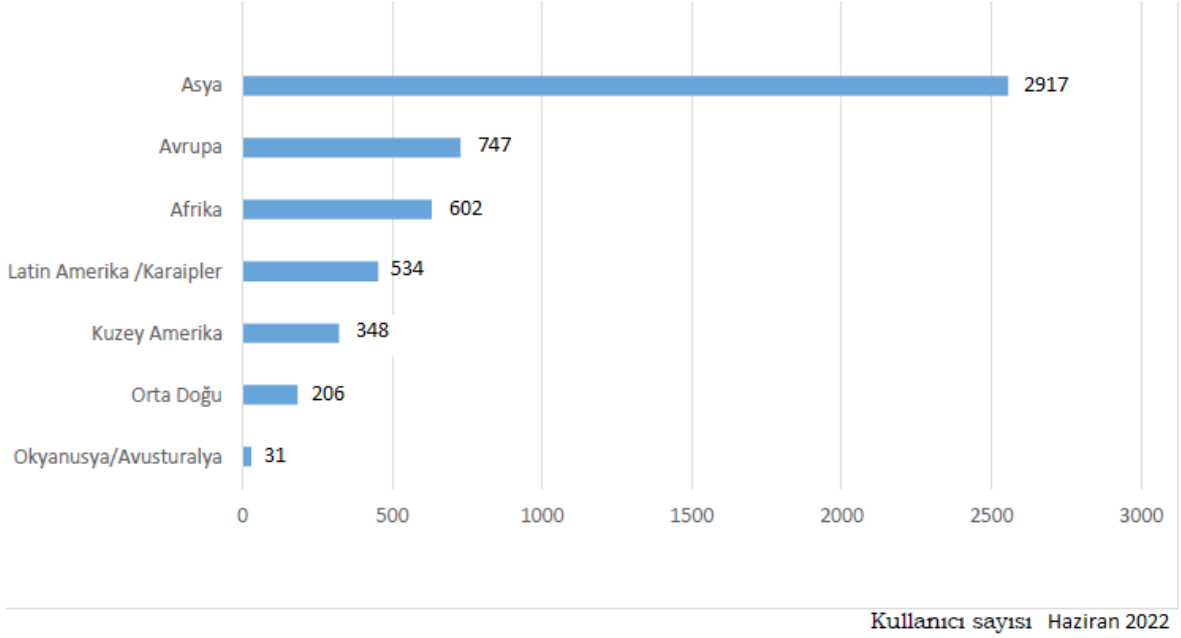
Tablo 5

Dünya Genelindeki İnternet Kullanımı ve Nüfus İstatistikleri (Internet World Stats, 2022)

DÜNYA İNTERNET KULLANIMI VE NÜFUS İSTATİSTİKLERİ 2022 YIL - TAHMİNLERİ					
Dünya Bölgeleri	Nüfus (2022 Tahm.)	Nüfus Yüzdesi (%)	İnternet Kullanıcıları 30 Haziran 2022	Büyüme 2000- 2022 (%)	İnternet Dünyası (%)
Afrika	1.394.588.547	17.6 %	652.865.628	14,362 %	11.9 %
Asya	4.352.169.960	54.9 %	2.934.186.678	2,467 %	53.6 %
Avrupa	837.472.045	10.6 %	750.045.495	614 %	13.7 %
Latin Amerika / Karayipler	664.099.841	8.4 %	543.396.621	2,907 %	9.9 %
Orta Doğu	374.226.482	4.7 %	349.572.583	223 %	6.4 %
Kuzey Amerika	268.302.801	3.4 %	211.796.760	6,378 %	3.9 %
Okyanusya / Avustralya	43.602.955	0.5 %	31.191.971	309 %	0.6 %
Dünya Toplamı	7.934.462.631	100 %	5.473.055.736	1,416 %	100 %

Şekil 4

Coğrafi Bölgelere Göre Dünyadaki İnternet Kullanıcıları (Haziran 2022) (Internet World Stats, 2022)

Dijital eşitsizlik konusunda inceleme yapan araştırmacılardan, daha önce Bellcore olarak bilinen teknoloji şirketinde sosyal bilimci olan James Katz ve Bilgi Toplumu Araştırma Merkezi'nde çalışan Philip Aspden, farkın gerçekten var olup olmadığını değerlendirmek için İnternet kullanımıyla ilgili ilk demografik anketlerden birini gerçekleştirmişlerdir ve sonuçları 1997'de profesyonel bir teknoloji dergisinde yayınlamışlardır. Makalede Katz ve Aspden, gerçek hayatta olduğu gibi çevrimiçi ortamda da kültürel ve ırksal eşitsizliklerin olduğuna dair gözlemlerini aktarmışlardır. Anket aracılığıyla, İnternet kullanıcılarının kullanmayanlara göre genellikle daha zengin ve daha eğitilmiş olduğunu, "siyah ve Hispanik" insanların "orantısız bir şekilde İnternette habersiz olduklarını" belirtmişlerdir (Parks, 2013, s.23). NTIA (National Telecommunications and Information Administration - Ulusal Telekomünikasyon ve Bilgi İdaresi) ve FCC (The Federal Communications Commission - Federal İletişim Komisyonu) tarafından yürütülen araştırmalar, ABD'deki bireylerin yaklaşık üçte ikisinin evlerinde yüksek hızlı İnternet bağlantısı olmadığını tespit etmiştir. Orantısız bir sayı, düşük gelirli aileler, yüksek eğitilmiş olmayanlar, engelliler, azınlıklar ve ülkenin kırsal kesimlerinde yaşayan ailelerdir (Parks, 2013, s.24). 2021 NTIA İnternet Kullanım Anketi, COVID-19 pandemisinin başlangıcından bu yana Amerika'da İnternet kullanımının nasıl geliştiğine dair ilk kapsamlı federal verileri temsil etmektedir. Pandemi dönemiyle birlikte, yüksek hızlı internet erişiminin bir lüks olmadığı, bir zorunluluk haline geldiği anlaşılmıştır. İş yerleri ve okullar çevrimiçi ortamlara geçerken, uygun fiyatlı, güvenilir, yüksek hızlı bağlantılara, uygun cihazlara ve dijital becerilere erişimi olmayan aileler geride kalmaktadır (Goldberg, 2022). Örneğin, Kenya'da, bazı gençler bilgisayarla hiç tanışmamıştır. Bazıları da bağış yapılan dizüstü bilgisayarlarda temel bir kelime işlemci programıyla çalışmayı öğrenmektedirler. Hindistan herhangi bir karayolu sistemine bağlı olmayacak kadar uzak, engebeli alanlarda yer aldığından geniş bant için gerekli altyapının kurulması maliyet gerektirmektedir. Yerli Amerikalıların bu kadar düşük İnternet bağlantısına sahip olmasının bir başka nedeni de gelirdir, çünkü olağanüstü yüksek bir yüzde yoksulluk düzeyinde veya altında yaşamaktadır. Geniş bant imkânı kendi bölgelerine genişletilse bile, birçoğu aylık bağlantı ücretini ödeyememektedir. Bu da halkın parlak bir gelecek adına, kültürlerini koruma ve özyönetim, ekonomik fırsat, sağlık, eğitim, kamu güvenliği ve refah için iç

yapılarını inşa etme çabalarını engellemektedir (Parks, 2013, s.14-15). Birleşmiş milletlerin, “*Bilgi ve iletişim alanındaki fırsatlar, kaynaklar ve erişim dağılımında gittikçe büyüyen bir eşitsizlik söz konusu olmaktadır. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler arasında BİT ve onunla ilgili uçurum giderek büyümekte ve bilgi yoksulluğu olarak adlandırılan bir çeşit yeni yoksulluk türü ortaya çıkmaktadır*” şeklindeki tespiti dijital eşitsizliğin önemini ortaya koymaktadır (ACC, 1997, akt. Öztürk, 2005, s.112-113). UNICEF Eğitim Birimi Şefi Robert Jenkins, okulların kapalı olduğu dönemde, çocukların eğitimlerinin kesintisiz devamı için gereken teknolojiye ve araç-gerece erişimlerinin son derece eşitsiz olduğunu belirtmektedir. Benzer durumda, evden eğitimlerine devam etmeleri için yeterli kaynağa erişemeyen çocukların, eğitimlerini desteklemek için hiçbir imkânın bulunmadığını, bu nedenle her çocuk ve okul için internete erişimi hızlandırmanın ve eğitim aracı sağlamanın büyük bir önem taşıdığını ifade etmektedir (UNICEF, 2020).

Çin’de başlayan COVID-19 salgını nedeniyle, ulusal düzeyde 21 Şubat 2020 tarihi itibarıyla tüm okullar kapatılmıştır. Bu süreçte, Çin Eğitim Bakanlığı tarafından “Kesintili Sınıflar, Kesintisiz Öğrenme (Disrupted Classes, Undisrupted Learning)” girişimi başlatılarak 270 milyondan fazla öğrenci için evlerinde esnek çevrimiçi öğrenme fırsatı sunulmuştur. Mevcut altyapısı bulunan çevrimiçi öğrenme platformunda (www.eduyun.cn) yer alan dijital kitaplar, görsel/işitsel öğretim ve okuma materyallerinden yararlanılmıştır. Bu platform aracılığıyla sadece öğretim programına yönelik eğitimler verilmemekte, can güvenliği, akıl sağlığı, ahlaki ve aile eğitimi gibi eğitimler de verilmektedir. Ulusal eğitim bilişiminin gelişimini desteklemek amacıyla Çin Mobil İletişim Grubu Limited Şirketi (China Mobile Communications Group Company Limited - CMCC), Çin Eğitim Bakanlığı ile kampüs genişbant hızlandırma ve ücret indirimi gerçekleştirmektedir. Öğrenme platformunda yer alan eğitim içeriğinden çocuklarına uygun içeriği seçmeleri ve süreci takip etmeleri amacıyla ebeveynlere çocuklarının evdeki öğretmeni olma rolü verilmektedir. Ayrıca öğretmenlerin öğrencileri ile etkileşimli ders anlatımı yapabilmeleri için öğretim felsefesinin değiştirilerek içeriklerin bölümlendirilmesi yöntemi olan “Rain-classroom” isimli öğretim platformu kullanılmıştır (Huang, R.H vd., 2020, s.10-31). Çin, yenilikçi uygulamalar geliştirerek öğrenme süreçlerini etkin kılmak ve kolaylaştırmak için Covid-19 sonrasında da internet alt yapısını güçlendirmiş, laboratuvar ve uygulamalı dersler dışındaki tüm ders içeriklerinin öğretimini kapsayan çevrimiçi ve eşzamanlı eğitim yani hibrit eğitim platformları oluşturmuştur (Yağız, 2021, s.45).

Çin’e 4700 km’lik bir kara parçası ve 13 sınır noktasıyla komşu olan Moğolistan, salgından etkilenme açısından yüksek bir riskle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Moğolistan Hükümeti, vatandaşlarını bu riskten korumak için önleyici bir tedbir olarak 26 Ocak 2020 tarihinden itibaren tüm eğitim tesislerini askıya almıştır. Hükümet, öğrencilerin eğitimlerine devam etmesi için çevrimiçi kurslar ve Moğolca, Kazakça, Tuvanca ve İşaret dili gibi çeşitli dillerde öğrenciler, veliler ve öğretmenlerin kullanımına açık olan 16 farklı televizyon kanalında günlük dersler yayınlamıştır. Okulların kapanmasından itibaren, eğitim web sitesine (www.econtent.edu.mn) 480 çevrimiçi ders ve 206 ders kitabı yüklenerek 100.000’den fazla kullanıcıya ulaşmıştır (UNESCO, 2020).

Okulların kapatılmasının ardından İspanya’da öğrenmenin devamlılığı için çeşitli yöntemler uygulanmaya başlanmıştır. Eğitim Bakanlığı ile yayıncılık endüstrisinin önde gelen temsilcileri ile iş birliği içinde hazırlanan “EduClan” isimli bir öğrenme platformu kullanılmıştır. 3 ile 10 yaş arası çocuklar için dijital öğrenme kaynakları sunan bir İspanyol platformudur. Buradaki içerikler aynı zamanda ulusal bir kanal olan Apredemos En Casa adlı televizyon kanalında da mevcuttur (Dünya Bankası, 2020, s.42). 18 Mart’tan itibaren Belçika Hükümeti, zorunlu haller dışında ülke genelinde sokağa çıkma yasağı uygulamıştır. Uzaktan eğitimden yararlanmak için dizüstü bilgisayar kampanyası başlatılmıştır. Maddi imkânları yetersiz olan öğrencilere Telenet ve Proximus gibi şirketler ücretsiz İnternet erişimi hizmeti sağlamışlardır (Yağız, 2021, s.45).

Türkiye’de, Milli Eğitim Bakanlığının açıklamasına göre, 16 Mart itibariyle okullar kapatılmıştır. Bu açıklamaya göre, Nisan ayında yapılması planlanan bir haftalık ara tatil öne çekilmiş ve uzaktan eğitim süreci 23 Mart Pazartesi gününden itibaren başlamıştır (MEB, 2020a). 25 Mart’ta yapılan yeni bir açıklamada, okulların 30 Nisan’a kadar kapalı kalacağı ve uzaktan eğitimin devam edeceği duyurulmuştur (MEB, 2020b). Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ve TRT işbirliği ile kurulan 3 EBA TV kanalı (EBA TV İlkokul, EBA TV Ortaokul ve EBA TV Lise) üzerinden dersler işlenmekte, eğitim kademelerine göre belirlenmiş kanallar kullanılmaktadır. Sınıf seviyelerine uygun programlar bu kanallarda sunulmaktadır. Öğrenciler, kendi sınıflarına ait ders anlatımlarını ve yayın akışını takip etmektedirler (MEB, 2020c). Milli Eğitim Bakanlığı, EBA dışında Öğretmen Bilişim Ağı (ÖBA), Öğrenci / Öğretmen Destek Sistemi, Matematik Eğitim Platformu, Türkçe Eğitim Platformu, İngilizce Eğitim Platformu DİYALEKT, Halk Eğitimi Merkezleri Bilişim Ağı (HEMBA), Mesleki Eğitim Arttırılmış Gerçeklik gibi platformları etkin bir şekilde kullanılması ve geliştirilmesi için kullanılabilirlik testleri ve kullanım sonuçlarına göre geliştirmiştir. Öğrenci ve öğretmenlerin teknolojik yatırımlardan en iyi şekilde yararlanmalarını sağlamıştır (MEB, 2020d). EBA TV’nin 30 Mart - 3 Nisan 2020 tarihleri arasındaki ortaokul için yapılmış örnek programı Şekil 5’te gösterilmektedir (MEB, 2020e).

Şekil 5

EBA TV 30 Mart – 3 Nisan 2020 Tarihleri Arasındaki Ortaokul Programı (MEB, 2020e).

EBA TV | ORTAOKUL

SINIF	SAAT	PAZARTESİ	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE	CUMA
ORTAOKUL 5. SINIF	09:00	TÜRKÇE-5	SOSYAL BİLGİLER-5	İNGİLİZCE-5	TÜRKÇE-5	İNGİLİZCE-5
	09:30	MATEMATİK-5	FEN BİLİMLERİ-5	MATEMATİK-5	DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ-5	FEN BİLİMLERİ-5
ORTAOKUL 6. SINIF	10:00	TÜRKÇE-6	SOSYAL BİLGİLER-6	İNGİLİZCE-6	TÜRKÇE-6	İNGİLİZCE-6
	10:30	MATEMATİK-6	FEN BİLİMLERİ-6	DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ-6	MATEMATİK-6	FEN BİLİMLERİ-6
ORTAOKUL 7. SINIF	11:00	TÜRKÇE-7	SOSYAL BİLGİLER-7	İNGİLİZCE-7	TÜRKÇE-7	MATEMATİK-7
	11:30	MATEMATİK-7	FEN BİLİMLERİ-7	MATEMATİK-7	DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ-7	FEN BİLİMLERİ-7
ORTAOKUL 8. SINIF	12:00	TÜRKÇE-8	T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK-8	İNGİLİZCE-8	TÜRKÇE-8	İNGİLİZCE-8
	12:30	MATEMATİK-8	FEN BİLİMLERİ-8	DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ-8	MATEMATİK-8	FEN BİLİMLERİ-8
İMAM HATİP ORTAOKULLU	13:00	ARAPÇA-5	ARAPÇA-6	ARAPÇA-7	ARAPÇA-8	ARAPÇA-5 (T)
UYUM SINIFLARI	13:30	UYUM İÇİN TÜRKÇE	UYUM İÇİN TÜRKÇE	UYUM İÇİN TÜRKÇE	UYUM İÇİN TÜRKÇE	UYUM İÇİN TÜRKÇE
ÖZEL EĞİTİM	14:00	BİLİŞSEL BECERİLER	ÖZBAKIM BECERİLERİ	MATEMATİK	TÜRKÇE	GÜNLÜK YAŞAM BECERİLERİ
TEKRAR	14:30 - 20:00					

30-03
MART-NISAN

meb.gov.tr

EBA, öğretmenler ve öğrenciler için hazırlanmış olan bir eğitim platformu olarak, okul eğitimine destek verme amacıyla en çok tercih edilen kaynaklardan biridir. Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından tasarlanan FATİH (Fırsatları Artırma Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) projesi, e-çerik konusunda öğrenci ve öğretmenlere destek olma hedefiyle önemli bir unsur olmuştur (Bal ve Boz, 2017, s.5). EBA, öğrenci ve öğretmenlere doğru ve güvenilir e-çeriklere ulaşma imkânı sumaktadır. Aynı zamanda uzaktan eğitim sürecinde, EBA aracılığıyla öğretmenlerle öğrenciler arasındaki etkileşim ve iletişim yüz yüze eğitim koşullarına yakın bir seviyede sağlanmaktadır (Türker ve Dündar, 2020, s.326). Türkiye’de EBA platformu üzerinden gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinde, öğretmen ile öğrenci arasındaki mesafeyi ortadan kaldırarak etkileşimli ders işlenmesine olanak tanıyan, 8.sınıflar için öğrenci ve öğretmenlerin sanal ortamda eşzamanlı olarak bir araya gelmelerini sağlayan “EBA canlı sınıf” uygulaması başlatılmıştır. Diğer sınıf seviyeleri için ise tek yönlü eğitim, TRT EBA TV üzerinden sağlanmıştır (MEB, 2020f). Bunun yanı sıra, birinci döneme ait müfredat ve

kazanımları kapsayan 490 sorudan oluşan Soru Destek Paketi, liselerin her seviyesindeki öğretmen ve öğrencilerin erişimine sunulmuştur. Bu pakete MEB Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün web sitesi "<http://odsgm.meb.gov.tr/>" üzerinden ulaşılabilmektedir (MEB, 2020g). Uzaktan eğitim sürekliliği açısından özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar için Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından günlük yaşam becerileri, kavram öğretimi ve akademik gelişim alanlarına ait 19 uygulama, EBA ile Genel Müdürlüğü'nün "orgm.meb.gov.tr" internet sitesi üzerinden kullanıcıların erişimine açılmıştır (MEB, 2020h). Ayrıca, bu dönemde Millî Eğitim Bakanlığı, internet altyapısına sahip olmayan öğretmenler ve öğrencileri göz önünde bulundurarak Türkiye'de faaliyet gösteren üç büyük GSM operatörüyle anlaşarak 8 GB'a kadar ücretsiz internet hizmeti sağlamıştır (MEB, 2020i).

Covid-19 pandemi salgını nedeniyle Yükseköğretim Kurulu (YÖK), yükseköğretim kurumlarında 16 Mart 2020 tarihinden itibaren eğitime ara verildiğini bildirmiştir ve YÖK bünyesinde farklı üniversitelerden alanında uzman eğitimciler tarafından oluşturulan "Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm Komisyonu" aracılığıyla "Pandemi Dönemi Uzaktan Öğretim Uygulamaları Yol Haritası" oluşturulmuştur. "Dijital Dönüşüm Projesi" kapsamında, yeni kurulmuş üniversitelerde bulunan öğretim elemanlarına ve öğrencilere eğitim verilmiştir. Talep edilmesi halinde tüm öğretim elemanlarına, bu süreçleri yürütebilmeleri için gerekli yetkinliği sağlayacak olan eğitimcilerin eğitimi olarak da adlandırılan "Dijital Çağda Yükseköğretimde Öğrenme ve Öğretme" dersi ve yetkinliğinin dijital imkânlarla verilmesi sağlanmıştır (YÖK, 2020a). Yükseköğretim Kurulu Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği'nin 23 Mart 2020 tarihli duyurusuna göre, üniversiteler tarafından üretilen dijital ders içerikleri, Yükseköğretim Kurumları Dersleri olarak adlandırılan web arayüzü üzerinden üniversite öğrencilerinin erişimine açılmıştır. YÖK Dersleri Platformuna "<https://yokdersleri.yok.gov.tr/>" internet adresinden erişim sağlanmaktadır. Platformun ana sayfasında, sol tarafta "Fakülte / MYO / Lisans Tamamlama / Ortak Dersler Bölümü / Dijital Eğitim Dersleri" başlıkları bulunmaktadır. İlgili başlık seçilerek, bir programa ait kitaplara dijital ortamda hemen erişilebilir. Kullanıcı istediği takdirde seçtiği dijital eğitici materyali (kitabı) bilgisayarına indirebilir veya yazılı olarak çıktısını alabilir. Bu şekilde, YÖK Dersleri Platformu aracılığıyla farklı üniversitelerdeki öğretim elemanlarının dersleri tüm üniversite öğrencilerinin kullanımına sunulmuştur. Bu sayede öğrencilerin farklı akademik kültürlerle tanışmaları sağlanmaktadır (YÖK, 2020). YÖK Başkanı Prof. Dr. Erol Özvar, Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat'taki depremler sonrası 3 Nisan 2023 itibarıyla uygulanmak üzere, 2022-2023 eğitim ve öğretim yılı bahar döneminde, isteyen öğrencilere devam şartı olmadan yüz yüze eğitim imkânı sunulduğunu ve hibrit eğitim modelinin başlatıldığını duyurmuştur (YÖK, 2023). Deprem sonrası dönem, öğrencilerin eğitimlerini sürdürmelerini zorlaştıran barınma, ders çalışma ve diğer sorunları beraberinde getirmektedir. Özellikle depremzedelerin yaşadığı konaklama, internet erişimi, psikolojik durum ve ekonomik koşullar gibi zorluklar göz önüne alındığında, çevrimiçi öğrenme yöntemlerinin etkili bir şekilde kullanılması ve hibrit öğrenme modelinin tercih edilmesi önemlidir. Bununla birlikte, çevrimiçi öğrenmeye yönelik olumsuz tutumların ve bilinçsiz kullanımların azaltılması için öğretmenlerin ve öğrencilerin çevrimiçi ve hibrit öğrenme sürecine uyum sağlamalarını desteklemek üzere eğitimler düzenlenmeli, teknik altyapı güçlendirilmeli ve internet erişimi artırılmalıdır (Yamamoto ve Altun, 2023, s.127-131).

Sonuç

Dijitalleşme son yüzyılda ekonomik ve toplumsal hayatta ciddi dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Dijitalleşmenin dönüşüm yaşamasına sebep olduğu alanların başında eğitim gelmektedir. Mart 2020'de başlayan ve dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de etkili olan pandemi, sokağa çıkma ve fiziksel mesafe kısıtlamalarıyla birlikte zorunlu olarak uzaktan eğitim uygulamalarının hızla hayata geçirilmesine yol açmıştır. Bu uygulamanın dijital teknolojilerle gerçekleştirilme gerekliliği nedeniyle beraberinde de eğitimde eşitlik tartışmalarını getirmiştir.

Dijital araçlara erişim konusunda yaşanan eşitsizliği ifade eden, dijital uçurum, bölünme, yarıma gibi kavramlarla da ifade edilen dijital eşitsizlik kavramı literatürde tartışmaların odak noktası haline gelmektedir. Dijital eşitsizlik, dünyanın birçok ülkesinde önemli sorunlardan biri olmaktadır. Pandemi koşullarından itibaren daha da belirginleşen dijital eşitsizlik konusunda eğitime erişim ve devamlılığın sağlanmasındaki en temel sorunu, içinde bulunulan ekonomik şartlar oluşturmaktadır. Bu koşulların çözümüne yönelik daha etkili sosyal politikaların geliştirilmesi gerekliliği açıktır. Ayrıca eğitimde fırsat eşitliği oluşturmak adına girilen politikalar da sorunun çözümünü kolaylaştırmamaktadır. Çünkü eğitimi her vatandaşın hakkı olarak tanımlayan ve tüm toplumsal kesimlere erişimi sağlayan bu tür uygulamalar, dezavantajlı veya eşitsiz koşullarda yaşayan bireylerin durumunu göz ardı etmektedir. Bu sebeple bu tür sosyal gruplara yönelik fırsat eşitliğini sağlamak için öncelik verme veya telafi edici yaklaşımların benimsenmesi gereklidir (Yıldız ve Vural, 2020, s.562).

Dünya hızla teknolojiyle zenginleştirilmiş ortamlara gömülürken, daha az görünür olan dijital eşitsizlik, bireylerin aktif sosyal katılımını engelleyen fiili bir engel oluşturmakta ve özellikle dijital olarak haklarından mahrum olan nüfus için yukarıya doğru sosyal hareketliliğin boşluğuna işaret etmektedir. Sosyal eşitsizliklerle doğru orantılı olarak artan dijital eşitsizliğin, bireylerin eğitim süreçlerine etkili bir şekilde katılımlarını engelleyen ve sosyal konumlarını istedikleri seviyeye yükseltmelerini sınırlayabilen önemli bir engel olduğu görülmektedir (Liu, 2021, s.2). Yakın zamanda meydana gelen Covid-19 salgını sırasında elde edilen istatistiki veriler de bu bakış açısını desteklemektedir. İncelenen verilere göre, dünya genelindeki toplam öğrenci sayısının %40'ına denk gelen yaklaşık 645 milyon öğrenci, internet erişimine sahip olamamıştır. Bu durum, uzaktan eğitim politikalarının eksikliği veya evde öğrenim için gerekli ekipmanın bulunmaması gibi sebeplerle eğitimden yoksun kalan büyük bir öğrenci kitlesini ortaya koymaktadır (Sezgin ve Fırat, 2020, s.43). Uzaktan eğitim yönteminden herhangi birine ulaşamayan her dört öğrenciden üçünün kırsal bölgelerde yaşadığı, sosyoekonomik düzey bakımından en alt konumda yer alan ailelerden geldikleri görülmektedir (UNICEF, 2020).

Dijital eşitsizliğin kapsamı ve ölçülmesi konusunda ITU ve WEF gibi kuruluşlar farklı yöntemler geliştirerek ortaya çıkan endeksler ile ülkeler arasındaki dijital eşitsizliğin boyutlarını hesaplamaktadırlar. Bu endekslere göre, İzlanda, Güney Kore, İsviçre, Danimarka, Birleşik Krallık, Hong Kong gibi ICT'yi yoğun bir şekilde kullanan ülkeler ile Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Eritre gibi ülkeler arasında ciddi bir dijital eşitsizlik olduğu görülmektedir. Türkiye ise, BİT gelişmişlik endeksi sıralamasında 67., NRI sıralamasında 48. sıra ile orta düzeyde yer almaktadır. Bu bağlamda, dijital eşitsizliğin azalması noktasında gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında bilgi paylaşımına ve BİT alanlarında iş birliğine gidilmesi gerekmektedir. Yaşam boyu öğrenme ve dijital okuryazarlığın önemi üzerinde durulmalıdır. Öğrencilerin BİT kullanımına yönelik beceri ve yeterliğe sahip olmalarında rehberlik edecek öğretmenlerin eğitilmesi önem arz etmektedir. Teknoloji becerilerinin iş bulmada giderek daha önemli olduğu göz önüne alındığında, teknolojiye erişimin olmaması, sınırlı eğitime sahip olanlar için işgücü piyasasındaki olumsuz sonuçları arttırmaktadır.

İnternet bağlantıları için yeterli ve güvenilir internet bant genişliği, uzaktan eğitim gören bireyler için gerekli teknolojiyi yükselteceğinden, bant genişliğini artırmak; kablolu ağların, kurulumunun kolay, uygulama maliyetinin kablolu ağdan daha ucuz olması ve birçok uzaktan eğitim gören öğrencinin bulunduğu kırsal alanlar için ideal olması gibi avantajlar sağlama nedeniyle dijital eşitsizliğin oluşumunu engellemek adına çözüm imkânları sunulabilir (Block, 2010, s.4). Öğrenmeye eşit erişim sağlama hem çevrimdışı hem de çevrimiçi fırsatlar, sürdürülebilir bir gelecek yaratmanın temelidir ve küresel bir politika zorunluluğu olmalıdır. Bölünmüş bir öğrenme geleceği ihtimaline karşı koruma sağlayacak politikalar uygulanmadığı takdirde dünya zaten var olan eşitsizlikleri büyütme riskiyle karşı karşıya kalacaktır (Liu, 2021, s.7). Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde gelir grubu, cinsiyet ve eğitim düzeylerindeki farklılıklardan oluşan dijital eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir. Özellikle de kır-kent ayrımı dikkate alındığında kırsal

kesimde yaşayan bireyler ile kentlerde yaşayan bireyler arasında ciddi bir uçurumun olduğu görülmektedir. Bilgi toplumuna geçişte söz konusu uçurumun aşılması büyük önem arz etmektedir. Çünkü bilgi toplumuna geçiş yolunun bir parçası, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın düşük eğitim ve gelir seviyelerine sahip bireylerin ulusal ve uluslararası bilgi ağlarına entegre edilmesinden geçmektedir.

Bu çalışma ile incelenen hibrit eğitim bağlamında dijital eşitsizlik, eğitimde dijitalleşmenin artan önemini vurgulamaktadır. Dijital eşitsizlik kavramının yanı sıra, bu eşitsizliği değerlendirmek için kullanılan endeksler, eğitim sistemindeki mevcut durumunu anlamamıza önemli bir içgörü sağlamaktadır. Teknolojinin eğitimde kullanılmasının olumlu etkilerine ek olarak, dijital eşitsizliklerin artma potansiyeli, özellikle araçlara ve becerilere erişim konusunda zorluk yaşayan bireyler için eğitsel başarı farklılıklarını derinleştirebilir. Bu durum, eğitimde dijitalleşmenin, fırsat eşitliğini sağlama çabalarının zorluklarla karşılaştığı bir noktayı ifade etmektedir. Çalışma, eğitimde öncü roller üstlenen, eğitim sisteminin stratejilerini belirleyen ve yönlendiren kişilere, eğitim politikalarını uygulayan ve bireylere doğrudan etki eden aktörlere önemli sorumluluklar düştüğünü vurgulamaktadır. Bu aktörler, bireylerin dijital teknolojilere erişimini desteklemeli ve kullanım becerilerini geliştirmelidir. Ayrıca, devlet tarafından planlanacak kapsamlı eğitim politikaları, destek mekanizmalarını adil bir şekilde dağıtarak dijital eşitsizlikleri azaltmaya yönelik etkili stratejilere odaklanmalıdır.

Sonuç olarak, eğitimde dijitalleşmenin fırsat eşitliği çabalarını desteklemesi beklenirken, bu sürecin beraberinde getirdiği risklerin farkında olunması önemlidir. Dijital eşitsizlik, bireyler arasında çevrimiçi kaynaklara erişimdeki farklılıklar nedeniyle geleneksel sınıf öğretimi ile çevrimiçi öğrenmenin bir kombinasyonu olan hibrit eğitimin etkilerini derinleştirebilir, etkili bir şekilde uygulanmasını zorlaştırabilir ve bireyler arasında adaletsizlik yaratabilir. Bu nedenle, devlet ve özel kurumlar bünyesinde, bu eşitsizlikleri azaltmak ve bireylere eşit fırsatlar sunmak için çeşitli stratejiler geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Atılğan, O. (2003). Bilgi iletişim teknolojilerinde sayısal uçurum. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(1), 37-42. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/169/164>
- Bal, H. ve Boz, M. S. (2017). *EBA'nın kullanılabilirlik düzeyinin ölçülmesi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. https://yegitek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/06103543_SERPYLhYLYA_HOCA.pdf
- Baller, S., Dutta, S. ve Lanvin, B. (2016). *The global information technology report 2016 innovating in the digital economy*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf
- Beaunoyer, E., Dupéré, S. ve Guitton, M. J. (2020). Covid-19 and digital inequalities: reciprocal impacts and mitigation strategies. *Computers in Human Behavior*, 111, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106424>
- Bhutada, G. (2021). Visual capitalist, visualizing the most used languages on the internet. Erişim adresi: <https://www.visualcapitalist.com/the-most-used-languages-on-the-internet/>
- Block, J. (2010). Distance education and the digital divide: an academic perspective. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 8(1), 1-5. <https://ojdla.com/archive/spring131/block131.pdf>
- Calderón Gómez, D. (2018). The three levels of the digital divide: Barriers in access, use and utility of internet among young people in Spain. *Interações: Sociedade e as novas modernidades*, 34, 64-91. <https://doi.org/10.31211/interacoes.n34.2018.a4>
- Chandler, D. ve Munday, R. (2018). *Medya ve iletişim sözlüğü*. İletişim Yayınları.

- Coleman, V. (2021). *Digital divide in UK education during COVID-19 pandemic: Literature review*. Cambridge Assessment Research Report. Cambridge Assessment,
- Cooley, C. H. (1922). *Human nature and the social order*. Charles Scribner's Sons. https://openlibrary.org/works/OL1775029W/Human_nature_and_the_social_order
- Çapar, F. ve Vural, Ö. F. (2013). E-devletleşme önündeki engel: dijital eşitsizlik. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1674-1692.
- Dokuzoğlu, S. ve Aktaş, E. E. (2022). *Gelir eşitsizliğinin insani gelişme endeksi üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri için bir analiz*. Gazi Kitabevi.
- Dünya Bankası (2020). *Remote learning, distance education and online learning during the COVID19 pandemic: A resource list by the World Bank's EdTech team*. <http://documents.worldbank.org/curated/en/964121585254860581/pdf/Remote-Learning-Distance-Education-and-Online-Learning-During-the-COVID19-Pandemic-A-Resource-List-by-the-World-Banks-Edtech-Team.pdf>
- Erten, P. (2019). Dijital bölünme. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(1), 15-23.
- Goldberg, R. (2022). *New NTIA data show enduring barriers to closing the digital divide*. *Achieving Digital Equity*. <https://www.ntia.doc.gov/blog/2022/new-ntia-data-show-enduring-barriers-closing-digital-divide-achieving-digital-equity>
- Gunkel, D. J. (2003). Second thoughts: Toward a critique of the digital divide. *New Media & Society*, 5(4), 499-522.
- Guri-Rosenblit, S. (2009). Distance education in the digital age: Common misconceptions and challenging tasks. *Journal of Distance Education*, 23(2), 105-122.
- Gutierrez, M. (2004). Latin America and the digital economy challenge. *Foresight: The Journal of Future Studies, Strategic Thinking and Policy*, 6(3), 163-172.
- Huang, R. (2020). *Webinar: UNESCO learning cities respond to COVID-19. What happened and what we done in Beijing and Wuhan?* https://uil.unesco.org/system/files/gnlc_webinar_beijing_wuhan.pdf
- Huang, R.H., Liu, D.J., Tlili, A., Yang, J.F., Wang, H.H., ve diğerleri. (2020). *Handbook on facilitating flexible learning during educational disruption: The Chinese experience in maintaining undisrupted learning in COVID-19 outbreak*. Beijing: Smart Learning Institute of Beijing Normal University. <https://iite.unesco.org/news/handbook-on-facilitating-flexible-learning-during-educational-disruption/>
- International Telecommunication Union (ITU). (2016). *The ICT Development Index (IDI): Conceptual framework and methodology*. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2016/methodology.aspx>
- International Telecommunication Union (ITU). (2017). *ICT Development Index 2017*. <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html>
- International Telecommunication Union (ITU). (2022). *ICT Indicators 2022*. https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/ITU_regional_global_Key_ICT_indicator_aggregates_Nov_2022.xlsx
- Internet World Stats 2022. (2022). *Internet World Stats*. <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>
- Kalaycı, C. (2013). Dijital bölünme, dijital yoksulluk ve uluslararası ticaret. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 145-162.
- Keniston, K. (2003). Introduction: The four digital divides. Kenneth Keniston ve Deepak Kumar (Ed.). *The four digital divides* içinde (s.1-34). Sage.

- Liu, J. (2021). Bridging digital divide amidst educational change for socially inclusive learning during the COVID-19 pandemic. *SAGE Open*, 11(4), 1-8. <https://doi.org/10.1177/21582440211060810>
- Lombana-Bermudez, A., Cortesi, S., Fieseler, C., Gasser, U., Hasse, A., Newlands, G. ve Wu, S. (2020). *Youth and the digital economy: Exploring youth practices, motivations, skills, pathways, and value creation*. Youth and Media, Berkman Klein Center Research Publication, 2020-4. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3622572>
- Mead, G. H. (1972). *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist*. The University of Chicago Press.
- MEB. (2020a). *Bakan Selçuk, Koronavirüse karşı eğitim alanında alınan tedbirleri açıkladı*. <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-koronaviruse-karsi-egitim-alaninda-alinan-tedbirleri-acikladi/haber/20497/tr>
- MEB. (2020b). *Uzaktan eğitim 30 Nisan'a kadar devam edecek*. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/milli-egitim-bakani-selcuk-uzaktan-egitim-30-nisana-kadar-devam-edecek/1779414>
- MEB. (2020c). *Uzaktan eğitim için uydu frekans ve yayın platformları bilgileri*. <http://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-icin-uydu-frekans-ve-yayin-platformlari-bilgileri/haber/20565/tr>
- MEB. (2020d). *MEB'in dijital eğitim ve inovasyon ekosistemi faaliyetini yapacak "etkim" açıldı*. <http://yegitek.meb.gov.tr/www/mebin-dijital-egitim-ve-inovasyon-ekosistemi-faaliyetini-yapacak-etkim-acildi/icerik/3438>
- MEB. (2020e). *TRT-EBA TV Yayın akışı / Ders programı*. https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/30101920_2.hafta_program.pdf
- MEB. (2020f). *EBA'da canlı sınıfla eğitim başlıyor*. <http://www.meb.gov.tr/ebada-canli-sinifla-egitim-basliyor/haber/20602/tr>
- MEB. (2020g). *Lise öğrencilerine soru destek paketi*. <http://www.meb.gov.tr/lise-ogrencilerine-soru-destek-paketi/haber/20670/tr>
- MEB. (2020h). *EBA TV'de kaynaştırma öğrencilerine özel içerik*. <http://www.meb.gov.tr/eba-tvde-kaynastirma-ogrencilerine-ozel-icerik/haber/20689/tr>
- MEB. (2020i). *Türkiye koronavirüs salgınında ulusal çapta uzaktan eğitim veren 2 ülkeden biri*. <http://www.meb.gov.tr/turkiye-koronavirus-salgininda-ulusal-capta-uzaktan-egitim-veren-2-ulkeden-biri/haber/20618/tr>
- Nerse, S. (2020). Dijital eğitimde eşitsizlikler: Kırsal ve kentsel ayrımlar ve sosyoekonomik farklılaşmalar. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 10(4), 413-443. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2510831>
- OECD. (2001). Understanding the digital divide. *OECD Digital Economy Papers*, 49, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/236405667766>
- OECD. (2020). *A framework to guide an education response to the COVID-19 pandemic of 2020*. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126988-t63lxosohs&title=A-framework-toguide-an-education-response-to-the-Covid-19-Pandemic-of-2020
- Özsoy, D. (2020). Dijital bölünme düzeylerine dair literatür analizi. Mehmet Fiğan ve Yeliz Dede Özdemir (yay. haz.) *Dijital kültür, dijital eşitsizlikler ve yaşlanma içinde* (s.11-23). Alternatif Bilişim Derneği.
- Öztürk, L. (2005). Türkiye'de dijital eşitsizlik: TUBİTAK-Bilten anketleri üzerine bir değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (24), 111-132.
- Parks, P. J. (2013). *The digital divide: The internet*. United States: Reference Point Yayını. 6-96.

- Ragnedda, M. (2020). Enhancing digital equity connecting the digital underclass. Springer Nature Switzerland AG. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-49079-9>
- Servon, L. J. (2004). Bridging the digital divide technology, community, and public policy. *The Information Society*, 20 (4). 311-312. <https://doi.org/10.1080/01972240490481072>
- Sezgin, S. ve Fırat, M. (2020). Covid-19 pandemisinde uzaktan eğitime geçiş ve dijital uçurum tehlikesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 37-54.
- Silverstone, R., Hirsch, E., Morley, D. (1994). Information and communication technologies and the moral economy of the household. Routledge.
- Stoiciu, A. (2011). *The role of e-governance in bridging the digital divide*. UN Chronicle. <https://www.un.org/en/chronicle/article/role-e-governance-bridging-digital-divide>
- Şanlısoy, S. (2019). İnsani gelişmişlik endeksine Türk Cumhuriyetleri örneğinde eleştirel bir yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1581-1591. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3166>
- Taşdemir, B. ve Fındık, D. (2017). Sayısal bölünmenin sosyo-ekonomik boyutu: Türkiye'de yetişkinlerin bilişim teknolojileri kullanım becerileri ve kültürel sermaye ilişkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 39-59. <https://doi.org/10.31123/akil.437452>
- TÜBİSAD. (2022). Türkiye'nin Dijital Dönüşüm Endeksi 2022. Erişim adresi: <https://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/DDE-2022-Raporu-Final.pdf>
- Türker, A. ve DüNDAR, E. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde eğitim bilişim ağı (EBA) üzerinden yürütülen uzaktan eğitimlerle ilgili lise öğretmenlerinin görüşleri. *Millî Eğitim*, 49 (Özel Sayı 1), 323-342.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (t.y.). *Kamu Dijital Dönüşüm Lideri*. <https://cbddo.gov.tr/kamu-dijital-donusum-lideri/>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2022a). *Dünya nüfus günü*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2022b). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587&dil=1](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587&dil=1)
- Uçkan, Ö. (2008). Dijital bölünme ve bilgi uçurumu [Konferans Sunumu]. Ulusal e-Devlet Konferansı. Ankara, Türkiye.
- UNESDOC Digital Library (2020). *COVID-19: a global crisis for teaching and learning*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373233>.
- UNDP (2021-2022). *Human Development Report 2021-22: Uncertain times, unsettled lives: Shaping our future in a transforming world*. United Nations Development Programme. https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf
- UNESCO. (2020). *Mongolia students embarked on remote learning in response to Covid-19*. <https://en.unesco.org/news/mongolia-students-embarked-remote-learning-response-covid-19>
- UNFPA (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu). (2023). *8 billion lives, infinite possibilities the case for rights and choices*. Dünya Nüfusunun Durum Raporu. <https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/swop2023-english-230329web.pdf>

- UNICEF. (2020). *UNICEF uyarıyor: COVID-19 salgını sırasında uzaktan eğitime erişimde eşitsizlik, küresel eğitim krizini derinleştirebilir*. <https://www.unicef.org/turkiye/basin-bultenleri/unicef-uyariyor-covid-19-salgini-sirasinda-uzaktan-egitime-erisimde-esitsizlik>
- United Nations (UN). (2014). *e-Government survey 2014 e-government for the future we want*. Economic&Social Affairs. https://publicadministration.un.org/egovkb/portals/egovkb/documents/un/2014-survey/e-gov_complete_survey-2014.pdf
- Van Dijk, J. A. G. M. (2017). Digital divide: Impact of access. Patrick Rössler, Cynthia A. Hoffner ve Liesbet van Zoonen (Ed.). *The International Encyclopedia of Media Effects* içinde. John Wiley & Sons, Inc. DOI: 10.1002/9781118783764.wbieme0043
- Varallyai, L., Herdon, M. ve Botos, S. (2015). Statistical analyses of digital divide factors. *Procedia Economics and Finance* 19, 364-372.
- Yağız, E. (2021). Türkiye’de uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi. TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Elektrik Mühendisliği, 468, 43-52.
- Yamamoto Telli, G. ve Altun, D. (2023). Türkiye’de deprem sonrası çevrimiçi öğrenmenin vazgeçilmezliği. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 125-136.
- Yıldız, A. ve Vural, R. A. (2020). Covid-19 pandemisi ve derinleşen eğitim eşitsizlikleri. *Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi 6. Ay Değerlendirme Raporu* içinde (s. 556-565). Türk Tabipler Birliği.
- Yıldız, İ. (2015). İnsani gelişme ve insani yoksulluk bağlamında insani gelişme endeksi: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye karşılaştırması. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2020). <https://covid19.yok.gov.tr/Documents/alinan-kararlar/04-yok-dersleri-platformu-erisime-acildi.pdf>
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2020a). Basın Açıklaması - Yükseköğretim Kurulu Başkanı Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2023). <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2023/yok-baskani-ozvar-2022-2023-egitim-ogretim-bahar-donemi-ne-iliskin-alinan-yeni-kararlari-acikladi.aspx>
- Wessels, B. (2013). The reproduction and reconfiguration of inequality: Differentiation and class, status and power in the dynamics of digital divides. Massimo Ragnedda ve Glenn W. Muschert (Ed.). *The Digital Divide: The internet and social inequality in international perspective* içinde (s. 17-28). Routledge.

Annem Naile Binark'ın Anısına: Emegini Görünür Kılmak

In Memory of My Mother Naile Binark: Making Her Labor Visible

Mutlu BİNARK*

ÖZ

Bu yazıda 1963-1964 eğitim öğretim dönemi Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü mezunu, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Kütüphane Müdürü Naile Binark'ın yaşamına, aldığı kütüphanecilik eğitimi, çalışma yaşamı, dergicilik faaliyetleri, yayınları ve kendisine takdim edilen kültüre hizmet ödülleri ekseninde değinilecektir.

Anahtar Sözcükler: *Naile Binark, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Kazan Dergisi.*

ABSTRACT

In this article, the life of Naile Binark, a graduate of Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of Librarianship in the 1963-1964 academic year, and the Library Director of the Turkish Culture Research Institute, will be discussed in the context of her education in librarianship, her professional life, her publishing activities, her publications and the awards for service to culture presented to her.

Keywords: *Naile Binark, Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of Librarianship, Turkish Culture Research Institute, Kazan Journal*

Giriş

Annem Naile Kamay Binark 17 Ocak 1940 tarihinde Kore'nin Seul kentinde Kazan Tatar'ı göçmen bir ailenin kızı olarak dünyaya geldi. 19 Ekim 2023 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'da vefat etti. Babası Fazlı Kamay Seul'de ticaret işi ile uğraşmaktaydı. Annem ilkokula Seul'deki Tatar Halk Mektebinde başlamış, ancak Kore'de iç savaşın başlaması nedeniyle okula devam etme imkânı kalmamış. Farklı bir coğrafyada, Uzak Doğu'da Japon işgali altında geçen çocukluk yıllarından sonra, Kore toplumunda yaşanan ve iç savaşa doğru giden olayları müteakip ailesinin Türkiye'ye yerleşme kararı almasıyla, yeni bir ülke onun vatani oldu. Annem yerleştiği, göç ettiği ülkeyi sevdi. Tatar entelektüellerinin Cumhuriyetin kurucu kadrosunda yer aldığı ve yeni rejimi sahiplendiği bir ülkeydi Türkiye.

Ailesi, 1948 yılının Aralık ayında soğuk bir kış gününde serbest göçmen olarak vapurla HongKong'a doğru yola çıkmış. Hongkong da birkaç gün uçak bekledikten sonra, Hindistan'ın Kalküta kentine ulaşmışlar ve burada birkaç gün uçak bekledikten sonra nihayet İstanbul'a soğuk karlı bir günde aile gelmiş. Büyükaanne,

* Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü. E-posta: mbinark@gmail.com
Hacettepe University Faculty of Communication Department of Radio-Television and Cinema. E-mail: mbinark@gmail.com

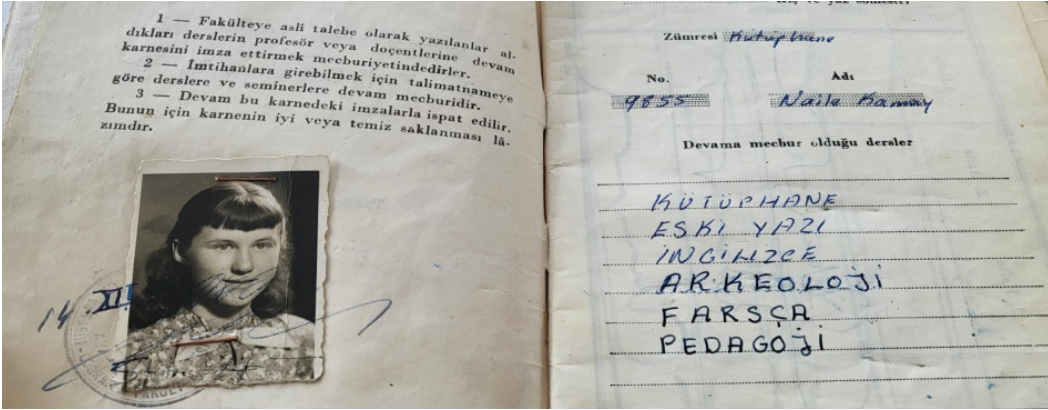
büyükbaba, ebeveynler ve ağabey, abla ve annemden oluşan aile İstanbul'un Fatih semtine yerleştikten sonra, ailesi annemi Fatih Taşmektebe yazdırmış. Ancak, İstanbul'da geçinmek ve yaşamak zor olduğu için, Kamay ailesi Ankara'ya taşınma kararı almış ve bunun sonucunda aile tarihinde bir kez daha yer değiştirme tecrübe edilmiş.

Kütüphanecilik Bölümü'nde Eğitim

Ailesi Ankara'ya yerleşince, annemin Bahçelievler İlkokuluna kaydını yaptıtır. Annem, babasını çok erken yaşta 12 Kasım 1953 tarihinde kaybeder. İlk-orta-lise tahsilinden sonra, annem Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nde lisans eğitimine başlar. Tahsil hayatında çalışarak okur. Annemin D.T.C.F Kütüphanecilik Bölümü ders devam karnesini saklaması da önemlidir. Karnede gerek sosyal beşeri bilimlerin farklı disiplinlerinin kurucu öğretim üyelerinin imzalarının yer aldığını görmek heyecan verici oldu benim için. Annem için de karnenin vefatına değin saklanması da, Kuruma ve ona emek veren hocalarına verdiği değeri gösteriyor kanımca.

Şekil 1

A.Ü. D.T.C.F Kütüphanecilik Bölümü Devam Karnesi'nden 3 Örnek

Ders : Üniversite Kütüphaneleri				
Ders tarihleri	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak
1. Hafta				
2. Hafta				
3. Hafta				
4. Hafta				

Profesörü : *Dr. Beirun Yurdadoğ*

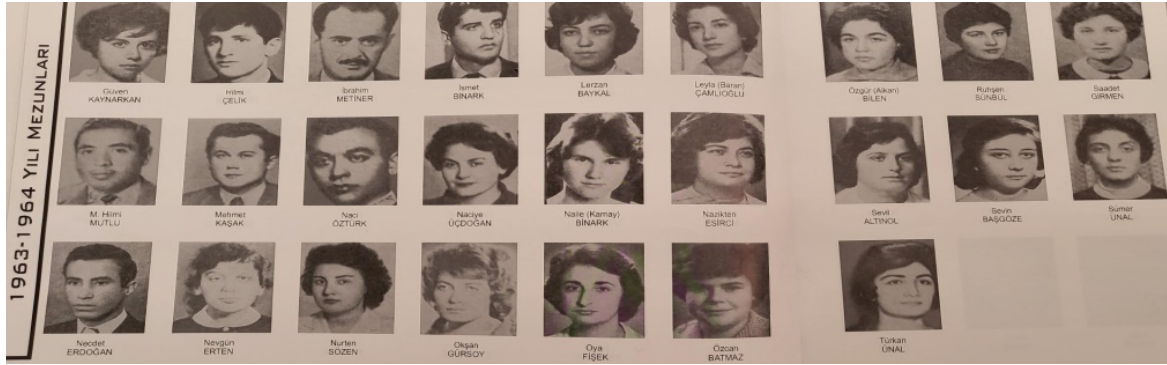
Profesörü : Dr. Beirun Yurdadoğ				
Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Diyadiniz

Beirun Yurdadoğ

Naile Kamay 1964 yılında Bölümden mezun olur. Mezun olduğu tarihte meslektaşı Mehmet İsmet Binark'la¹ evlenir.

Şekil 2

A.Ü D.T.C.F Kütüphanecilik Bölümü 1963-1964 Mezun Yılığından

Lisans bitirme tezi Türkiye'de kütüphaneciliğe emek verenlere adanmış olup, mezunlar biyografisi ve özgeçmişlerinin incelemesidir. Bir anlamda Bourdieucu sosyolojiyi izleyerek dersek, mesleklerin, mesleki bilgi birikiminin, meslek içi ilişki ağlarının nasıl oluştuğunun araştırmasını yapmıştır (2021). Şubat 1964 tarihinde sunduğu bitirme tezinde literatür taraması dışında, kürsü mezunlarına posta ve mektup yoluyla anket uygulamıştır. Naile Kamay'ın bibliyografya çalışması dışında insan öznesine temas edem saha çalışması yapması da bana göre önemli ilklere sahiptir. Saha çalışmasında karşılaştığı güçlüğü ve araştırma tekniğinin uygulanmasını tezde şu şekilde açıklar Naile Kamay:

1 Mehmet İsmet Binark, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nin kurucusu olup, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünden emektir. Araştırmacı, yazardır.

Şekil 3

Lisans Tezinden Metod Kısmı

Tezin "Kütüphanecilik Kürsüsü Mezunları Biyografisi" adlı kısmının hazırlanması için önce mezunların adreslerini gösteren listeler hazırlanmış ve bu listelerdeki kütüphanecilere soru-cevap kartları posta ile ve elden gönderilmiştir. Soru-Cevap kartları şahıs soyadı ve adından sonra, doğum yılı, yeri, tahsil yılı ve yerleri, kütüphanecilikle ilgili mütelif eserleri kapsayan bir şekilde hazırlanmış olup, cevaplara hiçbir tahvil, ve tenkid ilâve edilmemiştir. Bilgilerin gerçeğe uygunluğunu sağlamak için şahısların görsel ve ileri sürdükleri fikirler aktararak olarak verilme yoluna gidilmiştir. Ancak bu arada adreslerin temini bakımından güçlük çekilmiş, bir kısım adreslerin de temini mümkün olamamıştır. Bu arada, anketimize derhal cevap verenler bulunduğu gibi, birçoğu da cevap veremekte ya geçikmiş ya da hiç cevap vermemişlerdir. Sahiplerini bulamayan anketler geri gelmiş, fakat tekrardan tespit edilen adreslere yeniden gönderilmişlerdir. Cevaplar, düzenlenen şahıs figürleriyle takip edilmiş, alfabetik bir düzen içinde sınıflanmıştır. Tezinde, Kütüphanecilik Kürsüsünün 1958-1963 (Ekim dönemi mezunları da dahildir) yılları arasındaki mezunlarının biyografileri yer almıştır.

Kütüphanecilik kürsüsünde şimdi ise Bilgi Belge Yönetimi olan bir disiplinde saha çalışmasının gerçekleştirilmesi bu nedenle önemlidir. Tezin önsözünde Naile Kamay bu tez çalışmasının yapılmasının gerekçesini ve amacını şu şekilde açıklar:

Şekil 4

Lisans Tezinden Önsöz

Bir lisans çalışması yapmam gerektiğinde, kütüphanecilik camiasını meydana getiren kütüphaneciler kimlerdir, nerede yetişmiş, kütüphanecilikte ne gibi hizmet ve başarılar göstermiş veya eserler meydana getirmişlerdir? İşte bu soruların cevaplarını bulabilmek, kütüphanecilerimizi tanımak ve tanıtmak arzusuna duyulan

Çünkü, bu mesleğe kendilerini adanmış ve gönül vermiş kişileri daha yakından tanımak, karşılıklı münasebetlerimizi kurmak, kütüphaneciliğimizin geleceği için bugünün gerçek zaruret ve zorunlulukları arasındadır.

Ancak, bir tesanüt içinde olan, birbirlerinin müşkülleri ni halletmeye çalışın ve birbirlerine destek olan topluluklar mutlu yarınlara ulaşabilecektir...

Çalışmamızda imkânsızlıkların ve tecrübesizliklerin verdiği pek çok eksikliklerin olduğu malûmumuzdur. Bunların başlıcalarını dileğimizeyizdir.

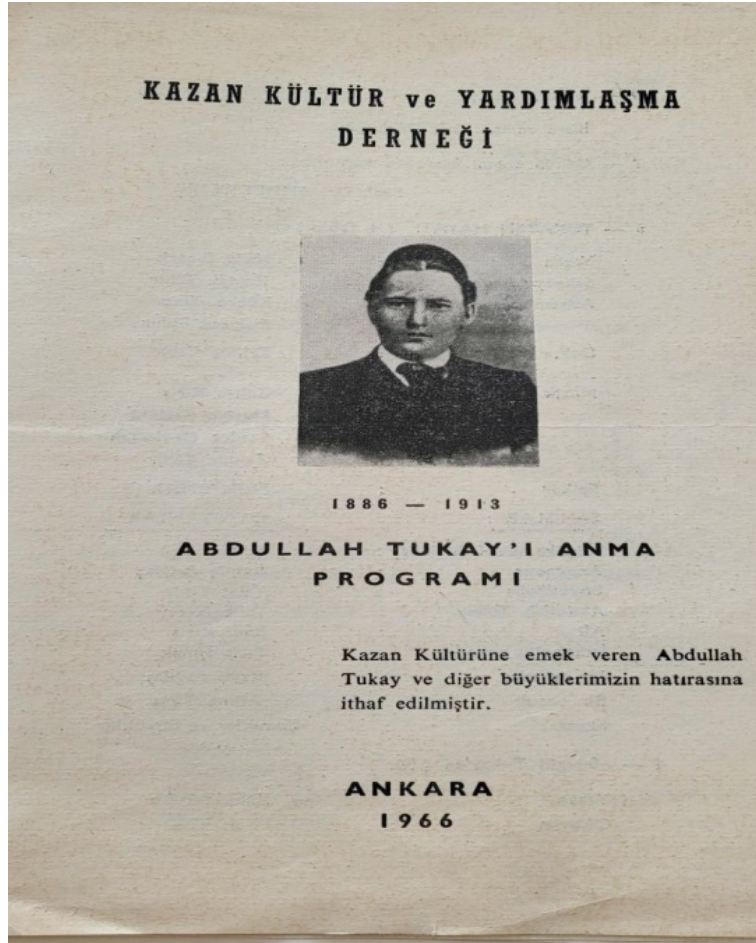
Çalışmalarında büyük yardımlarını gördüğüm Sayın hocam NUJGÂN CUMBUR'a, çalışmalarımı ilgi ile karşılayan Kütüphanecilik Kürsüsü Sayın öğretim görevlilerinden Osman ERSOY'a, Berin YURDADOĞU'a, Üzer SOYSAL'a, Necmeddin SEFERCİOĞLU'na ve anket sorularımıza cevap vermiş olan bölümümüz mezunlarına teşekkürlerimi iletirim.

Çalışma Yaşamı: Yayıncılık Faaliyetleri ve Yayınları

Annemin çalışma yaşamını Tatar kültürü, dili ve tarihi üzerine olan ilgisi biçimlendirmiştir. Ankara'da Türk dünyasının çeşitli meselelerini, tarihini araştırmak ve tanıtmak için kurulmuş olan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün (TKAE) Başkanı Prof. Dr. Ahmet Temir'in² daveti üzerine, 1 Kasım 1962'de burada çalışmaya başlar. Ankara'da aynı yıllarda Kazan Tatarlarının kültürel kimliğinin kurumsallaşmasına yönelik bir diğer girişimini de görürüz. Türkiye'de yaşayan Kazan Tatarlarının maddi ve manevi katkılarıyla Ekim 1965'te Ankara'da Emek mahallesinde Kazan Kültür ve Yardımlaşma Derneği kurulur. Annem de Derneğin çeşitli faaliyetlerinde görev almıştır. 14 Mayıs 1963 tarihinde Tatar şair Abdullah Tukay'ın ölümünün 50. yılı münasebetiyle Bahçelievler Cumhuriyet Lisesinde organize edilen anma günü tertip heyetinde görev alır. 29 Ekim 1966 tarihinde Bahçelievler Akalın Salonunda düzenlenen "Kazan Gecesi" organizasyonunda da sorumluluk alır. Bu gecede annemin hazırladığı "Tukay'ın Hayatı" adlı 4 perdelik piyes sahneye konur. Prof. Dr. Ahmet Temir'in 85.yaşı münasebetiyle 16 Kasım 1991'de, 20 Ocak 2008'de Ali Akış'ın³ 90.yaşını kutlama günlerine konuşmacı olarak katılır.

Şekil 5

Tukay Anma Günü Programı (1966)

2 Prof. Dr. Ahmet Temir, Tataristan-Bügölme köyü 14 Kasım 1912 doğumludur, 19 Nisan 2003 tarihinde vefat etmiş, Ankara Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir.

3 Ali Akış, Yazar ve aktivist. 14 Ocak 1918 Haylar doğumlu olup, 17 Temmuz 2011 tarihinde vefat etmiş, Ankara Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Şekil 6

Naile Binark Şair Tukay'ın Portresi ile

Şekil 7

Naile Binark'ın adapte ettiği "Tukay'ın Hayatı" adlı piyes

1 — AÇILIŞ	
İdare adına : Safa Devletşah	
2 — Günün önemi hakkında konuşma :	
Prof. Dr. AHMET TEMİR	
3 — TUKAY'IN HAYATI (4 Tablo)	
Yazan	: Naile Binark
Sahneye koyan	: Zahide Tahir
Asistanlar	: Köbre Tiniş
	: Mahmut Tahir
Dekor ve Kostümler	: Zahide Tahir
Müzik Koro ve oyunlar	: Zehra Kiriş
	: Nuriye Kudeki
	: Saadet Devletşah
	: Zahide Tahir
Spiker	: Naile Binark
ŞAHISLAR :	OYNIYANLAR

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde kütüphane müdürlüğü görevinde iken, Finlandiya İslam Cemaati'nin Tatar dili öğretmeni aradığını öğrenmesi üzerine annem bu göreve talip olmuştur. O tarihte eşi İsmet Binark da Milli Kütüphane tarafından İngiltere'ye mesleki eğitim için görevlendirilmiştir. Helsinki'deki görevi kabul edince, annem, anneannem⁴ ve benimle yeni bir güzergâha, yeni bir ülkeye doğru yola çıkar. Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de 1.9.1971-31.8.1973 tarihleri arasında Tatar dili ve kültürü öğretmeni olarak çalışır. Gerek Helsinki 'de, gerekse Jarvenpaa şehirlerinde Tatarca ve Türkçe ders verir. Finlandiya Türkler Birliği adına kültür geceleri tertip ederken, her ay yapılan bu etkinliklere konuşmacı olarak katılır. Gençlere yönelik olarak Tatar folkloründen beslenerek piyesler yazmış ve halk öykülerini tiyatroya adapte etmiştir.

Naile Kamay Binark, kendi sözleriyle gençlerin anadil eğitiminde tiyatro eseri sahnelemenin önemini şöyle açıklar: "...özellikle gençlerle sahneye koyduğumuz piyeslerin ana dillerine çok faydalı olduğu kanaatindeyim... Bilhassa Abdullah Tukay'ın Su Anası-Altın Tarak şirinin sahneye müzikli ve danslı uyarlaması büyük beğeni kazanmıştı. Bu çalışmamın yanılmıyorsam, Helsinki televizyonunda görevli olan Zekiye Hanım tarafından çekimi yapıldı... Çocukların eğitimine yardımcı olmak için ders kitapları ve Tatarca Latin harfleri ile kitaplar hazırladım. Bu çalışmalarım Cemiyet tarafından basıldı."

Şekil 8

Biraz Uyla Biraz da Köl (Türkçesi-Biraz Düşün Biraz da Gül) kitabı

1973 yılında Finlandiyadan Ankara'ya dönüş gerçekleşir. Ankara'ya geri döndükten sonra Naile Binark yüksek mühendis Mahmut Tahir'in⁵ teklifi ile *Kazan* dergisinin yayın sorumluluğunu üstlenir. *Kazan* dergisi, İstanbul'da kurulmuş olan Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği neşriyatı olarak yayın hayatına 1970-1971 yılında başlamış olup, finansmanı Ahmet Veli Menger⁶ tarafından karşılanmaktaydı. Derginin yazı işleri müdürü olan Prof. Dr. Nadir Devlet'in⁷ yayın hayatına başladığı tarihteki "Başlangıç" yazısında derginin,

4 Halime Kamay, 20 Mayıs 1906 Tataristan'da Samar kentinde doğdu, 12 Nisan 1981 tarihinde San Mateo Kalifornia Müslüman Kabristanına defnedilmiştir.

5 Mahmut Tahir, 22 Ağustos 1922 tarihinde Çin'in Harbin kentinde doğdu, 28 Aralık 1991 tarihinde vefat etti. Ankara Asri Mezarlığına defnedilmiştir.

6 Ahmet Veli Menger, 8 Aralık 1891 (1892) Kazakistan-Petropovlovk (Kızılyar) kentinde doğdu, 10 Kasım 1981 tarihinde İstanbul Zincirlikuyu Kabristanına defnedilmiştir.

7 Prof. Dr. Nadir Devlet, akademisyen, tarihçi, Yazar, Üniversite Öğretim Görevlisi. 1944 Çin doğumlu olup, 2021 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

“Rusya içinde ve dışında yaşayan Kazanlıları tanıtmak” ve “Kazan Türklerinin tarihini, edebiyatını, kültürünü, yetiştirdiği büyükleri tanıtmak, Rusya dışındaki Tatarlar arasında bağ kurmak ve Türk dünyasına Kazanlıları tanıtmak gayesi ile” neşredildiği ifade edilmiştir. Bu dergiden önce İstanbul’da Tukay Gençlik Kulübü tarafından *Tukay* adını taşıyan bir haber bülteni çıkarılmıştı. 1965-1968 yılları arasında teksirle çoğaltılarak dağıtılan bu bülten 57 sayıdan sonra yerini *Kazan* dergisine bırakır. Ancak derginin mali kaynağı Ahmet Veli Menger tarafından karşılandığı için, onun vefatı ile 1980 tarihinde 23 sayıdan sonra dergi neşredilememiştir. Annem Ahmet Veli Menger’in kızı Safiye Menger İmre⁸ ile neşriyatın devamı hususunda bizzat görüşme yaptıysa da olumlu bir netice alamamıştır. Bu neşriyatın Kazan Tatarların gerek Türkiye’de gerekse diasporada tanıtımında rolü çok büyüktür. Derginin yayınına arşivi çok zengin olan Mahmut Tahir ve TKAE’nde görevli Saide Arslanbek’in⁹ yardımları ve katkıları ile devam edilmiştir. 1974’te oğlunun¹⁰ dünyaya gelmesinin ardından, yayıncılık çalışmalarına Naile Binark evden, günümüzün deyişle ev ofis devam eder. Derginin gönüllü emeğine ve gönüllü desteğine dayanması sonucu yayın faaliyeti ne yazık ki çok uzun sürmez. Derginin basılı olarak yayınlanmasını sağlayacak maddi bir destek bulunamadığı için yayın yaşamı sonlanır.

Şekil 9

Kazan Dergisi Künyesi (Yıl 9, Sayı 23, 1980)

KAZAN		İÇİNDEKİLER	
<p>Yayımlayan : KAZAN TÜRKLERİ KÜLTÜR ve YARDIMLAŞMA DERNEĞİ</p> <p>İmtiyaz Sahibi : Dr. Mahmut Alukay</p> <p>Yazı İşleri Müdürü : Reşit Ağı</p> <p>Redaksiyon Kurulu : Prof. Dr. Ahmet Temir Emrullah Ağı Mahmut Tahir Rifat Muhtesip Nâdir Devlet Nâile Binark</p> <p>Fiyatı : 25,— TL. Yıllık Abonesi : 100,— TL. Dış memleketlere iki mislidir.</p> <p>İdare Yeri : Fulyalı Sok. 14 İç Levent - İstanbul</p> <p>Dergideki yazılar iktibas edilebilir, ancak kaynak gösterilmelidir. Yazı- lardaki fikirler imza sahiplerine aittir.</p> <p>Üç ayda bir çıkan edebiyat, fikir ve kültür dergisidir.</p> <p>Kapaktaki resim, Kazan’da “Süyüm-Bike minâresi” veya “Han mescidi” adlı binâyâ aittir.</p>		<p>AHMET VELİ MENER 1</p> <p>AHMET VELİ MENER’İN ARDINDAN 3</p> <p>TANIDIĞIM BÜYÜK CENTILMEN : AHMET VELİ MENER Adile AYDA 5</p> <p>AHMET VELİ MENER Derleyen : Emrullah AĞI 10</p> <p>TATAR EDİPLERİNDEN ZARIF BEŞİRİ Prof Dr. Ahmet TEMİR 16</p> <p>MUHTAR KAZAN TÜRK DEVLETİNİN ANAYASASI —II— 18</p> <p>ALTIN ORDU (ALTINORDA) KAĞAN- LIĞI —II— 27</p> <p>KAZAN HANLIĞI —III— N. BİNARK 34</p> <p>İMAM VE ÖĞRETMEN MÜNİR HASBIULLAH E. AĞI 53</p> <p>REŞİT RAHMETİ ARAT TERCÜMAN 55</p> <p>BİBLİYOGRAFYA : ALAN FISHER : KIRIM TATARLARI Nadir DEVLET 56</p> <p>MUHAMMED AYAZ İSHAKİ HAYATI VE FAALİYETİ 59</p> <p>HARRY HALEN : HANDBOOK OF ORI- ENTAL COLLECTIONS IN FINLAND İsmet BİNARK 60</p> <p>KAYIPLARIMIZ 65</p>	

8 Safiye Menger İmre, 1927 tarihinde Tenzin’de doğdu, 2000 yılında İstanbul Zincirlikuyu Kabristanına defnedilmiştir.

9 Saide Arslanbek, 3 Haziran 1944 Çin Mançurya doğumlu.

10 Ferit Kutlu Binark, 1974 Ankara doğumludur. İktisat Mezunu olup bankacılık sektöründe çalışmaktadır.

1995 yılında Tataristan Muhtar Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna bağlı Arşiv Yönetim Başkanı Demir Şerafettinov'un, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü arasında "İkili İş Birliği Protokolü" imza töreni daveti çerçevesinde, eşi İsmet Binark'la birlikte, tarihinin ve hikayelerinin tanıtılması, tiyatro eserlerine adapte edilmesine emek ve gönül verdiği Kazan kentine gider. Kazan kentinde 27 yaşında vefat eden Tatar şair Abdullah Tukay'ın kabrini, Kırlyay köyündeki Abdullah Tukay müzesini ve evini ziyaret eder. Kazan kentinde, Süyüm Bike minaresine çıkışı, ona göre yaşamı boyunca anımsayacağı hüzünlü fakat bir kadar da heyecan verici anısını oluşturur. Kazan ziyareti sırasında radyoya konuşmacı olarak davet edilir, hakkında Tatar gazetelerine yazılar yayınlanır. Döndükten sonra Naile Kamay Binark'a Tatar kültürünün tanıtımına yaptığı çalışmalardan dolayı 27 Aralık 1996 tarihinde Tataristan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı kararı ile:

Naile Binark Kamay'a yurt dışında Tatar tarihi ve kültürünü tanıtmada başarıları için Tataristan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mintimer Şeymiyev imzalı olarak "Tataristan Cumhuriyeti Kültür Çalışmanı Onur Ödülü" verilmiştir.

Şekil 10

Tataristan Cumhuriyeti Kültür Çalışmanı Onur Ödülü

Naile Binark'a Finlandiya'da Tatar Kültürü ve Dili için verdiği katkı ve çalışmalardan dolayı 3 Mart 2018 tarihinde Finlandiya İslam Cemaati tarafından "Rahmet" Belgesi de takdim edilmiştir.

Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Başkanı Dr. Necmeddin Sefercioğlu'nun Takdimini yazdığı "Tanzimattan Bugüne Türk Yazı Hayatında Takma Adlar İndeksi" adlı Saide Arslanbek ile müşterek hazırladığı çalışması Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından 1971 yılında 8 no'lu yayın olarak basılmıştır. Kitabın önsözünde Dr. Sefercioğlu takma adlar indeksinin kütüphaneciler için önemini ve çalışmanın neleri kapsadığını şu şekilde açıklar:

Şekil 11

“Tanzimattan Bugüne Türk Yazı Hayatında Takma Adlar İndeksi” çalışması

Önsöz (Sefercioğlu, 1971, s.4)

Takma adlar için, kütüphanecilere yardım edebilecek başka bir yolda, takma adların kimlere ait olduğunu gösteren listelerin hazırlanıp yayınlanmasıdır. Böylece, kütüphaneciler, kendileri için yapılmış bir araştırmanın sonucu olarak ortaya çıkan bu listeleri rahatlıkla kullanabilirler. Böylece, karşılaşacakları adların takma bir ad olup olmadığını ve bu takma adın gerçek sahibinin kim olduğu konusunda kolayca yararlanacakları bir kılavuz elde etmiş olurlar.

Türkiye’de takma adlarla ilgili böyle bir çalışma, son yıllara kadar yapılmamıştır. Bu yüzden de gerek kataloglama, gerekse bibliyografya çalışmalarında çeşitli güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Kimlere ait olduğu bilinen takma adları gösterir bir listenin yayınlanmasına, yurdumuz kütüphanecileri de büyük bir ihtiyaç duymakta idi.

Sevinçle belirtmeliyiz ki, 1971 yılı, bu yoldaki adımlarla girmiştir. Bu yoldaki adımlardan birini, yurdumuzun en sürekli özel bibliyografya dergisi olan «Yeni Yayınlar» atmıştır. «Yeni Yayınlar» dergisi, son sayılarından ikisinde, özellikle yayın süresi içinde bibliyografik künyesini verdiği eserler için tesbit edilmiş takma adların bir listesini vermiştir (15. C., 12. sayı ve 16 C., 1. sayı).

Bu yoldaki ikinci adım, elinizde tuttuğunuz küçük eserdir. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nün kütüphanecisi olan iki meslektaşımız, Naile Binark ve Saide Arslanberk, Türk yazarlarının kullandığı takma adları tesbitte karşılaştıkları güçlüklerin diğer kütüphanecilerce de çekilmesini önlemek amacıyla, bunları tesbit yolunda sıkı bir çalışmaya girişmişler ve sonunda bu küçük eser ortaya çıkmıştır.

Hazırlanan eser, Tanzimattan bu yana, Türk yazarlarının eser ve makalelerinde kullandıkları takma adları vermektedir. Eseri hazırlayanlar, yalnızca takma adları tesbitle kalmamışlar, kimi yazarların çeşitli yazılarında yer alan adlarının başharflerinden müteşekkil rumuzları dahi tesbit yoluna gitmişlerdir. Bu rumuzların, ancak o yazarların

En üretken olduğu zamanda yazı ve yayıncılıktan ayrılan Naile Binark’ın Tatar halk edebiyatından, şiirinden sahneye adapte ettiği piyesleri mevcuttur. Makaleleri, *Kazan* dergisi, *Tukay* bülteni, *Türk Kültürü* dergisi, *Türk Dünyası* dergisi, *Mücadele* dergisi, *Milli Kültür* dergisi, *Emel* dergisi, *Kardeşlik* edebiyatı ve *Azerbaycan* dergilerinde neşredildi. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*’nin Kazan (Tatar) Büyükleri ve Edebiyatı ile ilgili maddelerini yazdı. Önemli basılı eserleri arasında şunları sayabiliriz:

Binark, N. ve Arslanberk, S. (1971). Tanzimattan Bugüne Türk Yazı Hayatında Takma Adlar İndeksi. Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları. Yayın No:8.

Binark, N. (1972). *Ana Tih Hem Uku Kitabı I*. Helsinki.

Binark, N. (1973). *Ana Tih Hem Uku Kitabı II*. Helsinki.

Binark, N. (1974). *Ana Tılı Hem Uku Kitabı III*. Helsinki.

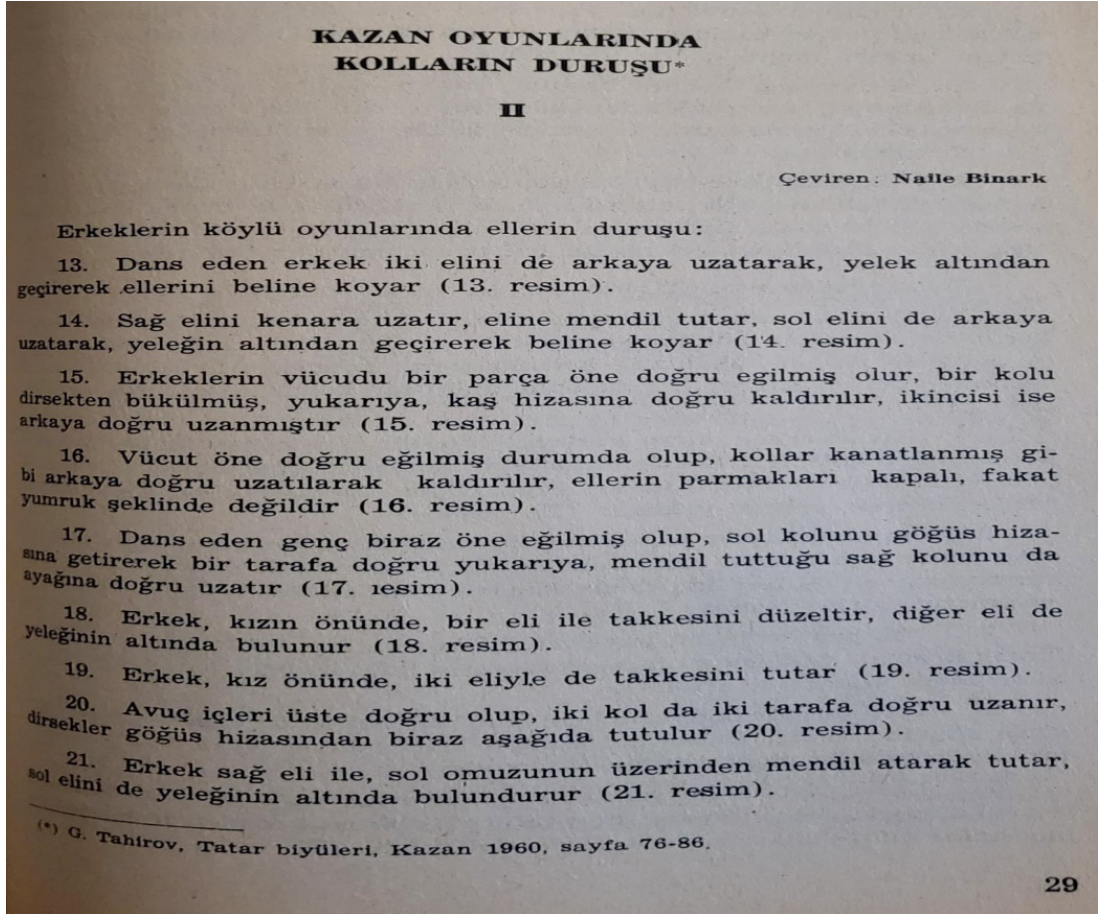
Binark, N. (1973). *Biraz Uyla, Biraz da Köl*. Helsinki.

Binark, N. (1976). *Atalarsüzi*. Helsinki.

Naile Binark'ın çok sayıda bibliyografya çalışması dışında Tatar halk oyunlarına ilişkin de yazıları mevcuttur. Özellikle halk edebiyatının sahneye aktarılması için yaptığı uyarlamaların yanısıra, halk danslarında beden hareketlerinin, giysilerin de yazılı olarak kayıtlanması ve kültürel aktarımı yönünde çalışmaları vardır. Bu amaçla Kril alfabesiyle yazılı Tatarca neşriyattan bazı Tatar halkbilim çalışmalarını Türkçeye çevirmiştir. Bunlar ikisi *Kazan Dergisi*'nin 16. ve 18. Sayılarında "Kazan Oyunlarında Kolların Duruşu" adlı devam eden iki yazıdır.

Şekil 12

"Kazan Oyunlarında Kolların Duruşu II" adlı yazı *Kazan Dergisi*, Yıl:6, Sayı 18, 1976, ss. 29-36.

Sonuç Olarak

Naile Binark'ın ilk başta Türkiye'de kütüphanecilerin bir anlamda habitusunu araştırdığı lisans tezinden, daha sonrada ağırlıklı olarak Tatar dili, edebiyatı ve tarihi üzerine çalışmalarına ilişkin bu yazıyı yazarken Ocak 2015'de kendisinin yazdığı özgeçmişinden beslendim. Son olarak, Abdullah Tukay'ın 1909 tarihli "Bişik Cırı" (Türkçesi-Beşik Şiiri) şiirinin son dördlüsü ile bu anma yazısını bitirmek istiyorum. Şiir annemin çalışma notları arasında yer alıyor ve muhtemelen sahneye uyarlamak için bir kenara koymuştu.

....

İzzetimsin, değerimsin,

Kalbimin paresisin

kıvancım, sevincim,

sadece sensin, sadece sen

Kore'den Türkiye'ye göç etme hikayesi değildi sadece annemi göçmen bir ruh kılan. Ailesinin Tataristan'dan ayrılışından bu yana kuşaklar boyu aktardığı hikâyeler, kültürel örüntüler ve kültürel materyaller, onun göçmenlik deneyimini pekiştirdi. Bu deneyim ile Kazan Tatarları diasporasının Türkiye'de ve Finlandiya'da aktif bir çalışanı oldu. Mesleki bilgi birikimini, kültürel sermayesini, anadilini Tatarca'nın Türkçe'ye çevirilmesi ve kültürünün tanıtılması için kullandı. Şimdi yeniden göç etti. 19 Ekim 2023 tarihinde Ankara'da vefat etti. Annemin mekânı cennet olsun. Gönüllerde güzel hatıralarla, çocuklarına verdiği emek, diasporada Tatar dili, edebiyatı ve tarihine katkısı, yaptığı üretim ile anılsın. Sevgi, saygı ve rahmetle anarım.

Kaynakça

Bourdieu, P. (2021). *Homo Academicus*. N. Ökten, A. N. Kocası ve E Gülbey (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

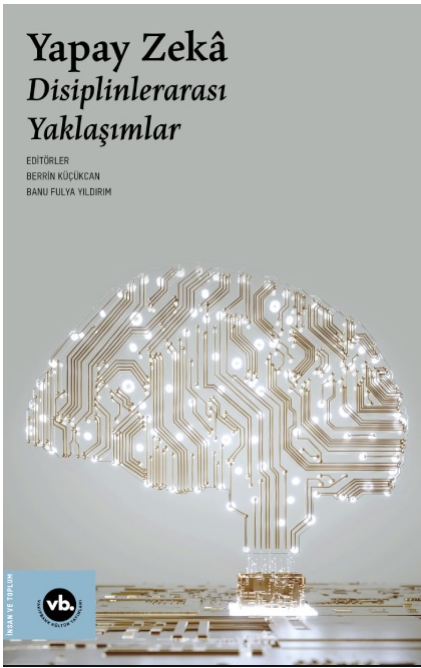
Teşekkür

Türk Kütüphaneciler Derneği Başkanı Ali Fuat Kartal'a, *Türk Kütüphaneciliği* Dergisi Editörü Doç.Dr. Tolga Çakmak'a anma yazısı imkanı, İlyas Miftakhov'a Tatarca'dan Türkçe'ye tercüme desteği için teşekkür ederim.

K c kcan, B. ve Yıldırım, B. F. (Editörler) (2023). Yapay Zekâ: Disiplinlerarası Yaklaşımlar. VakıfBank Kültür Yayınları. ISBN: 978-625-6385-19-1

K c kcan, B. & Yıldırım, B.F. (Editors) (2023). Artificial intelligence: Interdisciplinary approaches. VakıfBank Kültür Yayınları. ISBN: 978-625-6385-19-1

Mithat Baver ZENCİR*

This study aims to inform the readers by examining the book “Artificial Intelligence: Interdisciplinary Approaches.” The book focuses on using artificial intelligence in fields such as linguistics, banking, health, law, librarianship, and information science, as well as various activities and themes that arise in connection with it. It is a resource that researchers from different fields, practitioners in various sectors, especially information professionals and students can benefit from.

Son yıllarda, yapay zekâ konusuna bilim insanlarının artan bir ilgisi söz konusudur. Birçok bilim alanından araştırmacı, konuyu kendi bakış açısı ve mensubu olduğu bilimsel alanına ait yöntem ve kavramlar ile ele almaktadır. Farklı bilimsel alanlarda yapay zek nin nasıl ele alındığının takibi; konunun derinliğini anlamak, eleştirel yaklaşmak, farklı bakış açılarını görmek ve uygulanabilir farklı c z m yollarını keşfetmek açılarından değerli görülebilir. Editörlüğünü, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde görev yapan Dr. Öğr. Üyesi Berrin K c kcan ve Dr. Öğr. Üyesi Banu Fulya Yıldırım'ın yaptığı “Yapay Zekâ: Disiplinlerarası Yaklaşımlar” başlıklı kitap, farklı bilimsel alanlarda yapay zekâ

konusuna nasıl yaklaşıldığının izinin sürülebileceği önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitapta; teknoloji, dilbilim, bankacılık, sağlık, hukuk, kütüphanecilik ve bilgi bilim gibi alanlarda yapay zek nin kullanımına ve bununla bağlantılı ortaya çıkan c eşitli etkinlik ve temalara odaklanılmaktadır. İnsan bilgisayar ilişkisi, etik, kişisel verilerin korunması, mahremiyet, güvenlik, telif hakları, yeni mesleki edin  alanları, farklı sektörlerdeki hizmetlerde yapay zekâ kullanımı ve farklı alanlardaki problemleri c zmeye dönük c eşitli yapay zekâ uygulamaları bu etkinlik ve temalara örnek olarak gösterilebilir. Bu temalar; teknik bir bakış açısı ve alanlara özgü terminolojinin kullanımı ile ele alınırken; konuya, farklı alanlardan araştırmacıların yazarlığında felsefi, sosyolojik ve ekonomik bir bakış açısı da sunulmaktadır. Yapay zekâ konusunun içerisine dâhil olan bazı teknik terim ve uygulamaların varlığına rağmen, kitabın farklı profillerdeki okuyucular için anlaşılır bir dilde yazıldığı

* İzmir K t p C lebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: mithatb.zencir@ikcu.edu.tr
Izmir K t p C lebi University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Information Management. E-mail: mithatb.zencir@ikcu.edu.tr

söylenebilir. Bu özelliği ile de farklı alanlardan araştırmacılar ve uygulayıcılar kadar öğrencilerin de yararlanabileceği bir kaynaktır.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; yapay zekâ konusuna genel bir bakış açısı oluşturulmuştur. Bu bölümde konu; insan bilgisayar etkileşimi, sosyoekonomik etki, metaverse yapıları ve makine öğrenmesinin günümüze etkileri bağlamında tartışılırken, kütüphanecilik ve bilgi bilim alanı dışında kalan çeşitli alanların (sağlık, bankacılık, dilbilim) konuya bakış açısının da yine bu bölümde sunulduğu görülmektedir. İkinci bölümde ise bilgi merkezlerinde yapay zekâ uygulamalarına odaklanılarak özellikle kütüphanecilik ve bilgi bilim alanı uygulayıcıları başta olmak üzere, okuyucular için yeni bakış açılarının kazandırılması bağlamında değerli bilgiler sunulmaktadır.

Birinci bölümde yer alan ilk çalışma Dr. Öğr. Üyesi Halise Şeref Henkoğlu tarafından yazılan “İnsan Odaklı Yapay Zekâ: İnsan Bilgisayar Etkileşimi ve Yapay Zekânın Kesişimi Üzerine Bir Değerlendirme” (s. 13-45) başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada araştırmacı, her ikisi de bilgisayar biliminin alt dalı olarak nitelendirilen, insan bilgisayar etkileşimi ile yapay zekâ arasındaki ilişkiyi mercek altına almaktadır. Konuya ilişkin alanyazındaki çalışmaların incelendiği araştırmada, bu iki alanın güçlü yanları değerlendirilmiş, nasıl iş birliği kurulabileceği ile ilgili çözüm önerileri sunulmuş ve gelecekte ortaya çıkabilecek fırsatlar aktarılmıştır. Özellikle insan odaklı yapay zekâ üzerinde durulan çalışmada yapay zekânın daha çok insan odaklı değerlere ve ihtiyaçlara göre tasarlanması açısından önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca insan odaklı yapay zekâ ile ilgili üniversiteler ve teknoloji şirketleri başta olmak üzere çeşitli kurumlar tarafından yapılan çalışmaların da aktarıldığı bölümde, farklı kurumların konuya nasıl yaklaştığı ile ilgili önemli bilgiler de sunulmaktadır.

Bu bölümde bulunan bir diğer çalışma, “Yapay Zekânın Sosyoekonomik Etkileri ve Belirsiz Geleceği” (s. 47-80) başlığı ile yayımlanan ve Doç. Dr. Türkay Henkoğlu tarafından oluşturulan çalışmadır. Bu çalışmada araştırmacı, yapay zekâ ile ilgili sınırlılıklara ve belirsizliklere dikkat çekmektedir. Toplumda yapay zekâyı ilişkin endişelerin tetiklenmesine yol açan çeşitli sorunlara ve eksikliklere (ön yargı sorunu, hukuki belirsizlikler ve etik problemler) odaklanılan çalışmada, konunun sosyoekonomik boyutları ve toplum üzerindeki olumsuz sonuçlarının neler olabileceği değerlendirilmektedir. Yapay zekâ ile gelecekte ortaya çıkacak önemli ekonomik etkileri vurgulayan yazar, politikaların güçlendirilmesine ihtiyaç olduğunu ortaya koymakta ve bu teknolojinin kullanımında fırsat eşitliği yaratılmasının gerektiğini bildirmektedir.

Birinci bölümün üçüncü çalışması çeviribilim alanında yapay zekâ uygulamalarını ele alan “Yapay Zekâ, Dil ve Çeviri” (s. 81-103) başlıklı çalışmadır. Dilbilim alanının araştırmacıları olan Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Alimen, Doç. Dr. Senem Öner Bulut ve Prof. Dr. Ayşe Banu Karadağ tarafından kaleme alınan çalışmanın odak noktası makine çevirisidir. Bu bağlamda “...çevirmenlere gelecekte ihtiyaç duyulup duyulmayacağı ve çevirmenlik mesleğinin geleceğinin nasıl şekilleneceği...” sorularına odaklanan çalışmanın konuyu, mesleğe ve mesleki eğitime etki bağlamında ele aldığı görülmektedir. Makine çevirisinin tarihsel gelişiminin de aktarıldığı çalışmada, bu teknolojiye gelişmelere rağmen insan unsurunun asla göz ardı edilemeyeceği vurgulanmaktadır.

Arş. Gör. Muhammet Emin Gedikli ve Öğr. Gör. Mehmet Oytun Cibaroğlu tarafından yazılan “Makinele- rin Öğrenebilmesi ve Günümüze Etkileri” (105-122) isimli çalışma bu bölümde yer alan bir diğer çalışmadır. Çalışma; farklı alanlardaki uygulamaları, yapay zekânın alt dalları olarak nitelendirilen makine öğrenmesi ve derin öğrenme kapsamında ele almaktadır. Ayrıca çalışmada, yapay zekâ bağlamında önemli görülen; işsizlik sorunu, algoritmalarından kaynaklanan sorunlar ve kişisel verilerin korunamaması sorunları üzerinde durulmaktadır.

Bir bankacı olan Serkan Yıldırım'ın kaleme aldığı “Bankacılığın Yapay Zekâ ile Dönüşümü” (123-150) başlıklı çalışma, bankacılık sektöründe yapay zekâ kullanımına ve uygulamalarına ilişkin farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Öncelikle yapay zekâ ve bankacılık hakkında genel bilgilerin aktarıldığı çalışmada daha son-

ra bankacılık sektöründe yapay zekâ kullanımı ile nasıl bir dönüşüm yaşandığına odaklanılmaktadır. Sohbet robotları, sahtekârlık tespiti, iç süreçlerin geliştirilmesi ve kişiselleştirilmiş hizmetler bağlamında yapay zekâ uygulamalarının nasıl kullanıldığını aktaran yazar, bankacılığın geleceğine ilişkin çeşitli ön görüşleri ortaya koymaktadır.

Çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanı olan Oğuzhan Demirci'nin yazdığı "Sağlıkta Yapay Zekâ Uygulamaları" (s. 151-180) başlıklı çalışma birinci bölümün altıncı çalışmasıdır. Bu çalışmada, okuyuculara gerekli olabilecek; sağlığı iyileştiren yapay zekâ örnekleri, sağlık alanında yapay zekâ fırsatları ve etik ilkeler aktarılmaktadır. Araştırmada; kalp ritim bozukluklarının erken teşhisinden şeker hasatlığı ile mücadelede, yaşlılığa bağlı demans tanısında kullanımından salgın hastalıkların önlenmesine kadar geniş bir yelpazede yapay zekânın sağlık sektöründeki kullanımına ilişkin önemli örnekler sunulmaktadır. Bu örnekler üzerinden tüm paydaşlar için ortaya çıkabilecek fırsatlar vurgulamaktadır. Çalışmada sağlık alanı açısından önemli görülebilecek etik konusu, Dünya Sağlık Örgütü ilkeleri kapsamında ele alınmaktadır.

Birinci bölümün son çalışması Doç. Dr. Bahattin Yalçınkaya tarafından yazılan "Metaverse Yapılarında Mülkiyet Hakları ve Otantikliğin Sağlanması" (s. 181-196) başlıklı çalışmadır. Çalışmada; Metaverse kapsamında kullanıcıların ve şirketlerin fikri mülkiyet haklarının korunmasına ve otantikliğin sağlanması için teknolojik alt yapının oluşturulmasına dönük bilgiler sunulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle Metaverse yapısının ortaya çıkışının ve gelişiminin ele alındığı çalışmada, Nitelikli Fikri Tapu (NFT - Non-Fungible Token) kavramı üzerinde de durulmaktadır. Yazar, Metaverse yapılarının gelişimi takip edildiğinde, gelecekte fikri mülkiyet haklarının korunması için hukuki ve ahlaki çok sayıda düzenlemenin gerekli olabileceğini vurgulamaktadır.

Daha önce de değinildiği gibi, kitabın ikinci bölümü bilgi merkezlerinde yapay zekâ uygulamaları ile ilgilidir. Bu bölümün ilk çalışması Dr. Canan Ergün'ün "Kütüphane Hizmetlerinin Dönüşümünde Yapay Zekânın Temel Unsur Olarak Kullanımı" başlıklı çalışmadır (s. 199-232). Alanyazındaki araştırmalara dayalı olarak gerçekleştirilen çalışma, yapay zekânın kütüphanelerdeki kullanımını ve hizmetlere olan etkisini uygulama örneklerine bağlı olarak aktarmaktadır. Yazar, kütüphanelerin mevcut durumuna bağlı olarak yapay zekâ kullanımı ile ortaya çıkan/çıkabilecek zorlukları ortaya koyarken, bunlara karşı olası çözüm önerilerini de ele almaktadır.

Doç. Dr. Tolga Çakmak ve Doç. Dr. Şahika Eroğlu'nun, alanyazındaki çalışmaları nitelik ve nicelik olarak kanıtla bağlı bir şekilde inceledikleri "Kütüphanelerde Yapay Zekâ, Makine Öğrenimi ve Derin Öğrenme Yaklaşımlarına Yönelik Bir Literatür Değerlendirmesi" (s. 233-260) başlıklı çalışma bu bölümün diğer çalışmasıdır. Web of Science veri tabanında, konuya yönelik araştırmalar analiz edilerek gerçekleştirilen çalışmada; kütüphanelerde yapay zekâ, makine öğrenimi ve derin öğrenme konularının ele alınış biçimleri ortaya konulmaktadır. Çalışmada, 2020-2021 yılları arasında yayın sayısının arttığına dikkat çekilmiş, ilgili konuların özellikle akademik kütüphaneler bağlamında ele alındığı saptanmıştır. Bununla birlikte dijital kütüphaneler, akıllı kütüphaneler, sohbet robotları, kütüphane hizmetleri ve sınıflama uygulamaları gibi konular da çalışmaların odak noktasında yer alabilmektedir. Son olarak, çalışmada, ortaya konulan bulgular ışığında Türkiye'de yapılabilecek yayınlara ve kütüphaneler tarafından sunulacak hizmetlere ilişkin öneriler getirilmektedir.

"Yapay Zeka Neyim Olur?: Arşivleri Anlamadan Yapay Zekâyı Hayatımıza Dahil Edebilir miyiz?" (s. 261-292) başlıklı çalışma bu bölümün üçüncü çalışmasıdır ve Mehmet Torunlar tarafından kaleme alınmıştır. Bir arşivci olarak Torunlar, kendi mesleki deneyimlerinden yola çıkarak arşivlerin sorunlarına değinirken, yapay zekâ teknolojisinden arşivcilik mesleğinin nasıl etkilenebileceğine dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Yapay zekâ teknolojisine geçmeden önce, arşivlerin ve buna bağlı olarak arşivcilerin mesleki sorunlarının çözülmesi gerektiğine değinen yazar, bu sorunların çözümü ile teknolojik değişimlerin hayatımıza daha etkin bir şekilde eklenebileceğini vurgulamaktadır. Yapay zekânın üreticisi bir konumda bulunmanın önemine dikkati çeken ya-

zar, toplumların yapay zekâyı anlama ve kullanma gibi konularda aynı seviyede olmadığını altını çizmektedir.

Kitapta yer alan son çalışma Dr. Mehmet Altay Ünal ve Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci tarafından yazılan “Yapay Zekâ Hâkimiyetinde Veri Merkezlerinin Varlığı” (s. 293-304) başlıklı çalışmadır. Yapay zekâ konusunu felsefi bir bakış açısıyla ele alan yazarlar, bunu yaparak konunun teknik kapsamının dışına çıkılabileceğini ortaya koymaktadır. Çünkü felsefi bakış açısı “bilgi, varlık ve etik” arasındaki bağlantıları doğru bir şekilde kurmamıza olanak tanımaktadır. Yazarlara göre felsefi bakış açısı ile el alınması gereken yapay zekâ tartışmalarının ana ekseninde bulunması gereken konulardan biri özgürlüktür. Bu bağlamda “tekno-iktidar” kavramına da değinilen çalışmada, veri merkezlerinde kullanılabilecek kadar bekleyen verilere bu otoritenin sahip olduğu vurgulanmaktadır. Yazarlar, yapay zekânın silahlanma amacıyla kullanımı üzerinde de durarak, insanlığa faydası olan konulardaki kullanımının hala düşük düzeyde kaldığını belirtmektedir.

Bazı bilim insanları yapay zekâyâ şüphe ile yaklaşırken, bazıları gelecek öngörüsünü nerdeyse tamamen bu teknolojik ve bilimsel gelişme üzerine inşa etmektedir. Örneğin Chomsky vd. (2023), yapay zekânın kusurlu bir dil ve bilgi anlayışını teknolojimize dâhil ederek bilimi ve etiği değersizleştireceğini öne sürmektedir. Bu tip görüşlerin tehdit algısını güçlendirdiği düşünülebilir. Öte yandan, bazı bilim insanları yapay zekânın bir tehdit olmadığı görüşündedir (Üren, 2021). Bu görüşler, devam eden güncel bir tartışmayı zenginleştirirken, toplumun tüm kesimlerinin konuya ilgisini de artırmaktadır. Sıralanan görüşlerin yer aldığı kaynaklar, geniş halk kitleleri tarafından takip edilen magazin türü dergilerdir ve bu durum bahsedilen ilginin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İncelenen kitaptaki tüm çalışmalar değerlendirildiğinde birçok çalışmada altı çizilen ortak unsurun insan olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, bazıları otonom yapılar olan yapay zekâ uygulamalarının, yine de insandan bağımsız düşünülmemesi ve insan odaklı olması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. İnsanın yapay zekâyla olan ilişkisi, insana dair olan; çalışma hayatı, etik değerler, mesleki eğitim alanları, ekonomik fayda, sosyal etki, felsefi yaklaşım gibi birçok bakış açısına bağlı olarak ele alınmalı, tüm tehlike ve fırsatlar bu bakış açıları ile incelenmelidir. Bu tür bir yaklaşım, yapay zekânın bir fırsat mı yoksa tehdit mi olduğu sorusuna farklı bakış açıları ile cevap verilmesine olanak tanır. Kitabın bu bakış açılarını yalın ve anlaşılır bir dille gözler önüne serdiği söylenebilir. Bu nedenle farklı alanlardan araştırmacılara, uygulayıcılara ve öğrencilere önerilebilecek bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Büyük bölümü alanyazındaki araştırmaları inceleyen bu çalışmalar; bu konuda çalışacak araştırmacılar için önemli bir kaynak olmasının yanı sıra, kaynakça takibi ile farklı alanlardan diğer önemli kaynakları tespit etmek için de değerli görülebilir. Bununla beraber, kitap, kütüphanecilik ve bilgi bilim alanı başta olmak üzere birçok alan için gerekli görülebilecek daha fazla ampirik çalışma için de bir başlangıç noktasıdır.

Kaynakça

- Chomsky, N., Roberts I. ve Watumull, J. (2023, 8 Mart). Noam Chomsky: The false promise of ChatGPT. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2023/03/08/opinion/noam-chomsky-chatgpt-ai.html>
- Küçükcan, B. ve Yıldırım, B. F. (Ed.) (2023). *Yapay zekâ: Disiplinlerarası yaklaşımlar*. VakıfBank Kültür Yayınları.
- Üren, Ç. (2021, 12 Nisan). Yapay zekâ oylamaya açıldı: Bilim insanları korkmuyor. *Independent Türkçe*. <https://www.indyturk.com/node/343931>

Demir, G. ve Sarıçoban, B. S. (Ed.) (2023). Çeşitli Boyutları ile Okul Kütüphaneleri. İdeal Kültür Yayıncılık. ISBN: 978-625-8375-40-4

Demir, G. & Sarıçoban, B. S. (Ed.) (2023). *School Libraries Along With Their Various Dimensions*. İdeal Kültür Yayıncılık. ISBN: 978-625-8375-40-4

Mehmet Kürşat DEĞER*

This paper aims to review the book titled “School Libraries Along with Their Various Dimensions” edited by Güler Demir and Burak Savaş Sarıçoban. School libraries are a genre that has been the subject of special studies in the field of librarianship. This book consists of 7 studies on school libraries. National developments, international studies and innovative services related to school libraries are discussed in the book.

Kitap, beş farklı Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü öğretim üyesi ve bir okul kütüphanecisi tarafından yazılan bölümlerle hazırlanmıştır. Eser, “Cumhuriyetin Kuruluşundan I. Maarif Şûrası Sonrası Döneme Kadar (1923-1939); Ulusal Basın ve Söz Konusu Şûra Metinlerine Yansıyan “Okul Kütüphanesi”, “Kütüphane” ve “Bilgi” Kavramları (Düşünceler ve Uygulamalar)”, “IFLA Okul Kütüphaneler Rehberi Bağlamında Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği’nin Değerlendirilmesi”, “Okul Kütüphanelerinin Kullanıcı Grupları ve Bilgi Gereksinimleri”, “Okul Kütüphanelerinde Yenilikçi Hizmetler ve Eğitime Etkisi”, “Türkiye’deki Okul Kütüphanelerinde Z-Kütüphane Projesi ve Proje’ye Esin Kaynağı Olan Dünya Örnekleri”, “Yönetimin Özel Lise Okul Kütüphanesinin

deki Önemi ve Kütüphanecinin Yapabildikleri”, “Okul Kütüphaneciliğinde İyi Uygulama Örnekleri: Calvert İlçesi Devlet Okulları Kütüphaneleri” başlıklı 7 çalışmadan meydana gelmektedir. Kitabın editörlüğünü Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünden Doç. Dr. Güler DEMİR ve kitabın yayınevi olan İdeal Kültür Yayıncılık’tan Burak Savaş SARIÇOBAN yapmaktadır.

Kitapta yer alan “Cumhuriyetin Kuruluşundan I. Maarif Şûrası Sonrası Döneme Kadar (1923-1939); Ulusal Basın ve Söz Konusu Şûra Metinlerine Yansıyan “Okul Kütüphanesi”, “Kütüphane” ve “Bilgi” Kavramları (Düşünceler ve Uygulamalar)” başlıklı ilk bölüm (s. 15-45) Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kemal SEVGİSUNAR tarafından hazırlanmıştır. Yazar, okul kütüphaneciliği

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: kursat.deger@atauni.edu.tr
Ataturk University, Faculty of Letters, Department of Information and Records Management. E-mail: kursat.deger@atauni.edu.tr

leri ile ilgili ülkemizde bulunan sorunları tarihsel süreçte yaşanan gelişmeleri inceleyerek analiz etmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in kuruluşundan I. Maarif Şûrası'na kadar geçen süreçte ulusal basında yer alan haberler, kaynaklar ve belgeler belgesel tarama yöntemi ile incelenmiştir. Ayrıca konu ile ilgili Maarif Şûrası kitabında geçen metinler analiz edilmiştir. Eleştirel bakış açısıyla değerlendirilen çalışmada Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren okul kütüphaneleri konusuna olan bakış açısını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Araştırma sonucunda ilgili dönemdeki bakış açısını tam olarak irdeleyen çalışmaların yeterli olmadığı ve bunun nedenleri belirtilmektedir. Ayrıca ilgili döneme görev yapan kişilere ait haber, kaynaklar, belgeler ve Şûra konuşmaları incelendiğinde yöneticilerin yeniliklere açık bilgili kişiler oldukları ve dönemin koşulları içerisinde yeterli çabayı gösterdikleri bahsedilmektedir.

Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nden Doç. Dr. Malik YILMAZ'ın hazırladığı "IFLA Okul Kütüphaneleri Rehberi Bağlamında Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği'nin Değerlendirilmesi" başlıklı bölümde (s. 47-70), okul kütüphanelerinin yönetimi açısından ulusal ve uluslararası düzeyde iki önemli çalışmayı karşılaştırmaktadır. Yazar, çalışmaya "eğitim" ve "okul kütüphaneleri" kavramlarını irdeleyerek başlamış ardından International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) hakkında bilgi vererek ve IFLA Okul Kütüphaneleri Rehberi ile Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği'ni karşılaştırarak devam etmiştir. Nitel yöntem kullanılarak yapılan çalışmada verilere ulaşmak için belgesel tarama, verilerin değerlendirilmesinde ise doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yönetmelik maddeleri ve Rehberin bölümlerinde yer alan aynı başlıklar karşılıklı olarak incelenmiştir. Ayrıca birbirlerinden farklı olarak belirtilen başlıklar da değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, IFLA Okul Kütüphaneleri Rehberi'nde çağdaş öğrenme yöntemleri, teknoloji tabanlı bilgi erişimi, fiziksel ve dijital kaynaklar, mesleki eğitim almış kütüphaneciler, okul kütüphanesi programları ve halkla ilişkiler gibi kavramların detaylıca ele alındığı, Millî Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği'nin ise okul kütüphaneleri tanımını tam olarak oturtmadığı, okul kütüphanelerinin üstlenmesi gereken görevler ve yapması gereken uygulamalar bağlamında yetersiz kaldığı belirtilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Ömer DALKIRAN'ın hazırladığı "Okul Kütüphanelerinin Kullanıcı Grupları ve Bilgi Gereksinimleri" başlıklı bölümde (s. 71-85), okul kütüphanelerinin hitap ettiği kullanıcı gruplarını ve bilgi gereksinimlerini somut ve sistematik olarak ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle kullanıcı kavramı üzerinde durulmuş ardından okul kütüphanesinin tanımı ve önemine değinilmiştir. Yazar okul kütüphanelerinin kullanıcı gruplarını ise 7 başlık altında (Öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler, diğer okul personeli, kütüphaneciler, öğrenci velileri/ebeveynler, okul çevresinde yaşayanlar/yöre halkı) ele almış ve bilgi gereksinimlerini ayrı ayrı değerlendirmiştir. Sonuç olarak okul kütüphanelerinde kullanıcı odaklı hizmetlerin etkili verilebilmesi için çok değişkenli bir yapının olduğu ve bunların göz önünde bulundurularak çalışmaların gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır.

Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur GÜNEŞ'in hazırladığı "Okul Kütüphanelerinde Yenilikçi Hizmetler ve Eğitime Etkisi" başlıklı bölümde (s. 87-102), eğitimde yaşanan değişimlerin okul kütüphanelerinin hizmetlerini de doğrudan etkilemesi nedeniyle iki alan arasındaki gelişmeler karşılıklı incelenmiştir. Çalışmada öncelikle eğitim ve eğitim sistemi kavramı ele alınarak Türkiye'deki eğitim sistemlerinden bahsedilmiştir. Ardından eğitim-kütüphane ilişkisi, okul kütüphaneleri kavramı ve okul kütüphanelerinde verilen yenilikçi hizmetlere ulusal ve uluslararası uygulamalardan örnekler sunulmuştur. Sonuç olarak okul kütüphanelerinde verilen yenilikçi hizmetlerin yeni öğretim uygulamalarıyla ilişkili olduğu, ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda yenilikçi hizmetlerin devamlı ve güncel olması gerektiği ve yenilikçi hizmet tasarımı yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar vurgulanmıştır.

Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nden Doç. Dr. Güler DEMİR'in yazdığı "Türkiye'deki Okul Kütüphanelerinde Z-Kütüphane Projesi ve Proje'ye Esin Kaynağı Olan Dünya Örnekleri" başlıklı bölümde (s. 103-142), 2014 yılında Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullara sunulan Zenginleştirilmiş (Z) Kütüphane Projesi'ne odaklanılmaktadır. Çalışmada ayrıca, Proje'ye örnek olan ve IFLA'nın "Bebekler ve Küçük Çocuklar için Kütüphane Hizmetleri Kılavuzu"nda da (Guidelines for Library Services to Babies and Toddlers) ayrıntılı olarak değinilen ABD, Hırvatistan, İspanya, Kanada ve Japonya gibi ülkelerdeki uygulamalar, Türkiye'deki durumla karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmektedir. Çalışma okul kütüphanesi, okul kütüphanecisi gibi kavramlar ve işlevlerini ele alarak başlamış ardından zenginleştirilmiş (z) kütüphane kavramı, dünyadan z kütüphane örnekleri ve uygulamaları ile Türkiye'deki z-kütüphanelerinin durumu değerlendirilerek devam etmiştir. Sonuç olarak Z-Kütüphane Projesi'nin Türkiye'de uygulandığı okullarda belirli bir başarıya ulaştığı ancak mekân ve tasarım problemleri, yetersiz teknolojik donanım, sınırlı sayıda uygulama ve en önemlisi uzman personel/kütüphaneci eksikliği gibi sorunların yer aldığı belirtilmektedir. Proje'nin tam anlamıyla başarıya ulaşması için eksikliklerin giderilmesinin ve fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi adına tüm okulları kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Emekli okul kütüphanecisi Namık Kemal DEMİR'in yazdığı "Yönetimin Özel Lise Okul Kütüphanesindeki Önemi ve Kütüphanecinin Yapabildikleri" başlıklı bölümde (s. 143-152), okulların faaliyetlerini yürütmesinde kilit rol oynayan yöneticiler ve okul kütüphanelerinde okul kütüphanecilerinin rolüne ilişkin tespitler ve öneriler yer almaktadır. Çalışmada ilk olarak bilgi ve öğrenmede teknolojik gelişmeler ve sosyal medya etkisine değinilmektedir. Ardından yazar, daha önce çalıştığı bir özel lise kütüphanesine ilişkin deneyimlerini okulun mevcut durumunu ortaya koyarak değerlendirmiştir. Sonuç olarak çalışmada, yönetim, ders programlarını destekleyen okul kütüphanesi, yönetmelik, öğretmen, bilgi belge yönetimi bölümü mezunu kütüphanecinin önemi vurgulanmaktadır.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer DALKIRAN'ın hazırladığı "Okul Kütüphaneciliğinde İyi Uygulama Örnekleri: Calvert İlçesi Devlet Okulları Kütüphaneleri" başlıklı bölümde (s. 153-172), Amerikan Okul Kütüphanecileri Derneği (American Association of School Librarians - AASL) tarafından verilen 2021 yılı Yılın Ulusal Okul Kütüphanesi Ödülüne layık görülen Calvert İlçesi Devlet Okullarının (Calvert County Public Schools - CCPS) kütüphaneleri incelenmektedir. Çalışma okul kütüphaneleri için önem taşıyan ödüle ilişkin bilgiler verilerek başlamaktadır. Ardından Calvert İlçesi'nde bulunan 25 devlet okulu ve 23 okul kütüphanesi hakkında bilgiler verilmiştir. Ödül kazanan okul kütüphanelerinin web sayfaları aracılığıyla bina, bütçe, kullanıcı, personel, derme gibi boyutlarla incelenerek hizmetleri hakkında örnekler sunulmuştur. Sonuç olarak çalışmada CCPS'deki okulların örnek alınması ve üzerine koyarak Türkiye'deki okul kütüphanelerinde uygulanmasının önemi vurgulanmaktadır.

Okullar, bireylerin, çocukluk ve ilk yetişkinlik dönemlerinde yaşama, iş ve endüstri dünyasına hazırlanması, iyi bir gelecek kazanması, kişisel, sosyal ve entelektüel düzeylerde gelişimlerinin sağlanması ve benzeri pek çok bağlamda önemli bir yere sahiptir (Demir ve Sarıçoban, 2022, s. 7). Okul kütüphaneleri, kütüphanecilik alanında ulusal ve uluslararası özel olarak çalışmaların yürütüldüğü kütüphane türlerinden biridir. Özellikle okul kütüphanelerinin hizmetlerinin geliştirilmesinde öğrenci odaklı çalışmalar oldukça önemlidir. Todd ve Kuhlthau (2005), okul kütüphanelerinin öğrencilere desteği üzerine Ohio eyaleti okul kütüphaneleri özelinde yaptıkları çalışma literatüre yansımalarından biridir. Tanıtımı yapılan kitapta da Ömer Dalkıran, Ayşenur Güneş, Güler Demir ve Namık Kemal Demir'in çalışmaları farklı boyut ve yaklaşımlarla okul kütüphanelerinin öğrenci gereksinimlerine ve gelişimine katkısını ortaya koymaktadır. Bu tür çalışmaların kitapta yer alması okul kütüphanelerinin geliştirilmesi ve bakış açısının ortaya konulması açısından önemlidir. Çünkü okul kütüphanesi, akademik başarıya katkısı ampirik olarak belgelenen birkaç faktörden biridir ve bu öğrenci performansı

üzerindeki diğer güçlü etkilerle açıklanamayacak bir katkıdır (Lance, 2002, s.6). Okul kütüphaneleri, bireylerin çocukluk dönemlerinden itibaren bilgi okuryazarı olması açısından oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda eğitim kurumları olan okulların faaliyetlerini yürütmesinde en önemli destekçisidir. Ülkeler, öğretim programlarında öğrencileri okuma ve kütüphane kullanma alışkanlığına sahip bireyler olarak yetiştirmelerini sağlamakla kalmayıp, onları araştırma yapmaya özendirerek faaliyetleri de desteklemektedirler (Önal ve Şenyurt Topçu, 2013, s. 307). Okul kütüphanesi öğrenmenin merkezinde yer alarak yenilik, merak ve problem çözmeyi teşvik eden bir mekândır (Çakmak ve Eroğlu, 2020, s. 4). Peki yeni nesil okul kütüphaneleri yenilik ve yaratıcılığın merkezleri olmaya çabalarken nasıl başarı gösteriyor? Bu kütüphaneler, geleneksel öğrenim siloları (konular ve bölümler) ve içeriği kapsamayı amaçlayan belirlenmiş müfredatlar etrafında inşa edilmiş mevcut sistemleri yeniden yapılandırmaya çalışan okul liderleri için çözümler sunar (McGrath, 2015, s. 54). Eğitimin en önemli destekçisi olan okul kütüphaneleri için önemli standardizasyon çalışmaları yürüten IFLA (2015)'nın Okul Kütüphaneleri Rehberi uluslararası bağlamda yapılan çalışmalara en iyi örneklerdendir. Ulusal bağlamda yapılan çalışmalarda da Milli Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği (2001) örnek gösterilebilir. Tanıtımı yapılan kitapta Malik Yılmaz tarafından okul kütüphaneleri ile ilgili IFLA rehberi ve MEB yönetmeliğinin karşılıklı değerlendirilmesinin yapılması oldukça önemlidir. Okul kütüphanelerinin tarihi, yönetimi, bilgi hizmetleri, yenilikçi hizmetler, ulusal ve uluslararası çalışmalar gibi çeşitli boyutlarla tek bir kitap altında anlatılması literatür açısından oldukça kıymetli bir çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Kaynakça

- Çakmak, T. ve Eroğlu, Ş. (2020). Zenginleştirilmiş kütüphanelerdeki mevcut durum ve uygulamaların analizi: Ankara'nın Çankaya ilçesindeki 12 okulda gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(1), 3-28. <https://doi.org/10.24146/tk.635256>
- Demir, G. ve Sarıçoban, B. S. (Ed.) (2023). Çeşitli boyutları ile okul kütüphaneleri. İdeal Kültür Yayıncılık.
- IFLA (2015). *Okul kütüphaneleri rehberi*. Arıoğlu, S. ve Durukan, A.Y. (Çev.). <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/75/1/ifla-school-library-guidelines-tr.pdf>
- Lance, K. C. (2002, 4 Haziran). *The importance of school libraries* [Konferans Sunumu]. White House Conference on school libraries. <http://cesdlibrary.pbworks.com/f/Lance.pdf>
- McGrath, K. G. (2015). School libraries and inovation. *Knowledge Quest*, 43(3), 54-61.
- Milli Eğitim Bakanlığı Okul Kütüphaneleri Yönetmeliği (2001, 22 Ağustos). *Resmi Gazete* (Sayı: 24501). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/08/20010822.htm#7>
- Önal, İ., ve Şenyurt Topçu, Ö. (2013). Eğitimi gerçekleştirmek: öğretim programlarında okul kütüphanelerinin yeri. *Bilgi Dünyası*, 14(2), 306-328. <https://doi.org/10.15612/bd.2013.123>
- Todd, R., ve Kuhlthau, C. C. (2005). Student learning through Ohio school libraries, part 1: how effective school libraries help students. *School Libraries Worldwide*, 11(1), 63-88. <https://journals.library.ualberta.ca/slw/index.php/slw/article/view/6958/3956>